

**การวิเคราะห์องค์ความรู้ในการสร้างและรูปแบบของเกวียน
ในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย**

**An Analysis of Knowledge to Construct and Style of Carts
in The Upper Northern Part of Thailand.**

วีระพงษ์ แสง-ชูโต

สถานี งามคีรี

สุทธิกัญจน์ ทิพยเกษร

รายงานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม

ประจำปีงบประมาณ 2550

**การวิเคราะห์องค์ความรู้ในการสร้างและรูปแบบของเกวียน
ในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย**

**An Analysis of Knowledge to Construct and Style of Carts
in The Upper Northern Part of Thailand.**

วีระพงษ์ แสง-ชูโต

สถานี งามคีรี

สุทธிகัญจน์ ทิพยเกษร

พ.ศ. 2551

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากงบประมาณของสำนักงานคณะกรรมการ
วัฒนธรรมแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. 2550 ทางคณะผู้วิจัยจึงขอขอบคุณมา ณ ที่นี้

ขอขอบคุณทุกท่าน ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการทำเกวียนพื้นบ้าน ตลอดจนประวัติความเป็นมา
ของเกวียนดั้งที่กล่าวนามไว้ในบทที่4 จนทำให้คณะผู้วิจัยสามารถทำงานวิจัยนี้คล่องไปได้

ขอขอบใจ คุณพิชاجر มุละจงกล ผู้ที่นอกจากจะขับรถพาผู้วิจัยไปสำรวจและเก็บข้อมูล
แล้ว ยังช่วยเป็นล่ามแปลคำเมืองจากผู้รู้พื้นบ้าน ที่ผู้วิจัยไม่เข้าใจ และให้ข้อคิดเห็นในเรื่องของ
หลักการทำงานของเกวียนพื้นบ้านจนทำให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ดี งานวิจัยเรื่องนี้ถือเป็นข้อมูลในด้านการทำเกวียนพื้นบ้านที่คณะผู้วิจัยได้
พยายามค้นคว้ารวบรวมจากผู้รู้หรือช่างที่มีชีวิตอยู่และสามารถให้ข้อมูลได้ แต่ก็อาจยังมีเรื่องราวใน
ด้านอื่นที่ยังรวบรวมไว้ได้ไม่ครบถ้วน ซึ่งหากมีผู้สนใจจะทำการศึกษาต่อก็น่าจะเป็นประโยชน์
และทำให้ข้อมูลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

วีระพงษ์ แสง-ชูโต

หัวหน้าโครงการวิจัย

สิงหาคม 2551

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายในการศึกษา คือ 1. เพื่อสำรวจและรวบรวมแหล่งภูมิปัญญาเกี่ยวกับเกวียนในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย 2. เพื่อวิเคราะห์องค์ความรู้ในการสร้างและรูปแบบของเกวียนพื้นบ้านในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย และ 3. เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ของเกวียนในบริบททางวัฒนธรรมของทางภาคเหนือ โดยทำการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยแบบสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการจากกลุ่มประชากรที่เป็นผู้รู้และช่างที่ทำหรือซ่อมแซมเกวียนในเขต 8 จังหวัดภาคเหนือ ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย แพร่ น่าน พะเยา ลำปาง ลำพูน และแม่ฮ่องสอน จากนั้นจึงนำข้อมูลมารวบรวมถึงแหล่งที่ยังมีการทำเกวียนและทำการวิเคราะห์ถึงความรู้ที่ใช้ในการสร้างรูปแบบของเกวียน และบริบททางวัฒนธรรม

ผลการวิจัยพบว่า

1. จังหวัดที่เป็นแหล่งในการทำเกวียน คือ แพร่ ลำปาง ลำพูน แม่ฮ่องสอน ส่วนจังหวัดที่มีแหล่งในการซ่อมเกวียน คือ พะเยา แม่ฮ่องสอน เชียงราย ลำพูน
2. ช่างที่สามารถทำเกวียนและยังมีชีวิตอยู่ พบที่จังหวัดแพร่ 3 ท่าน จังหวัดลำปาง 3 ท่าน จังหวัดแม่ฮ่องสอน 3 ท่าน และยังมีช่างที่ซ่อมเกวียนได้อีก 4 ท่าน พบที่จังหวัดพะเยา 1 ท่าน จังหวัดแม่ฮ่องสอนอีก 3 ท่าน
3. เกวียนสามารถแบ่งตามสัตว์ที่ใช้เทียมได้ 2 ประเภท คือ เกวียนวัว กับเกวียนควาย ส่วนแบ่งตามรูปร่างลักษณะที่แตกต่างกันได้ 4 แบบ คือ เกวียนแพร่ เกวียนลำปาง เกวียนลำพูน และเกวียนแม่ฮ่องสอน
4. องค์ประกอบที่สำคัญของเกวียนมี 4 ส่วน คือ ล้อเกวียน เพลาเกวียน ฐูป และเรือนเกวียน โดยการสร้างเกวียนจะเริ่มจากทำตัวล้อก่อน แล้วจึงนำมายึดกับเพลาและฐูป จากนั้นจึงนำเรือนเกวียนมาวางข้างบนอีกทีหนึ่ง
5. องค์ความรู้ในการสร้างเกวียนด้านวัสดุที่ใช้ คือ ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้ไผ่ ไม้แดง และเหล็ก ส่วนความรู้ในด้านกระบวนการมีหลักการทางวิทยาศาสตร์ที่ใช้ คือ คาน ล้อและเพลา และการขยายตัวของโลหะ ส่วนด้านการนำไปใช้นั้นเกวียนเป็นทั้งยานพาหนะ และที่พักแรม
6. บริบททางวัฒนธรรมของเกวียนในภาคเหนือ ได้แก่ รูปลักษณ์ของเกวียนทางเหนือที่มีการสลักหรือเขียนบริเวณแผ่นไม้ด้านหน้าและด้านหลังเป็นรูปลายหมอนน้ำมีไม้เลื้อย นาค และช้าง รวมทั้งมีการนำเกวียนไปบรรทุกกลองหลวงของทางวัดนำไปแข่งขันตามที่ต่างๆ
7. มีการนำเกวียนเข้ามาซ่อมแซมเพื่อใช้เป็นเครื่องประดับสนาม รวมทั้งนำชิ้นส่วนของเกวียนมาทำเครื่องเรือน ศาลาสำหรับนั่งเล่น

Abstract

The research purposes were 1) Survey and collect the local wisdom resources concerning making cart in the Upper Northern Part of Thailand 2) Analyze the body of knowledge concerning making cart and the style of cart and 3) Study the roll of cart that related to the context of Northern culture.

The population was the expert in knowledge, making and repairing cart in 8 provinces of the Northern Part composed of Chiang Mai, Chiang Rai, Phrae, Nan, Phayao, Lampang, Lamphun, and Maehongson. The informal interview was used for data collecting and then analyzed of data in the field of knowledge used for cart instruction, type of cart and cultural context.

The results of this research were as follows :-

1. The sources of the cart making were found in Phrae, Lampang, Lamphun, Maehongson Provinces and the source of the cart repaired were found in Phayao, Maehongson, Chiang Rai, Lamphun Provinces.

2. The craftsmen who make cart that still living were found 3 in Phrae, 3 in Lampang, 3 in Maehongson Provinces and the craftsmen who repaired cart that still living were found 1 in Phayao, 3 in Maehongson Provinces.

3. The type of cart that separated by animal to hitch were the pack ox cart and the pack water buffalo cart but separated by figure were Phrae cart, Lampang cart, Lamphun cart and Maehongson cart.

4. The components of the cart were wheel, axle, beam and cover. The method to make cart were made two wheels first, put axle with wheels and then put cover on the top.

5. The knowledge from making cart in the material were teakwood, Burma Padauk wood, red sandalwood and iron. The science knowledge were beam, wheel and axle and metal expansion. The cart were used as the vehicle and lodging.

6. The culture context of carts in the Northern Part were the characteristic with wood craft or painting on the front and the back side of the carts display pot style with climber, nagas and elephants. The carts were used for the "Glong Luang" (big drum) loading by the temple for competition in several places.

7. The old carts were repaired for field decorate and the separate parts were used as furniture and pavilion.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อ	ข
สารบัญ	ง
บทที่ 1 บทนำ	1
บทที่ 2 การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	15
บทที่ 4 ผลการวิจัย	17
บทที่ 5 บทสรุป	60
บรรณานุกรม	71
ภาคผนวก	74

สารบัญภาพ

	หน้า
รูปที่ 1 ตัวอย่างลักษณะรูปแบบของเกวียนในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดแพร่	1
รูปที่ 2 เกวียน สมัยโบราณ และรถไฟกลจักรไอน้ำ	6
รูปที่ 3 เกวียนจากแหล่งต่างๆในเขตภาคเหนือตอนบน	7
รูปที่ 4 แผนที่ภาคเหนือและภูมิภาคโดยทั่วไป	10
รูปที่ 5 อนุสาวรีย์สามกษัตริย์ วัดสวนดอก และวัดศรีสุพรรณ	12
รูปที่ 6 วัฒนธรรมและการละเล่น	14
รูปที่ 7 ช่างบุญช่วย ขุนกันและช่างโต๊ะ ชาวนา บ้านท่าลื้อ ตำบลหัวฝาย อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และช่างจันทร์ ชัดินนท บ้านลำปางหลวง ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง	18
รูปที่ 8 ช่างอุ่น บ้านฮ่อมต่อ อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน คุณบุญสอน อินว่าน บ้านเหล่า ตำบลล้อมแรด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง	18
รูปที่ 9 ช่างตีบ พุทธธรรม บ้านแม่ต๋ำ ตำบลแม่ต๋ำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ช่างทอง ใหม่ท่า บ้านท่าโป่ง ตำบลเสริมซ้าย อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง	20
รูปที่ 10 การใช้เกวียนขนหินทรายจากแม่น้ำน่าน ที่บ้านม่วงตึ๊ด อำเภอเมือง จังหวัดน่าน	21
รูปที่ 11 เกวียนที่อินทนนท์ริเวอร์ไซด์รีสอร์ท และ พ่ออุ๊ยใจคำ ตาปัญญา	22
รูปที่ 12 ช่างทอง โปธิ์สุวรรณ ถนนแม่สะเรียง อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ช่างจุก คงแก้ว บ้านทุ่งแล้ง ตำบลแม่คง อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	22
รูปที่ 13 ช่างหลง ศรีสุวรรณ ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ช่างจันทร์ตา ถาบุญเรือง ตำบลทุ่งยาว อำเภอป่าซาง จังหวัดแม่ฮ่องสอน และอาจารย์เพชรลดา	23
รูปที่ 14 คุณถวิล พรหมทับ บ้านท่าไม้แดง ตำบลวังหิน อำเภอเมือง จังหวัดตาก และเกวียนที่ได้เก็บไว้	24
รูปที่ 15 เกวียนที่พบในจังหวัดต่างๆ	25
รูปที่ 16 เกวียนแพร่	28
รูปที่ 17 เกวียนลำปาง	28
รูปที่ 18 เกวียนลำพูน	29
รูปที่ 19 เกวียนแม่ฮ่องสอน	29
รูปที่ 20 ส่วนประกอบของล้อ	30
รูปที่ 21 แก่นล้อ	31
รูปที่ 22 ก้านจึก	32

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
รูปที่ 23 เือนลื้อ	33
รูปที่ 24 ไม้ค้ำ	34
รูปที่ 25 ไม้แบบที่ใช้ในการทำฝักขาม และวงเวียนเหล็ก	35
รูปที่ 26 อุปกรณ์วัดระยะความกว้างหน้าลื้อ และเวอร์เนียแคลลิปเปอร์	35
รูปที่ 27 คุมลื้อ และเครื่องเคียนพื้นบ้าน	36
รูปที่ 28 การประกอบลื้อเกวียน	36
รูปที่ 29 การประกอบลื้อเข้ากับแก่นลื้อ	37
รูปที่ 30 การใช้เกวียนบรรทุกสิ่งของโดยไม่ใช้เรือนเกวียน	37
รูปที่ 31 ตัวเรือนของเกวียน ในแต่ละพื้นที่จะมีรูปร่างลักษณะที่แตกต่างกัน	38
รูปที่ 32 รูปภาพต่างๆบนตาดหน้า และรูปแกะสลักรูปข้างบนตาดหลังของเรือนเกวียน	39
รูปที่ 33 ส่วนต่างๆของเกวียนที่ประกอบเสร็จแล้ว	40
รูปที่ 34 ค้างเคียนแบบคานดัด	42
รูปที่ 35 แกนเคียน(แกนกลิ้ง) กับไม้ที่ต้องการกลิ้ง	42
รูปที่ 36 ค้างเคียน และลักษณะของคันดิบที่เป็นคาน	42
รูปที่ 37 การกลิ้งท่อน ไม้โดยอาศัยการดึงคานไปมาให้ท่อน ไม้หมุน	43
รูปที่ 38 ซ้าย การกลิ้งไม้ในน้ำ ขวา การกลิ้งไม้บนบกโดยการขุดหลุมลงไปในดิน	43
รูปที่ 39 เกวียนของทางภาคอีสานในรูปแบบต่างๆ	45
รูปที่ 40 แพด และไม้ขวางทางในเกวียนอีสาน	45
รูปที่ 41 หม้อไหลดอก หรือ ปุรณฆฎะ ที่เป็นลวดลายบนวิหาร และบนตาดหน้าของเกวียน	47
รูปที่ 42 พญานาค	48
รูปที่ 43 ภาพวงดนตรีลูกทุ่งบนตาดหน้าของเกวียน	50
รูปที่ 44 รูปข้างบนตาดหลังของเกวียน	50
รูปที่ 45 โกงกั่วตรงด้านท้ายเกวียนที่มีทั้งแบบธรรมดา เขียนลวดลาย และตกแต่งให้สวยงาม	51
รูปที่ 46 ความสัมพันธ์ของข้างกับคน	52
รูปที่ 47 ตราสัญลักษณ์ของหน่วยงานที่มีรูปข้าง	52
รูปที่ 48 ภาพวัวชน และวงดนตรีลูกทุ่งที่พบบนตาดหลัง	52
รูปที่ 49 การบรรทุกกลองหลวง โดยใช้เกวียน	53
รูปที่ 50 การฮ้องขวัญของทางภาคเหนือ	57
รูปที่ 51 เกวียนถูกนำมาดัดแปลงไปใช้ในด้านอื่น	58

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
รูปที่ 52 เกวียนภาคเหนือแบบเดิม ที่มีลักษณะล้อตัน	58
รูปที่ 53 เกวียนจำลองที่ทำขึ้นจำหน่ายและล้อของรถม้าที่เลียนแบบล้อเกวียน	67
รูปที่ 54 รูปร่างของเกวียนในแต่ละจังหวัดที่เป็นแหล่งทำ	68

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันการคมนาคมขนส่งได้เจริญก้าวหน้าไปอย่างมากไม่ว่าจะเป็นทางบก หรือทางน้ำ รวมทั้งทางอากาศก็ตาม อีกทั้งการสื่อสารก็สามารถติดต่อกันได้อย่างรวดเร็วสะดวกสบาย บุคคลที่อยู่กันคนละซีกโลกก็สามารถพูดคุยติดต่อกันได้ การเดินทางก็ใช้เวลาสั้นลงมาก เช่น การเดินทางจากกรุงเทพฯมาจังหวัดเชียงใหม่ หากมาทางเครื่องบินก็ใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 1 ชั่วโมงเท่านั้น ในขณะที่ถ้ามาทางรถยนต์หรือรถไฟ ก็ใช้เวลาประมาณ 9 ถึง 11 ชั่วโมง ซึ่งถ้าเป็นในสมัยก่อนต้องใช้เวลาในการเดินทางเป็นเดือน อีกทั้งต้องเดินทางทางน้ำโดยใช้เรือ และทางบกโดยใช้เกวียนในการเดินทาง

เมื่อกล่าวถึงเกวียนซึ่งเป็นพาหนะหลักที่ใช้ในการเดินทางทางบกในสมัยก่อน ซึ่งแม้ปัจจุบันก็ยังสามารถพบเห็นได้ในพื้นที่ชนบทที่ห่างไกล ดังที่คณะผู้วิจัยได้พบเห็นการใช้เกวียนบรรทุกของที่อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา หรือที่บ้านเปียงหลวง อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น จึงเห็นได้ว่าเกวียนเป็นพาหนะที่ไม่ได้ใช้ในการเดินทางเท่านั้น แต่ยังสามารถใช้ประโยชน์อื่น เช่น การบรรทุกพืชไร่ที่ได้จากการเก็บเกี่ยว การบรรทุกสิ่งของไปค้าขายยังต่างบ้านตลอดจน เส้นทางถนนที่รถยนต์วิ่งในปัจจุบันก็อาศัยแนวทางการเดินของเกวียนเป็นหลัก อีกทั้งรูปแบบลักษณะของเกวียนในแต่ละท้องถิ่นก็แตกต่างกันแม้แต่ในภาคเหนือด้วยกันเองก็ตาม ดังรูปที่ 1

เกวียนเชียงใหม่

เกวียนแพร่

รูปที่ 1 ตัวอย่างลักษณะรูปแบบของเกวียนในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดแพร่

เกวียนเป็นพาหนะที่ทำจากวัสดุธรรมชาติ คือไม้ โดยใช้แรงจากวัวหรือควายชักลากเกวียน เป็นสิ่งทุ่นแรงทั้งในการเดินทางและขนส่งผลผลิตทางการเกษตรและในบางแห่งยังให้ความสำคัญโดยใช้งานทางศาสนา เช่น ลักษณะของเกวียนพม่าจะมีลักษณะที่มีการแกะสลักอย่างงดงาม มีขนาดเล็ก ทำขึ้นเพื่อให้นำอาหารไปทำบุญที่วัด ในภาคเหนือบางพื้นที่จะนำกลองวางบนเกวียนที่ถอดกระบะออกเพื่อใช้แข่งขันการตีกลองหลวง เช่น ในงานแข่งกลองหลวงเพื่อฉลองพระธาตุ สิบชะตาอุปหรือเจดีย์งานฉลองยศของครูบาอาจารย์ งานปอยหลวง ในทางภาคเหนือจะเรียกเกวียนว่า ล้อ ส่วนพวกที่มีเชื้อสายเขมรจะเรียกเกวียนว่า ระแทะ กระแทะ หรือ รันแทะ

นอกจากนี้ในการทำเกวียนซึ่งสร้างจากไม้เนื้อแข็งเป็นหลักก็ยังมีกระบวนการที่อาศัยความรู้และเทคโนโลยีที่นำสนใจซึ่งนำศึกษาและรวบรวมไว้ เพราะนับวันการใช้เกวียนเริ่มลดน้อยลง ผู้รู้หรือผู้ที่สามารถสร้างเกวียนได้ก็คงมีจำนวนลดน้อยลงเช่นกัน ดังที่ สายทิพย์ (2545) กล่าวถึงการสร้างเกวียนไว้สรุปได้ว่า

การทำเกวียนจัดว่าเป็นงานกลศาสตร์ฝีมือคนไทยแท้ๆ เพราะ โครงสร้างหลักที่เป็นองค์ประกอบของเกวียนนั้นประกอบด้วยโครงที่เชื่อมกับตัวถังเกวียนเป็นที่รองไม้กระดานปูพื้นบางที่ก็มีประทุนครอบกันแดดฝนให้แก่ผู้ขับและผู้โดยสารหรือสิ่งบรรทุก โครงนี้ประกอบด้วยล้อระหว่างหัวเพลงและคานมีไม้แปรง ติดทาบไว้กันไม่ให้ล้อหลุด เลาของเกวียนต้องหมั่นเปลี่ยนเสมอเพราะสึกกร่อนง่ายในการเดินทางไกล นอกจากนี้ยังมีส่วนประกอบอื่นๆ คือล้อเกวียน คานเกวียน และแอก ซึ่งก็คือไม้ที่ใช้พาดคอวัวหรือควาย มีสายรั้งคอวัวหรือคอควายเพื่อกันเชือกทามคอโค ไม้ให้หลุดจากปลายแอก การบังคับวัวหรือควายเทียมเกวียนจะใช้วิธีเจาะจุมกร้อยสายตะพายโยงไปที่ผู้ขับบนเกวียนถือสำหรับบังคับให้วัวหรือควายหยุดเดินหรือเลี้ยว

อย่างไรก็ดีนับวันเกวียนก็จะกลายเป็นยานพาหนะในการขนส่งที่ถูกใช้น้อยลงและกำลังจะถูกลืม ดังที่ อโศก ศรีสุวรรณ (2542) ได้กล่าวไว้ว่า

“อีกหน่อยเกวียนก็จะเหลือไว้เพียงตำนาน บอกให้รู้ว่ายุคหนึ่งที่ผ่านมาผู้คนคิดค้นมันขึ้นมาใช้งาน ไม่ว่าจะคิดกันแทบเป็นแทบตายกว่าจะได้เกวียนออกมาใช้ ที่สุดความคิดอันน่าทึ่งเหล่านั้นกำลังจะถูกลืม ยุคเกวียนกำลังจะสิ้นสุดลง”

คณะผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญว่าน่าจะมีการสำรวจรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับการสร้างเกวียน ตลอดจนรูปแบบของเกวียนแบบต่างๆ อีกทั้งแหล่งของผู้รู้หรือ ผู้ที่สามารถสร้างเกวียนได้ไว้ให้เป็นหลักฐานเพื่อใช้ในการค้นคว้าศึกษาต่อไป โดยจะเริ่มศึกษาในเขตภาคเหนือตอนบนที่คณะผู้วิจัยได้ทำงานอยู่ก่อน ส่วนในภาคอื่นจะทำการศึกษาในโอกาสต่อไป

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เพื่อสำรวจและรวบรวมแหล่งภูมิปัญญาเกี่ยวกับเกวียนในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย
2. เพื่อวิเคราะห์องค์ความรู้ในการสร้างและรูปแบบของเกวียนพื้นบ้านในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย
3. เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ของเกวียนในบริบททางวัฒนธรรมของทางภาคเหนือ

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตการศึกษาดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตการศึกษาเกี่ยวกับเกวียนในเขตพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย แพร่ น่าน พะเยา ลำปาง ลำพูน และแม่ฮ่องสอน โดยสำรวจเพื่อรวบรวมแหล่งภูมิปัญญาในการสร้างเกวียน รวมทั้งวิเคราะห์องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการสร้าง และรูปแบบของเกวียนแต่ละชนิด

2. ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ศึกษาในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ช่างผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการสร้างเกวียน รวมทั้งชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับการใช้เกวียนในเขต 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

ผลที่ได้รับจากการวิจัยครั้งนี้ได้แก่

1. ได้ฐานข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งภูมิปัญญาด้านเกวียนในเขตภาคเหนือตอนบน
2. ได้ความรู้เกี่ยวกับองค์ความรู้ในการสร้างและรูปแบบของเกวียน ในลักษณะที่เป็นความรู้ในเชิงบูรณาการหลากหลายสาขาวิชา
3. ได้ความรู้เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของเกวียนในการใช้งานจริงและเกี่ยวข้องกับบริบททางวัฒนธรรมของทางภาคเหนือ

นิยามศัพท์เฉพาะ

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้ให้ความหมายของศัพท์เฉพาะไว้ดังนี้

เกวียน หมายถึง เครื่องใช้ที่มีรูปแบบเป็นยานพาหนะ ทำจากไม้ประกอบด้วยตัวเรือนลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้าสำหรับใช้บรรทุกของ ด้านล่างจะมีคานที่ต่อเข้ากับล้อข้างละ 1 ล้อ รวมเป็น 2 ล้อ มีคานไม้ยื่นมาทางด้านหน้าสำหรับเทียมกับวัว หรือควาย เพื่อช่วยลากให้เคลื่อนที่ได้

รูปแบบของเกวียนพื้นบ้าน หมายถึง รูปร่าง ขนาด และลักษณะของเกวียนในแต่ละท้องถิ่นที่แตกต่างกัน

ภูมิปัญญาเกี่ยวกับเกวียน หมายถึง ความรู้ เทคนิค วิธีการ แนวคิดในการทำเกวียนของช่างหรือผู้รู้ในแต่ละท้องถิ่น หรือจังหวัด รวมทั้งการซ่อมและการบำรุงรักษา

บริบททางวัฒนธรรมของเกวียน หมายถึง แนวคิด ความเชื่อ ในการนำเกวียนไปใช้หรือเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมในเขตภาคเหนือตอนบน

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้คณะ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษารวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังหัวข้อต่อไปนี้

1. การขนส่งทางบก
2. เกวียน
3. ลักษณะภูมิประเทศ ประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ของภาคเหนือ
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. การขนส่งทางบก

มนุษย์เรามีการเดินทางติดต่อสื่อสารกันระหว่างชุมชนมาตั้งแต่สมัยโบราณ ทั้งการไปมาหาสู่กัน เพื่อเยี่ยมเยียนส่งข่าวคราว การแลกเปลี่ยนสิ่งของเครื่องใช้ โดยการใช้สัตว์หรือยานพาหนะในการขนคน หรือ สิ่งของ ซึ่งเรียกกันว่าการขนส่ง เพราะฉะนั้นหากจะให้ความหมายของการขนส่งก็อาจกล่าวได้ว่า

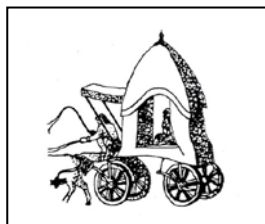
การขนส่ง หมายถึง การลำเลียง คน สัตว์ และสิ่งของจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง โดยใช้พาหนะในการลำเลียง (<http://knowledge.eduzones.com/>)

การขนส่งทำได้หลายทาง คือ ทางน้ำ ทางบก และทางอากาศ ยานพาหนะที่ใช้ในการขนส่งแต่ละทางก็มีรูปแบบแตกต่างกัน เช่น ทางบกในสมัยก่อนใช้ ล้อ เกวียน ทางน้ำใช้ เรือ ขณะเดียวกันก็มีการพัฒนาการขนส่งทางอากาศจนสามารถสร้างเครื่องบินใช้ในการขนส่งได้ จากนั้นมายานพาหนะเหล่านี้ก็มีพัฒนาการมาเป็นลำดับ โดยนักวิทยาศาสตร์และนักประดิษฐ์ได้พยายามปรับปรุงยานพาหนะให้มีประสิทธิภาพดีขึ้นทั้งในด้านรูปร่าง ขนาด ความเร็ว การใช้พลังงาน เป็นต้น

หากจะกล่าวถึงพัฒนาการของการขนส่งทางบก ก็อาจกล่าวได้ว่าเริ่มจากความพยายามในการขนย้ายวัตถุของคน แต่เดิมการขนย้ายใช้วิธีการลากวัตถุไปตามพื้น แรงเสียดทานเป็นแบบลื่น ไถลที่ต้องใช้พลังงานมาก จึงมีความพยายามใช้การกลิ้งไปเปลี่ยนแรงเสียดทานเป็นการกลิ้งซึ่งเป็นการกำเนิดของล้อ ต่อมา มนุษย์รู้จักประดิษฐ์เครื่องใช้ที่มีล้อเป็นส่วนประกอบโดยเฉพาะ เกวียน กำลังงานที่ใช้ขับเคลื่อนในยุคแรกเป็นแรงงานของคน หรือแรงงานสัตว์

การขนส่งด้วยระบบกลไกต่างๆเริ่มต้นขึ้นนับตั้งแต่มนุษย์พยายามคิดค้นสิ่งประดิษฐ์เพื่อลดการใช้แรงงาน เครื่องจักรกลก็เข้ามาแทนที่ม้า ในปี ค.ศ. 1769 เครื่องจักรไอน้ำถูกสร้างขึ้นโดยนายทหารชาวฝรั่งเศสชื่อ นิโคลาส โจเซฟ ฌูโนต์ ซึ่งสร้างรถเพื่อใช้บรรทุกอุปกรณ์ปืนใหญ่ และทดสอบใช้งานได้ดีแม้จะไม่มีการใช้งานจริง เขาเสียชีวิตในปี ค.ศ. 1804 หลังจากนั้น 30 ปี ไม่มีใครในฝรั่งเศส สนใจที่จะพัฒนารถจักรไอน้ำอีกเลย จนกระทั่งประมาณ ปี ค.ศ. 1830 ได้มีนักประดิษฐ์ชาวอังกฤษชื่อ ริชาร์ด เทรวิทิค

ได้พัฒนาเครื่องจักรไอน้ำขึ้นมาใหม่ และได้ประดิษฐ์ รถไอน้ำและมีการใช้อย่างแพร่หลายในการรับส่งโดยสารในช่วงแรกของ คริสต์ศตวรรษที่ 19

รูปที่ 2 เกวียน สมัยโบราณ และรถไฟกลจักรไอน้ำ

(ภาพรถไฟซ้ายมือ จาก netdiaries.blogspot.com และภาพรถไฟขวามือ จาก www.skyscrapercity.com)

นิโกลัส ออกัส ออตโต ชาวเยอรมัน (เกิด ค.ศ. 1832) มีความสนใจเกี่ยวกับเครื่องยนต์กลไกเป็นอย่างมาก ในปี ค.ศ. 1860 เขาได้ทราบเรื่องราวของนักประดิษฐ์ชาวฝรั่งเศส ชื่อ ฌอง โจเซฟ เอเตียง เลอโนว์ ที่ประดิษฐ์เครื่องยนต์สันดาปภายในได้สำเร็จ เขาจึงได้ใช้ความพยายามที่จะสร้างเครื่องยนต์สันดาปภายใน โดยใช้ส่วนผสมอากาศกับน้ำมันจุดระเบิดด้วยไฟฟ้าด้วยตนเองบ้างโดยพัฒนามาเป็นเครื่องยนต์ 4 จังหวะ และทำได้สำเร็จในปี ค.ศ. 1876 พร้อมทั้งได้จดสิทธิบัตรในปี ค.ศ. 1877 จากนั้นได้ก่อตั้งบริษัท N.A. Otto & Cie ซึ่งเป็นบริษัทผลิตเครื่องยนต์บริษัทแรกในโลก สำหรับเครื่องยนต์ที่ใช้ในรถยนต์ ต้องมีขนาดเล็กน้ำหนักเบา เพราะต้องติดตั้งในที่ที่จำกัด สามารถผลิตกำลังขับและรอบได้สูง อีกทั้งต้องใช้งานง่ายและมีเสียงคังน้อยที่สุด ด้วยเหตุนี้เครื่องยนต์เบนซินหรือเครื่องยนต์แก๊สโซลีนและเครื่องยนต์ดีเซลจึงเป็นเครื่องยนต์ที่ใช้ในรถยนต์มากที่สุดในปัจจุบัน (<http://www.nmd.go.th/Web/c8.htm>)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การขนส่งนั้นมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก ทำให้มนุษย์มีความสุขสบายขึ้น สามารถเดินทางติดต่อ ส่งสิ่งของต่างๆเพื่อใช้ในการชีวิตประจำวันได้สะดวกมากยิ่งขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็มีส่วนทำให้โลกและสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากเชื้อเพลิงที่ใช้ในยานพาหนะส่งผลต่อสภาพภูมิอากาศ จึงควรคำนึงถึงในการใช้ยานพาหนะให้เหมาะสมกับความต้องการของผู้ใช้ในการขนส่งแต่ละประเภทด้วยเพื่อช่วยลดปริมาณก๊าซที่เป็นอันตรายและมีผลต่อสภาพภูมิอากาศ อันจะทำให้โลกของเรายังมีคุณภาพที่ดีต่อไป

2. เกวียน

ยานพาหนะที่ใช้ในการเดินทางขนส่งทางบกอย่างหนึ่งที่มนุษย์รู้จักกันดีและใช้กันอย่างแพร่หลายในสมัยก่อน ก็คือ เกวียน ซึ่งมีลักษณะเป็นพาหนะที่มีล้อ ไข่วัว หรือควายช่วยลากให้เคลื่อนที่ ดังที่ สายทิพย์ (2545) ได้กล่าวไว้ว่า

“ในสมัยโบราณการเดินทางมักจะใช้พาหนะรูปแบบต่างๆ ที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ เช่น ช้าง เหมาะสำหรับการเดินทางในภูมิภาคที่เป็นป่าเขา ก่อนช้างจะถูกรังคด ม้าเหมาะสำหรับ

เดินทางโดยลำพังและต้องการความรวดเร็ว ส่วน เกวียน เหมาะกับการเดินทางไกลโดยกลุ่มคนจำนวนมาก ที่ต้องมีเสบียงติดตัวไปด้วย”

รูปที่ 3 เกวียนจากแหล่งต่างๆในเขตภาคเหนือตอนบน

ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของเกวียนไว้ว่า เกวียน [เกวียน] น. ยานชนิดหนึ่ง มีล้อ ๒ ล้อ ใช้ควายหรือวัวเทียม, ลักษณะนามว่า เล่ม; ชื่อมาตราดวง ๘๐ สัด หรือ ๑๐๐ ถึง เป็น ๑ เกวียน. เกวียนหลวง น. มาตราดวงตามแบบราชการ มีอัตราเท่ากับ ๒,๐๐๐ ลิตร หรือ ๒ กิโลลิตร, อักษรย่อว่า กว.

สำหรับประวัติและที่มาของการสร้างและใช้เกวียนนั้นไม่มีหลักฐานแน่ชัดนัก กล่าวได้ว่า เกวียน จัดเป็นยานพาหนะชนิดหนึ่งที่มีล้อเลื่อน อายุเก่าแก่ที่สุดในโลกที่ยังมีใช้อยู่จนถึงปัจจุบัน มี 2 ล้อ เคลื่อนที่ไปโดยใช้วัวหรือควายเทียมลากไป โดยปกติใช้ 2 ตัว ตามตำนานกล่าวว่า มนุษย์รู้จักใช้ล้อมาก่อนยุคประวัติศาสตร์ ส่วนเกวียนที่เทียมสัตว์และรถศึกมีปรากฏแน่ชัดในสมัยกรีกและโรมัน แต่มีข้อมูลทีกล่าวถึงการใช้เกวียนในภูมิภาคอินโดจีนสรุปได้ว่า เกวียนมีมาตั้งแต่เมื่อไหร่ไม่มีหลักฐานปรากฏเด่นชัด กล่าวกันว่าภาพสลักหินเมืองพระนครประเทศกัมพูชา มีรูปพระมหากษัตริย์ประทับนั่งพาหนะคล้ายเกวียนที่ใช้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแถบลุ่มแม่น้ำมูล นอกจากนี้ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่สองหรือจารึกวัดศรีชุม กล่าวถึงพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีโปรดให้หาบรรดาพระพุทธรูปที่แตกหักในท้องถิ่นต่างๆ ชักมาด้วยล้อด้วยเกวียนมาเก็บไว้ในวิหารเมืองสุโขทัย ในประเทศจีนมีรูปจำลองของเกวียนในหลุมฝังศพของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ผู้รู้หลายท่านกล่าวว่า เดิมทีมนุษย์ใช้แรงงานคนในการแบกหามสิ่งของ ต่อมามีความจำเป็นที่ต้องขนของที่ไกลๆ จึงคิดทำล้อเลื่อนโดยใช้แรงคนลากจากล้อเลื่อนจึงพัฒนาเป็นเกวียนที่ใช้สัตว์ลากแทนแรงงานคน (ill.msu.ac.th/sirindhorn/th/items/kwean/และ นรินทร์ ศรีคำลือ : 2534)

นอกจากนี้ สายทิพย์ (2545) ได้กล่าวถึงความเป็นมาของการใช้เกวียนในประเทศไทยโดยสรุปว่า เกวียน จัดว่าเป็นพาหนะชนิดล้อเลื่อนที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในโลกที่ยังมีการใช้อยู่ในปัจจุบัน หลักฐานการใช้เกวียนในประเทศไทยไม่ปรากฏชัดว่า เราเริ่มใช้เกวียนในสมัยใดมีเพียงพงศาวดารสมัยสุโขทัยตอน “พระร่วงส่งส่วยน้ำ” ได้กล่าวถึงการใช้เกวียน ความว่า...

“...นักคุมข้าหลวงขอมคุมมารับส่วยน้ำที่ทะเลชุบศร เมืองละโว้...” ซึ่งข้อความนี้พอจะเป็นหลักฐานยืนยันได้ว่าถนนพระร่วงได้สร้างขึ้นมาในสมัยสุโขทัยตอนต้น ซึ่งเป็นถนนที่เชื่อมระหว่าง

กำแพงเพชร (ชาวกังราว) กับสุโขทัย และในสมัยนั้นถนนเส้นนี้ได้ใช้เป็นทางเกวียนเพื่อบรรทุกสินค้าไปขายตามหัวเมืองต่างๆ ตลอดเส้นทางถนนพระร่วง

ในสมัยสุโขทัย ซึ่งถือว่าเป็นยุคต้นของไทย มีวรรณคดี พงศาวดารหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องถึงเกวียน เช่นในเรื่องพระร่วงส่งส่วยน้ำคนไทยได้ใช้เกวียนบรรทุกส่วยไปบรรณาการขอมผู้มีอำนาจ

ในสมัยหลังๆ สมุหเทศาภิบาลใช้ "เกวียนค่าน" เดินทางจากอุบลราชธานีมายังกรุงเทพฯ โดยนั่งเกวียนคันหนึ่งมาแล้วเปลี่ยนนั่งคันใหม่ต่อกันเป็นทอดๆ

ในสมัยที่ยังไม่มีรถยนต์ใช้ในการไปตรวจราชการตามที่ของข้าราชการได้ใช้ส่วนกลางของเกวียน เป็นที่นอน ใช้ส่วนหน้าเป็นโต๊ะเขียนหนังสือ ใช้ใต้ถุนเกวียนเป็นที่หุงหาอาหาร

ในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงได้ตรากฎข้อบังคับเพื่อใช้ควบคุมการใช้เกวียนขึ้น จึงนับว่าเป็นกฎหมายฉบับแรกว่าด้วยการใช้เกวียน แต่มีผลบังคับเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ ต่อมารัชกาลที่ 6 ได้ทรงดำริว่าควรกำหนดขนาดของล้อเกวียนให้กว้างเท่ากันทั่วราชอาณาจักร

พ.ศ.2460 กำหนดให้ล้อเลื่อนทุกชนิดในเขตพระนครต้องจดทะเบียนรับใบอนุญาตขับขี่ทุกๆ ปี ครั้น หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย ได้มีประกาศพระราชบัญญัติล้อเลื่อน พ.ศ. 2478 กำหนดให้เก็บค่าจดทะเบียนเกวียน เล่มละ 1 บาท นับตั้งแต่เริ่มใช้จนชั่วอายุเกวียน และผ่อนผันให้ผู้ขับขี่เกวียนไม่ต้องมีใบอนุญาตขับขี่และนับตั้งแต่นั้นมาก็มีได้มีพระราชบัญญัติเกี่ยวกับเกวียนอีกหลาย (<http://share.psu.ac.th/blog/montasara/5966>)

เกวียนนอกจากใช้เป็นสิ่งทุ่นแรงในการเดินทางและขนส่งผลผลิตทางการเกษตรแล้ว ในบางแห่งยังให้ความสำคัญโดยนำไปใช้งานทางศาสนา เช่น ลักษณะของเกวียนพม่าจะมีลักษณะที่มีการแกะสลักอย่างงดงาม มีขนาดเล็ก ทำขึ้นเพื่อใช้นำอาหารไปทำบุญที่วัด อำเภอทุ่งเสวียน จังหวัดสุโขทัย จะใช้เกวียนบรรทุกกลองแห่ร้องเป็นสัญญาณว่าวันพรุ่งนี้เป็นวันพระ ในภาคเหนือบางพื้นที่จะนำกลองวางบนเกวียนที่ถอดกระบะออกเพื่อใช้แข่งขันการตีกลองหลวง เช่น ในงานแข่งกลองหลวงเพื่อฉลองพระธาตุ สิบชะตาสุปหรือเจดีย์ งานฉลองยศของครูบาอาจารย์ งานปอยหลวง เกวียนที่ใช้ภายในวัด วงล้อ ทุบเกวียน กระดานหัวเกวียน แม่กำพอง แอ็กเกวียน ไม้ชั้นหนังหัวเกวียน คุม จะทาสีแดงเพื่อเป็นสิริมงคลเป็นส่วนมาก บางทีก็ทาสีเหลืองเพื่อเพิ่มความสวยงาม

เกวียนพบได้ในสังคมเกษตรกรรม เป็นพาหนะที่สำคัญของชาวชนบท สามารถใช้ได้ทั้งในที่ลุ่มและที่ดอน จะใช้มากในช่วงฤดูการทำนาและเก็บเกี่ยว เกวียนถูกใช้เป็นพาหนะที่บรรทุกสัมภาระต่างๆตั้งแต่ต้นฤดูทำนา ไปยังห้างนา และบรรทุกผลผลิตนำไปเก็บที่ยุ้งข้าว ตลอดจนขนสัมภาระจากห้างนากลับสู่เรือนเมื่อฤดูกาลเก็บเกี่ยวสิ้นสุดลง หากมีความจำเป็นต้องเดินทางไกล เกวียนจะถูกใส่ประทุน เป็นที่กันแดดบังลมกันฝน เมื่อถึงตอนเย็นหยุดพักการเดินทาง ได้ท้องเกวียนจะถูกใช้เป็นที่ทำอาหาร บางครั้งอาจมีการถอดตัวเรือน และประทุนออกเพื่อใช้บรรทุกผลผลิตหรือท่อนไม้ยาวๆจำนวนมาก (ชมพูนุท ศรีลัมพ์ : 2536)

เกวียนสามารถแบ่งประเภทได้เป็น 2 ประเภท คือ เกวียนวัว และเกวียนควาย เกวียนควายจะมีลักษณะสูงและใหญ่หนากว่าเกวียนวัว ทั้งนี้เพราะในบริเวณที่ใช้เกวียนควายส่วนใหญ่จะเป็นที่ลุ่มมีโคลนเลนมาก จึงต้องใช้เกวียนที่มีลักษณะสูงใหญ่แข็งแรง มักเป็นเกวียนที่พบในภาคกลางและภาคใต้ ส่วนเกวียนวัวจะพบมากในภาคเหนือ เพราะวัวดูแลรักษาง่ายกว่าควาย ประกอบกับพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ดอน เกวียนวัวจะมีลักษณะที่เล็ก สั้นและเตี้ยกว่าแต่หน้าจะกว้างกว่าและไม่หนา ไม่สูงใหญ่เท่าเกวียนควาย เราจะได้สังเกตขนาดของเกวียนได้จากวงล้อ การเทียมเกวียนจะมีทั้ง การเทียมเกวียนเดี่ยว และการเทียมเกวียนคู่ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการเทียมเกวียนคู่

เกวียนส่วนมากจะทำด้วยไม้ประคู้ ไม้แดง และในบางส่วนจะมีไม้ไผ่เป็นส่วนประกอบ ไม้ประคู้และไม้แดงเป็นไม้ที่มีความแข็งแรงและมีการยืดหยุ่นตัวดี มีน้ำหนักเบา ไม่แตกหักง่ายเมื่อเทียบกับไม้ประเภทอื่น แต่อาจพบเกวียนที่ทำจากไม้สักทั้งเล่ม หรือเฉพาะวงล้อ ส่วนเพลาเดิมมักทำมาจากไม้ประคู้ ต่อมาเปลี่ยนเป็นเหล็กแทน ส่วนประกอบของเกวียนในแต่ละท้องถิ่นจะแตกต่างกันบ้างในด้านสัดส่วน และส่วนประกอบปลีกย่อย

วัสดุที่ใช้ทำเกวียนในแถบภาคเหนือ คือ ไม้สัก และเหล็กโดยนำมาประกอบกัน ส่วนที่ต้องการความแข็งแรงจะใช้เหล็กเป็นส่วนประกอบ เช่น คุมของวงล้อ เพลาเกวียน ขนาดของวงล้อที่พบมีเส้นผ่านศูนย์กลาง 1.10 เมตร ประกอบด้วยไม้สักและเหล็ก โดยส่วนที่ใช้ไม้สัก ได้แก่ กงหรือฝักมะขาม ก่า 16 ซี่ และคุม ส่วนที่ใช้เหล็กได้แก่ เพลา ส่วนที่หุ้มกง ส่วนที่หุ้มลูกฟัก (นริทร์ ศรีคำลือ : 2536)

ความกว้างของเกวียนวัดจากวงล้อด้านซ้ายไปด้านขวาโดยเฉลี่ยแล้วจะกว้าง 1.50 เมตร ความยาวของเกวียนโดยเฉลี่ยจะยาว 3.6 ถึง 4.0 เมตร วัดจากหัวไปท้ายเกวียน โดยใช้ความยาวของทูลเกวียน (เป็นแกนกลางที่เชื่อมต่อระหว่างวงล้อกับตัวเรือนและวัวเทียมเกวียนด้วยกัน) เป็นเกณฑ์ในการวัด ส่วนความสูงของเกวียนวัดจากส่วนที่สูงที่สุด อาจแบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ กรณีที่มีตัวเรือนสมบูรณ์ จะวัดจากด้านล่างสุดของวงล้อไปหาส่วนสูงสุดของท้าวแขนหลัง สูงประมาณ 2.0 ถึง 2.5 เมตร ส่วนในกรณีที่ถอดตัวเรือนออกจะวัดจากเส้นผ่านศูนย์กลางล้อเท่ากับความสูงของเกวียน ซึ่งประมาณ 1.0 ถึง 1.5 เมตร

ตัวเรือนของเกวียนสามารถถอดออกได้ โดยแยกเป็น 5 ส่วน ประกอบด้วย พื้นปาก 1 ชั้น ด้านหน้า 1 ชั้น ด้านหลัง 1 ชั้นและด้านข้าง 2 ชั้น ทั้งหมดประกอบเข้าด้วยกัน โดยการเจาะไม้ และเข้าไม้ให้พอดีช่องที่เจาะ ตัวเรือนจะวางอยู่บนกระทงเพชรหมอน ทางด้านท้ายจะมีโคงค์ไว้ค้ำได้ตัวเรือนเกวียน และเพื่อเป็นการช่วยประคองตัวเรือนไม่ให้แยกจากตัวเกวียน เหมือนกระดานหัวเกวียนที่นอกจากจะเป็นที่นั่งคนขับเกวียนแล้วยังมีหน้าที่ในการประคองตัวเรือนเช่นกัน

พื้นที่ตกแต่งให้เกวียนมีความสวยงาม ได้แก่ หมอนวางกลอง วงล้อ ด้านหน้า ด้านหลังและโคงค์ค้ำ ซึ่งที่นิยมกันมากก็คือ ด้านหลัง เทคนิคในการทำให้เกิดความงามก็คือการแกะสลัก เขียนลายลงสี ลายที่นิยมแกะคือรูปช้าง โดยช่างทำเกวียนจะส่งส่วนที่จะแกะไปให้ช่างแกะสลัก แกะเสียก่อนให้เรียบร้อยจึงค่อยนำมาประกอบภายหลัง

3. ลักษณะภูมิประเทศ ประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ของภาคเหนือ

สำหรับในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะขอกล่าวถึงลักษณะภูมิประเทศ ประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ของภาคเหนือโดยสังเขป ดังนี้

3.1 ลักษณะภูมิประเทศของภาคเหนือ

ภาคเหนือ เป็นภาคหนึ่งของประเทศไทยที่มีลักษณะภูมิประเทศที่เป็นเทือกเขาที่สลับซับซ้อน แลดูสวยงาม อากาศค่อนข้างเย็นสบายมีป่าไม้อยู่มาก ชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจน วัฒนธรรมประเพณีจึงได้รับอิทธิพลจากสิ่งเหล่านี้ด้วย ดังที่ สมยศ กิจคำ (2532) และ สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคเหนือ (2539) ได้กล่าวโดยสรุปถึงลักษณะภูมิประเทศของภาคเหนือไว้ว่า

ภาคเหนือมีพื้นที่ประมาณ 106,027,681 ไร่ แบ่งออกเป็น 17 จังหวัด ได้แก่ อุทัยธานี ตาก กำแพงเพชร นครสวรรค์ พิจิตร สุโขทัย พิษณุโลก อุตรดิตถ์ เพชรบูรณ์ พะเยา แพร่ น่าน ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ เชียงราย และแม่ฮ่องสอน

ลักษณะภูมิประเทศ แบ่งออกเป็น 2 เขต ได้แก่ ภาคเหนือตอนบน ประกอบด้วย 9 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย พะเยา แม่ฮ่องสอน ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน และตาก ลักษณะพื้นที่เป็นภูเขา สลับซับซ้อนเต็มไปด้วยป่าไม้เบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ป่าดิบแล้ง ป่าดิบเขา และป่าสนเขาในบริเวณที่สูง และเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำที่สำคัญหลายสาย ได้แก่ แม่น้ำปิง แม่น้ำยม และแม่น้ำน่าน ซึ่งจะไหลรวมกับแม่น้ำวังกลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา เนื่องจากสภาพภูมิประเทศเป็นเทือกเขาหินปูนกับหินแกรนิตและมีหินชนิดอื่นๆ แทรกตัวอยู่ในบางบริเวณ ดังนั้นจึงมีแหล่งธรรมชาติที่สำคัญประเภทน้ำตกซึ่งมีขนาดใหญ่ มีความสูงหลายชั้นและมีความกว้างจำนวนมาก และการที่เป็นเทือกเขาหินปูนทำให้เกิดการกัดเซาะจากกระแสน้ำเกิดเป็นถ้ำขนาดใหญ่มีความงดงามหลายแห่ง บางพื้นที่มีรอยแตกของเปลือกโลกจะพบบ่อน้ำร้อนตามธรรมชาติ อุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 25.9 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1,203 มิลลิเมตร

รูปที่ 4 แผนที่ภาคเหนือและภูมิภาคโดยทั่วไป

ภาคเหนือตอนล่างประกอบด้วย 8 จังหวัด ได้แก่ กำแพงเพชร นครสวรรค์ สุโขทัย อุตรดิตถ์ พิษณุโลก พิจิตร เพชรบูรณ์ และอุทัยธานี พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม อุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 27.6 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1,209 มิลลิเมตร

3.2 ประวัติศาสตร์ของภาคเหนือ

เนื่องจากประวัติศาสตร์ทางภาคเหนือมีมานานและเก่าแก่ ตลอดทั้งเกิดอาณาจักรที่สำคัญหลายอาณาจักร เช่น อาณาจักรสุโขทัย และอาณาจักรล้านนา เป็นต้น แต่เนื่องจากคณะผู้วิจัยเน้นการศึกษาครั้งนี้ในเขตภาคเหนือตอนบน ที่อยู่ในอาณาจักรล้านนาเดิม โดยมีเมืองหรือปัจจุบันคือ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นศูนย์กลางของอาณาจักร ประวัติศาสตร์ที่จะกล่าวถึงจึงมุ่งกล่าวถึงอาณาจักรนี้โดยตรง

พิเศษ เกียรติพงษ์ (2537) บุญคิด วัชรศาสตร์ (2538) สรัสวดี อ๋องสกุล (2539) เสนอ นิลเดช (2539) ได้อธิบายถึงประวัติของอาณาจักรล้านนาโดยสังเขป ดังนี้

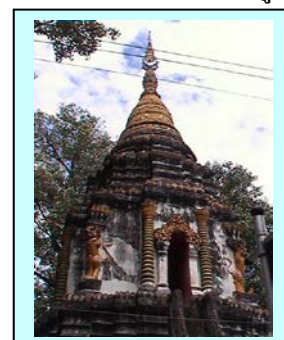
เชียงใหม่เป็นเมืองสำคัญมาแต่โบราณ นับตั้งแต่เมืองเชียงใหม่เป็นราชธานีในสมัยพระยาเม็กราช เมื่อ พ.ศ. 1839 ขนานนามว่า นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ เป็นศูนย์กลางความเจริญต่างๆ ของดินแดนภาคเหนือซึ่งเรามักเรียกติดปากว่า ลานนาไทย ตามจริงแล้วควรเป็น ล้านนาไทย ควบคู่กับอาณาจักรล้านช้าง ในสมัยโบราณ คำว่าล้านนาคือคำอุปมาว่า นาล้านไร่ เพราะดินแดนที่ต่อจากเชียงใหม่ขึ้นไปเป็นภูเขาสูง สลับซับซ้อน พื้นที่ตั้งแต่เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง ลงมาเป็นที่ราบลุ่มอุดมสมบูรณ์ อาณาจักรล้านนาถือว่ามีกษัตริย์ที่สืบเชื้อสายจากพระเจ้าลาวจักรราช ปฐมกษัตริย์ผู้สร้างเมืองหริภุญชรเงินยาง(เชียงใหม่) อันเป็นราชธานีของอาณาจักรเงินยาง เมื่อ พ.ศ. 1181 ก่อนที่พญาเม็กราชจะรวบรวมหัวเมืองต่างๆและสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นนั้น หัวเมืองต่างๆทางภาคเหนือต่างก็ปกครองแยกต่างหากจากกันเป็นหัวเมืองนครรัฐอิสระ เช่น พระยา มีกษัตริย์เชื้อสายพ่อขุนจอมธรรมปกครองอยู่ เมืองหริภุญชรเงินยาง (เชียงใหม่) มีกษัตริย์เชื้อสายพระเจ้าลาวจักรราชซึ่งพ่อขุนเม็กราชสืบต่อปกครองอยู่ เมืองลำพูนหรือหริภุญไชย มีกษัตริย์เชื้อสายพระนางจามเทวี คือ พญาธิบาปกครองอยู่

สถาปนามีศาสตร์ทางเหนือ แม้จะเป็นที่ราบลุ่มแต่ก็เป็นที่ราบลุ่มในบริเวณหุบเขา สลับกับภูเขาที่ สลับกับที่ราบลุ่มหัวเมืองต่างๆซึ่งต่างเป็นอิสระยากที่จะรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวได้ ขณะที่หัวเมืองทางตอนเหนือพยายามที่จะรวมตัวกันนี้ ไทยทางตอนใต้ันหมายถึงอาณาจักรสุโขทัยได้เริ่มสถาปนาขึ้น ได้ขจัดอิทธิพลของชนชาติขอมออกไปจากอาณาจักรสุโขทัย

พ่อขุนเม็กราชนั้นตามตำนานกล่าวว่า เป็นโอรสของพ่อขุนลาวเม็กราชและพระนางเทพคำขยาย พ่อขุนเม็กราชมีพระราชประสงค์ที่จะรวบรวมหัวเมืองทางตอนเหนือไว้ในอำนาจและรวมกันเป็นปีกแผ่น ขจัดอิทธิพลราชวงศ์จามเทวี ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นอาณาจักรแบบมอญ เมื่อทรงได้ราชสมบัติต่อจากพระราชบิดาในปี พ.ศ. 1805 พระองค์จึงได้ย้ายเมืองจากหริภุญชรเงินยาง เชียงแสน มา สร้างเมืองเชียงใหม่ เมื่อพ.ศ.1806 แต่ตั้งอยู่ที่ เชียงรายเพียงระยะหนึ่ง เพราะสภาพภูมิประเทศไม่เอื้ออำนวยในการขยายอาณาเขตพ่อขุนเม็กราชจึงทรงย้ายเมืองจากเชียงรายมาอยู่ที่เมืองฝาง ประมาณ พ.ศ. 1817 จึงเห็นได้ว่าพ่อขุนเม็กราชนั้นพยายามที่จะโอบล้อมอาณาจักรลำพูนของ พญาธิบาทุกวิถีทาง โดยการส่งขุนอ้ายฟ้าไปเป็นไส้ศึกที่เมืองหริภุญไชย พยายามกระทำ

การต่างๆให้เกิดความแตกแยกในทริภุญไชย ในที่สุดทริภุญไชยก็ตกอยู่ใต้อำนาจการปกครองของพญาเม็งราย และทรงปกครองลำพูนอยู่สามปีก็ทรงย้ายเมืองใหม่อีกครั้งหนึ่ง โดยขึ้นมาทางตอนเหนือของลำพูน ได้แก่ เวียงกุมกาม ซึ่งอยู่ในท้องที่อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบันและยังเหลือวัดกาดโถมและวัดเจดีย์เหลี่ยม ที่สร้างแต่ครั้งพญาเม็งรายให้เห็นอยู่เป็นหลักฐาน เวียงกุมกามเวลานี้ น้ำจะท่วม ประชาชนได้รับความยากลำบาก พ่อขุนเม็งรายจึงต้องเลือกหาชัยภูมิใหม่ในการสร้างเมือง ในปี พ.ศ. 1839 พระองค์เลือกหาชัยภูมิใหม่ในแถบลุ่มแม่น้ำปิง คือบริเวณที่ตั้งเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน อันเป็นที่ราบลุ่ม ทางด้านทิศตะวันตก มีขุนเขาล้อมรอบ มีลำธารหลายสาย สามารถชักน้ำจากลำธารนั้นลงมาสู่คูเมืองได้เป็นอย่างดี ได้ขนานนามว่า “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาไทย มีกษัตริย์สืบเชื้อสายปกครองมาโดยตลอดนานกว่า 200 ปี และได้เคยตกอยู่ในความปกครองของพม่าเมื่อปี พ.ศ. 2107 ซึ่งพม่าก็ได้ส่งขุนนางพม่ามาปกครอง เพื่อป้องกันไม่ให้ชาวเมืองเชียงใหม่ฮึดสู้ต่อต้านพม่า นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2107-2319 อันเป็นสมัยกรุงธนบุรีของไทย เมืองเชียงใหม่ก็ได้ร้างโรยไปหรือบางครั้งก็เป็นเมืองร้าง และในปี พ.ศ. 2317 ไทยสามารถขับไล่พม่าออกไปจากล้านนาไทยโดยความร่วมมือของคนไทยกลุ่มหนึ่งจากจังหวัดลำปาง คือ มีพญาเจ้าบ้านเป็นหัวหน้าร่วมด้วย พญาท้าวละ พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพญาเจ้าบ้านเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ และพญาท้าวละเป็นเจ้าเมืองลำปาง พมามีได้ละความพยายามที่จะตีเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2319 กองทัพพม่าได้ยกมาตีเชียงใหม่อีก ทางเชียงใหม่ไม่สามารถจะต้านทานกำลังพม่าได้ จึงทิ้งเมืองเชียงใหม่ให้เป็นเมืองร้างอีกระยะหนึ่ง เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้เสวยราชสมบัติ ณ กรุงเทพฯ ได้ทรงพระกรุณาแต่งตั้งพญาท้าวละเป็น พระยาวชิรปราการ ในปี พ.ศ. 2339 เชียงใหม่จึงรวมอยู่กับกรุงเทพฯ ซึ่งมีการปกครองตามแบบการปกครองหัวเมือง คือ เจ้าเมืองมีอิสระในการปกครอง

พม่าพยายามตีเชียงใหม่หลายครั้ง ทางไทยก็พยายามขับไล่ออกจากดินแดนล้านนาให้ได้ สงครามครั้งที่สำคัญที่สุด คือ สงครามปี พ.ศ. 2347 กองทัพไทยทำการขับไล่กองทัพพม่าออกจากล้านนาได้สำเร็จซึ่งขณะนั้นพม่าได้เปลี่ยนศูนย์กลางการปกครองมาอยู่ที่เชียงแสน การขับไล่พม่าครั้งนี้พญาท้าวละมีความชอบ ได้รับสถาปนาขึ้นเป็นพระเจ้าเชียงใหม่ มีพระฐานะพระเกียรติแบบเจ้าประเทศราช (แบบพระเจ้านครเวียงจันทน์) นับแต่นั้นมาเชียงใหม่ก็มีการปกครองแบบหัวเมืองอิสระ มีเจ้าผู้ครองนครปกครองต่อมาอีก 8 พระองค์ องค์สุดท้ายก็คือ เจ้าแก้ววรรัตน์ เมื่อเจ้าแก้ววรรัตน์ถึงแก่พิราลัยแล้ว ทางรัฐบาลก็ยกเลิกตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครเมื่อปี พ.ศ. 2482

รูปที่ 5 อนุสาวรีย์สามกษัตริย์ วัดสวนดอก และวัดศรีสุพรรณ

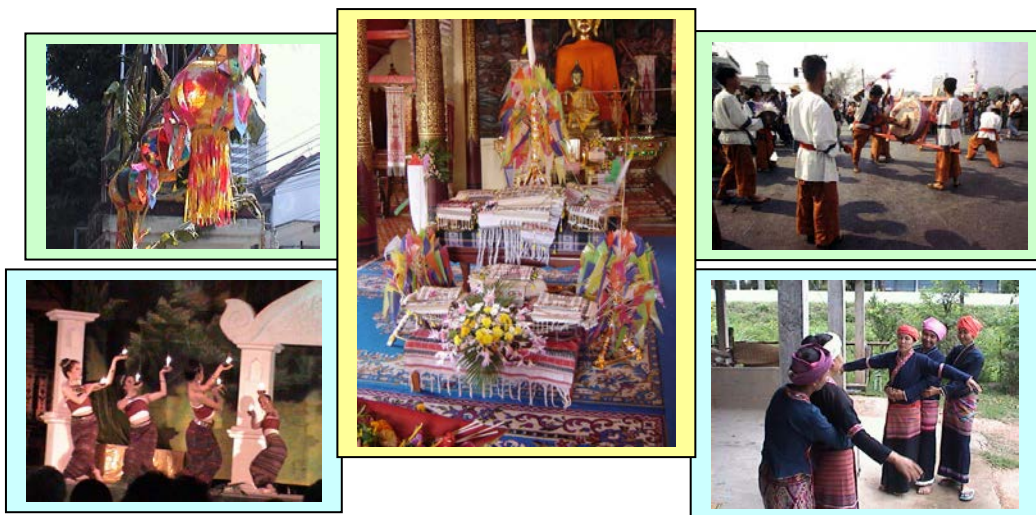
3.3 ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ของภาคเหนือ

วัฒนธรรมล้านนาเป็นวัฒนธรรมที่มีความเป็นตัวของตัวเอง และมีความแตกต่างไปจากวัฒนธรรมของท้องถิ่นอื่นๆในประเทศไทยไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมด้านศิลปกรรมแขนงต่างๆ วัฒนธรรมด้านภาษาพูด ภาษาเขียน หรือวัฒนธรรมด้านความเป็นอยู่ ทั้งยังดำรงรักษาความเป็นเอกลักษณ์นี้ไว้ได้อย่างมั่นคงและยาวนาน ดังที่ สิทธิ บุตรอินทร์ (2523) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมและโลกทัศน์ของชาวล้านนาไว้ว่า ...ประชาชนในภูมิภาคส่วนนี้ ล้วนมีวัฒนธรรมและอารยธรรมเก่าแก่เป็นของตัวเองมาเป็นเวลาช้านาน โดยประมาณได้ถึง 1,200 ปี ชาวนเหนือที่เรียกว่า "ชาวล้านนา" จึงได้มีโลกทัศน์ของตัวเอง เป็นตัวกำหนดแนวทางสร้างสรรค์วัฒนธรรมและอารยธรรม อันเป็นวิถีชีวิตสืบต่อเรื่อยมาจวบจนปัจจุบัน ...โลกทัศน์ที่เป็นแก่นแท้เท่าที่ชาวล้านนามีอยู่ เป็นสารัตถะจริงๆนั้น ได้รับอิทธิพลอย่างใหญ่หลวง ลึกซึ้งเหนียวแน่นและชัดแจ้งจากพุทธปรัชญา...โลกทัศน์ดังกล่าวนี้ได้แทรกอยู่และทำหน้าที่เป็นตัวการให้เกิดงานด้านต่างๆของชีวิต เป็นต้นว่า งานด้านศาสนาและความเชื่อ วรรณกรรม ภาษา ศิลปกรรม และการบันเทิง หลักการและปฏิบัติการทางเศรษฐกิจ การเมืองและระเบียบบัญญัติทางการบริหาร สถานภาพบทบาทและความสัมพันธ์ทางสังคม

มณี พยอมยงค์ (2529) กล่าวถึงการที่มีลักษณะเฉพาะตัวของวัฒนธรรมล้านนาว่าเกิดจาก...การมีอาณาจักรหลายอาณาจักรเกิดขึ้นบนแผ่นดินล้านนาไทยนั้นเป็นผลดีในด้านการสืบสายอารยธรรมจากอาณาจักรหนึ่งไปสู่อาณาจักรหนึ่งตามลำดับไม่ขาดตอน...และการเกิดศิลปะไม่ว่าของชาติใดจะเกิดขึ้นได้นั้น ก็ด้วยสาเหตุใหญ่ 2 ประการ คือ

1. ความเชื่อถือจารีตประเพณี
2. การนับถือศาสนา

ในทำนองเดียวกันเนื่องจากภูมิปัญญามีรากฐานจากวัฒนธรรมดังที่กล่าวในบทนำแล้วแสดงว่าแผ่นดินล้านนาย่อมต้องมีภูมิปัญญาและเทคโนโลยีพื้นบ้านที่เป็นของตัวเอง ซึ่งได้มีสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทำการศึกษาอยู่ แต่ยังไม่ได้นำภูมิปัญญาและเทคโนโลยีเหล่านั้นมาอธิบายในเชิงวิทยาศาสตร์ ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาในเรื่องเหล่านี้ให้เป็นระบบเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ทั้งในด้านการศึกษาแก่นุชนรุ่นหลัง และนำมาประยุกต์ใช้หรือนำมาผสมผสานกับความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่ให้เกิดองค์ความรู้ที่เหมาะสมต่อไป

รูปที่ 6 วัฒนธรรมและการละเล่น

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วีระพงษ์ แสง-ชูโต (2544) ได้ศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีพื้นบ้านในทางวิทยาศาสตร์ในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ซึ่งได้ทำการวิเคราะห์เรื่องเกี่ยวพบว่าลักษณะของเกี่ยวของทางภาคเหนือมีขนาดเล็กกว่าทางภาคกลางและมีการตกแต่งในส่วนที่เป็นประทุนให้สวยงาม อีกทั้งทำการวิเคราะห์โดยอาศัยหลักการทางวิทยาศาสตร์ใน 3 ด้าน ได้แก่ 1. การวิเคราะห์ในเชิงวัสดุ 2. การวิเคราะห์ในเชิงกระบวนการ 3. การวิเคราะห์ในเชิงการนำไปใช้ พบว่า เกี่ยวสามารถวิเคราะห์และอธิบายได้ด้วยหลักการทางวิทยาศาสตร์ เช่น ในการทำเกี่ยวอาศัยหลักการของ คาน ล้อและเฟลา การขยายตัวของโลหะ เป็นต้น

วีระพงษ์ แสง-ชูโต (2545) ได้ทำการวิเคราะห์เครื่องมือทางการเกษตรพื้นบ้านในทางวิทยาศาสตร์ในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยและพบว่า เกี่ยว จัดอยู่ในกลุ่มเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บเกี่ยว นวดและขนส่งข้าว รวมทั้งมีหลักการวิทยาศาสตร์อยู่ด้วย เช่น เครื่องกลแรงและพลังงาน เป็นต้น

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยทำการศึกษารวบรวมเกี่ยวพันบ้านที่ทำขึ้นจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้รู้และช่างที่สามารถทำเกี่ยวพันบ้านได้ โดยการลงภาคสนามเพื่อทำการเก็บข้อมูลที่เป็นรายละเอียดและนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ว่ามีหลักการใดในการสร้างและรูปแบบของเกี่ยวพันทั้งบทบาทหน้าที่ของเกี่ยวพันในบริบททางวัฒนธรรม

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตการศึกษาดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตการศึกษาเกี่ยวกับเกี่ยวพันในเขตพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน โดยสำรวจเพื่อรวบรวมแหล่งภูมิปัญญาในการสร้างเกี่ยวพัน รวมทั้งวิเคราะห์องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการสร้าง และรูปแบบของเกี่ยวพันแต่ละชนิด

2. ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ศึกษาในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ ช่างผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการสร้างเกี่ยวพันรวมทั้งชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับการใช้เกี่ยวพันในเขต 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวิธีการเก็บข้อมูลโดยการสำรวจแหล่งภูมิปัญญาด้านการสร้างเกี่ยวพัน ทั้งในส่วนที่เป็นแหล่งประดิษฐ์และแหล่งสืบทอดในเขต 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบนโดยอาศัยการที่ผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญบอกชื่อต่อๆ กัน (Snowball technique) ซึ่งคณะผู้วิจัยจะได้ทำการติดตามเก็บข้อมูลต่อไปด้วยวิธีการสำรวจและสัมภาษณ์ เครื่องมือในการวิจัยที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่แบบสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการในด้านการสร้าง และรูปแบบของเกี่ยวพัน

ระยะเวลาที่ทำวิจัยและแผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย

ใช้ระยะเวลาในการวิจัย 1 ปี

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการในด้านการสร้างและรูปแบบของเกี่ยวพัน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกวียน
2. สํารวจแหล่งภูมิปัญญาโดยการสอบถามผู้รู้เกี่ยวกับข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับแหล่งสร้างเกวียนที่มีอยู่ในจังหวัดภาคเหนือตอนบน ได้แก่ เชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอน พะเยา แพร่ และน่าน
3. ดำเนินการลงเก็บข้อมูลภาคสนามตามจังหวัดต่างๆ ตามแผนที่กำหนดไว้โดยเฉลี่ยจังหวัดละ 2 - 3 ครั้งเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ละเอียดชัดเจน
4. นำข้อมูลที่ได้อามาวิเคราะห์ ทั้งในประเด็นขององค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างและรูปแบบของเกวียน บทบาทหน้าที่ของเกวียนในบริบททางวัฒนธรรม สรุปผลและจัดทำรายงานการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้จะทำการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

1. ข้อมูลในเชิงปริมาณ ได้แก่ จำนวนของแหล่งข้อมูลและผู้ที่สามารถสร้างเกวียนและซ่อมแซมเกวียนได้
2. ข้อมูลในเชิงคุณภาพ อาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสำรวจและสัมภาษณ์ในด้านต่อไปนี้
 - ด้านแหล่งที่มีการสร้างเกวียนและซ่อมแซมเกวียน รวมทั้งการสืบทอด
 - ด้านองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเกวียน
 - ด้านรูปแบบของเกวียน
 - ด้านบริบทการใช้งานของเกวียน

จากนั้นนำข้อมูลที่ได้อจากการวิเคราะห์มานำเสนอด้วยวิธีการพรรณนา และจัดกระทำให้อยู่ในรูปแบบที่เข้าใจง่าย เช่น ตาราง แผนภูมิ เป็นต้น

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

จากการศึกษาการทำเกวียนในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยนั้นพบว่ามีความน่าสนใจหลายประการทั้งวัสดุอุปกรณ์ และวิธีในการทำ รูปแบบของเกวียน และบทบาทของเกวียนในทางวัฒนธรรม ซึ่งจะขอกล่าวถึงรายละเอียดไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1. เพื่อสำรวจและรวบรวมแหล่งภูมิปัญญาเกี่ยวกับเกวียนในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย

แหล่งผลิตเครื่องไม้ที่อยู่ที่บ้านโป่งศรี อ.เมือง จ.แพร่ พบว่าในบริเวณนี้เป็นแหล่งแปรรูปเกวียนโบราณเพื่อทำเป็นเครื่องไม้ประดับบ้านในรูปแบบอื่นๆ เช่น นำล้อเกวียนมาประดับรั้วบ้าน ทำเป็นศาลา เป็นต้น แต่ไม่ใช่แหล่งผลิตเกวียนโดยตรง

โดยล้อเกวียนของแพร่จะมีขนาดเล็กกว่า (ประมาณ 1.20 เมตร) แต่ล้อเกวียนของลำปางจะมีขนาดใหญ่กว่า (ประมาณ 1.30 เมตรหรือกว่านั้น)

ได้พบเกวียนล้อตันที่วัดพระธาตุถิ่นแถมหลวงซึ่งได้ทราบในภายหลังว่าเป็นล้อเกวียนยุคแรกๆ

จากนั้นคณะผู้วิจัยจึงได้เดินทางไปสำรวจข้อมูลต่อที่ อ.สูงเม่น พบว่ามีเกวียนขนาดย่อมซึ่งทำเป็นเครื่องประดับบ้านวางจำหน่ายอยู่แต่ไม่มีเกวียนขนาดใหญ่ให้เห็นแล้ว ทราบจากเจ้าของร้านว่าสามีเป็นคนไปรับเอามา ไม่ทราบว่าใครเป็นคนทำ ส่วนเกวียนขนาดใหญ่บริเวณนี้แต่เดิมก็มีอยู่แต่ส่วนมากเจ้าของจะขายไปไม่เหลือไว้ให้เห็นแล้ว สำหรับช่างที่ทำเกวียนได้ส่วนมากเสียชีวิตไปหมด

ร้านไล่จ้าวเตาดิน อ.เด่นชัย ได้ทราบว่าส่วนมากชิ้นส่วนที่เป็นที่ต้องการของตลาดคือล้อเกวียน แต่ในปัจจุบันได้หมดความนิยมไปแล้ว ตัวล้อเกวียนมีอยู่ 2 รูปแบบ แบบแรกเป็นแบบล้อตันซึ่งเป็นลักษณะของล้อในยุคแรกๆ มีมาก่อน ต่อมาจึงมีการประดิษฐ์ขึ้นเป็นล้อแบบมีซี่หรือกวงเกวียน แต่ความแข็งแรงทนทานจะน้อยกว่าแบบแรก แหล่งทำเกวียนทางภาคเหนือส่วนมากอยู่ที่แพร่และลำปาง ส่วนช่างที่ทำเกวียนได้ยังพอมืออยู่บ้างแต่ส่วนมากอายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป โดยมีแหล่งทำเกวียนอยู่ที่บ้านท่าล้อ อ.เมือง จ.แพร่

นอกจากนี้ยังมีข้อแตกต่างระหว่างเกวียนในทางภาคเหนือกับอีสานด้วย ได้แก่ขนาดดุมและล้อของเกวียนทางอีสานจะมีขนาดใหญ่และหน้ากว้างน้อยกว่า เนื่องจากต้องลุยโคลนจะได้ไม่ติดหล่ม ในขณะที่ดุมและล้อเกวียนของทางภาคเหนือกับภาคกลางจะมีขนาดใหญ่และหน้ากว้างมากกว่า เพราะต้องบรรทุกของหนักเช่นไม้สัก จึงต้องทำเกวียนให้สามารถรับน้ำหนักได้มาก

ส่วนตัวเก่งของเกวียนในทาง จ.แพร่จะมีทำยางอนและทำให้สวยงาม แต่ที่เป็นทำยตรงก็พอมืออยู่บ้าง แต่เกวียนของทางลำปางจะมีทำยตรงเท่านั้น

สืบค้นสลาทำเกวียนที่ อ.ลี้ จ.ลำพูน ได้รับทราบข้อมูลจากผู้เฒ่าผู้แก่วัดบ้านปาง ว่าแต่เดิมบริเวณวัดบ้านปางก็มีการทำเกวียนมาก่อน แต่ปัจจุบันไม่มีการทำแล้ว ส่วนแหล่งทำเกวียนจริงๆ อยู่บ้านฮ่อมต้อ อ.ลี้ คณะผู้วิจัยจึงได้ติดตามไปยังบ้านดังกล่าว พบว่ามีพ่อฮ้อยอุ่น อายุ 79 ปี เป็นช่างซ่อมแซมล้อเกวียนมาก่อน โดยซื้อคุดล้อ ซี่ล้อหรือส่วนอื่นๆ มาจากบ้านนาไผ่ เขต อ.เสริมงาม จ.ลำปาง นอกจากนี้ยังมีแหล่งทำเกวียนที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งคือ อ.เถิน จ.ลำปาง

อ.เถิน จ.ลำปาง ได้พบคุณแม่บุญสอน อินว่น บ้านเหล่า ต.ล้อมแรด อ.เถิน อายุ 74 ปี ซึ่งเป็นลูกของสลาทำเกวียน แต่คุณพ่อของท่านเสียชีวิตไปหลายปีแล้ว และให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่าบ้านเหล่านี้ถือเป็นแหล่งทำเกวียนที่สำคัญของลำปาง ทำเกวียนขนาดใหญ่ เพื่อบรรทุกข้าว และยังถือว่าล้อเกวียนที่ยังไม่ได้ใส่เหล็กรัดที่เรียกว่า “ล้อป่วย” ถือเป็นสินค้าหลักที่จะบรรทุกใส่เกวียนไปขายถึงจังหวัดสุโขทัยและบรรทุกสินค้าอื่นๆ ที่ซื้อกลับมา ส่วนประกอบของเกวียนที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในบ้านคือส่วนประกอบของวงล้อซึ่งมีความโค้งภายนอกขนาด 21.5 นิ้วต่อชิ้น ต้องใช้ประมาณ 8 ชิ้น จึงจะได้ล้อ 1 วง ดังนั้นเส้นรอบวงของล้อวงนี้จึงประมาณ 172 นิ้ว รัศมีเท่ากับ 27 นิ้ว เส้นผ่านศูนย์กลาง 54 นิ้ว ไม่รวมความสูงของตัวเก่งเกวียน และยังให้ข้อมูลด้วยว่านอกจากที่ อ.เถิน นี้แล้วยังมีที่สูงเม่น จ.แพร่ เป็นอีกแหล่งหนึ่งที่ผลิตเกวียนด้วย

จากนั้นคณะผู้วิจัยได้ติดตามไปสอบถามข้อมูลจากคนในเขต อ.เชียงใหม่ จ.พะเยา ทำให้ได้รับทราบข้อมูลจากกลุ่มชาวบ้านในวัดท่าฟ้าใต้ว่า ชาวบ้านในบริเวณนี้ซื้อเกวียนมาจากตัวเมืองพะเยา ซึ่งมีสลาทำเกวียนท่านหนึ่งชื่อสลาตีบ อยู่บ้านแม่ต้า ทางคณะผู้วิจัยจึงได้ติดตามไปสอบถามข้อมูลและได้พบกับ สลาตีบ พุทธธรรม อายุ 81 ปี อยู่บ้านเลขที่ 437 / 2 บ้านแม่ต้า ต.แม่ต้า อ.เมือง จ.พะเยา ตรงข้ามกับวัดภูมินทร์ ซึ่งสลาตีบได้ให้ข้อมูลว่าพื้นเพของท่านเป็นคนบ้านลำปางหลวง ต.ลำปางหลวง อ.เกาะคา จ.ลำปาง แต่ได้ภรรยาเป็นคนพะเยาจึงย้ายถิ่นฐานมาอยู่ที่นี่ ได้สืบทอดวิชาทำเกวียนมาจากบรรพบุรุษ แต่เลิกทำไปหลายปีแล้ว เนื่องจากไม่มีใครนิยมใช้เกวียนอีกและไม่ที่ใช้ทำเกวียนค่อนข้างจะหาได้ยาก ส่วนผู้ที่สืบต่อวิชาความรู้ก็มีลูกชายของท่านแต่ก็เลิกทำไปแล้วเช่นกันเนื่องจากเหตุผลข้างต้น

สลาตีบยังได้เล่าให้ฟังอีกว่าเกวียนของท่านนั้นทำจากไม้หลายชนิด ส่วนที่เป็นล้อเกวียนจะใช้ไม้สัก ส่วนที่เป็นคุดจะใช้ไม้ประดู่ และส่วนที่เป็นตงหรือคานยาวรับตัวเก่งจะใช้ไม้ยาง เนื่องจากมีน้ำหนักเบา บางครั้งใช้ไม้บัว (ไม้เฒ่าชนิดต่างๆ) แทนก็มี

ลักษณะของเกวียนในท้องถิ่นต่างๆ นั้น สลาได้บอกว่าการเกวียนทางเชียงใหม่ตัวเก่งมักจะปาดตรง เนื่องจากนำไปบรรทุกข้าวหรือไม้ หากเป็นตัวเก่งที่มีปลายหัวทำยางอนมักนิยมใช้ในแถบ

จังหวัดแพร่ แต่ไม่สามารถบรรจุของหนักและมีจำนวนมากหรือเข้าป่ารกได้เนื่องจากหักงาย ส่วนวิธีการทำเกวียนของท่านนั้นก็เหมือนกับสล่าที่บ้านท่าล้อ อ.สูงเม่น จ.แพร่ นั่นเอง

ส่วนแหล่งทำเกวียนที่สำคัญก็มีที่จังหวัดลำปางในเขต บ้านลำปางหลวง บ้านน้ำล้อม อ.เกาะคา จ.ลำปาง

ในวันที่ 28 พฤษภาคม 2550 ทางคณะผู้วิจัยได้ติดตามไปสอบถามข้อมูลบริเวณบ้านลำปางหลวง ได้พบสล่าจันทร์ ชิตินนท์ อายุ 73 ปี อยู่บ้านเลขที่ 220 หมู่ 1 บ้านลำปางหลวง ต.ลำปางหลวง อ.เกาะคา จ.ปาง หมายเลขโทรศัพท์ 054-282190 จากการบอกเล่าของท่านทำให้ทราบว่าแต่เดิมบ้านลำปางหลวงเป็นแหล่งผลิตเกวียนที่มีชื่อเสียงมากในจังหวัดลำปาง และบ้านของท่านถือเป็นแหล่งผลิตขนาดใหญ่ มีลูกน้องในความดูแลหลายคน และทำส่วนประกอบทุกชนิด ตั้งแต่แกนกลิ้งไม้เป็นต้นไป แต่ได้เลิกทำไปประมาณ 18 ปีแล้ว เนื่องจากในปัจจุบันไม่มีใครนิยมใช้เกวียนกันอีก ท่านจึงหันมายึดอาชีพทำด้ามมีด ผลิตเกวียนขนาดย่อมหรือเกวียนจำลอง และผลิตรถม้าจำหน่าย ซึ่งรถม้าที่ใช้วิ่งกันอยู่หน้าวัดพระธาตุลำปางหลวงส่วนใหญ่อีกก็เป็นฝีมือของท่าน

การผลิตเกวียนแต่ก่อนนั้นจะประกอบสำเร็จที่บ้านของท่าน เดือนหนึ่งๆ สามารถผลิตได้ 50 ถึง 52 เล่ม ราคาเล่มละประมาณ 750 ถึง 1,000 บาท ส่วนกรรมวิธีการผลิตก็ไม่ต่างจากช่างหลายๆ ท่านที่ได้ให้ข้อมูลไปแล้ว แต่จะมีสิ่งที่เพิ่มเติมคือเรื่องของกรรมวิธีการกลิ้ง ซึ่งช่างจะนำไม้ที่จะกลิ้งมาเสียบกับเหล็กแหลมทั้งสองด้านเพื่อให้หมุนได้ และใช้เชือกหนังวัวนำมาพันรอบไม้แล้วโยงไปที่ล้อหมุน ให้คน 2 คนยืนคนละด้านช่วยกันหมุนล้อหมุนพร้อมๆ กัน ส่วนสล่าจะถือเหล็กกลิ้งทำการกลิ้งไม้ให้ได้รูปตามต้องการ

วันที่ 10 – 11 กรกฎาคม 2550

เขตตัวเมือง จ.ลำพูน คณะผู้วิจัยได้พบ พ่อฮุ่ยบุญชุม พลเวียง ต.เวียงยอง อ.เมือง จ.ลำพูน ทราบข้อมูลว่าแต่เดิมคนลำพูนจะซื้อเกวียนจากแถบบ้านแจ่ม ในเขต อ.ลี้ จ.ลำพูน ส่วนในตัวเมืองลำพูนนี้แถบบ้านเวียงยองนี้จะมีเฉพาะสล่าที่รับซ่อมล้อ-เข้าเหล็ก ซึ่งเสียชีวิตไปนานแล้ว ส่วนลูกชายสามคนที่สืบทอดความรู้ในการซ่อมล้อ นั้น ลูกชายคนสุดท้ายก็เพิ่งเสียชีวิตไปเมื่อประมาณ 3 ปีก่อน และการใช้เกวียนก็เสื่อมความนิยมไปประมาณ 10 ปีมาแล้ว

สำหรับในเขตจังหวัดน่าน คณะผู้วิจัยได้พบเห็นการใช้เกวียนเทียมวัวที่บ้านม่วงตี๊ด ที่ใช้ในการขนกวรดทรายขึ้นจากแม่น้ำน่าน โดยทำเป็นอาชีพในครัวเรือนซึ่งทำกันมาแต่บรรพบุรุษ ตัวเกวียนที่ใช้จะมีตัวอู่บรรทุกของขนาดเล็กกว่าเกวียนทั่วไป และทำจากไม้ที่ตีปิดตายทั้งสี่ด้าน เพื่อให้กักเก็บกวรดทรายจากแม่น้ำได้ สอบถามได้ความว่าเป็นเกวียนที่สั่งทำมาจาก จ.แพร่

เขต อ.น่าน้อย คณะผู้วิจัยไม่พบแหล่งผลิตเกวียน ส่วนการใช้เกวียนนั้นได้ทราบจากคนในพื้นที่ว่าเพิ่งเลิกใช้ไปไม่กี่ปีมานี้เอง

21 กรกฎาคม 2550

ในเขต อ.แม่วางนั้น อึ้งใจคำ ตาปัญญา ถือได้ว่าเป็นปราชญ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาที่สำคัญ จากการสอบถามความรู้เกี่ยวกับเกวียนทำให้ได้ทราบว่า จังหวัดเชียงใหม่ไม่มีสลาผลิตเกวียนอยู่เลย ต้องสั่งซื้อจากที่อื่น โดยคนเชียงใหม่จะซื้อเกวียนมาจาก จ.ลำพูน ทางบ้านแจ่ม อ.ลี้ และมีที่ จ.ลำปาง เรียกว่าล้อเวียงละกอนหรือเวียงละคร ในการซื้อเกวียนนั้น คนทางเชียงใหม่ก็จะเดินทางโดยเอารถหรือรถไปด้วย เมื่อซื้อได้แล้วก็จะเอารถนั้นเทียมเกวียนกลับมา

นอกจากนี้พ่ออึ้งยังได้ให้ความรู้เพิ่มเติมอีกว่า ล้อหรือเกวียนของคนล้านนาแต่เดิมจริงๆ นั้น เกิดจากการตัดไม้เป็นท่อนคล้ายเขียง แล้วเอามาเข้าล้อทั้งอัน ไม่มีการทำซี่ในลักษณะที่เป็นล้อตัน ต่อมาได้เห็นแบบอย่างเกวียนทางภาคกลางและเห็นความสวยงามจึงได้เริ่มมีการทำฝักขามและใส่ซี่ล้อเข้าไป กลายเป็นเกวียนที่เห็นอย่างในปัจจุบัน

บ้านเปาสามขา อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่

บ้านเปาสามขา อ.สันกำแพง มีหมอดินซึ่งมีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและเกวียนพื้นบ้าน ซึ่งให้ข้อมูลว่าพื้นที่นี้มีการใช้เกวียนเช่นกันแต่เลิกใช้ไปนานแล้ว จึงได้ขอที่อยู่สำหรับติดต่อไว้

กำจัด อะติยะ 106 หมู่ 4 ต.แม่ทา อ.แม่อน จ.เชียงใหม่ 50130 (087-1759670)

อ.เสริมงาม จ.ลำปาง

พ่อใจ ใจะธิ บ้านดงหนองจอก ต.เสริมซ้าย อ.เสริมงาม ทราบในเบื้องต้นว่าเคยผลิตเกวียนหรือซ่อมเกวียนมาก่อน แต่ยังไม่ได้พบพ่อใจ จึงได้ขอหมายเลขโทรศัพท์ของนายเดโชซึ่งเป็นหลานเพื่อติดต่อขอข้อมูลในภายหลัง (085-6230514)

อึ้งเบ็ง ใจกันทา 101/1 บ้านนาไผ่ ต.เสริมซ้าย อ.เสริมงาม ได้ข้อมูลว่าเป็นสลาทำเกวียนแต่เลิกการผลิตไปแล้ว เนื่องจากไม่มีแหล่งไม้และไม่มีผู้นิยมใช้เกวียนมานานแล้ว เครื่องมือเครื่องใช้เหลืออยู่ไม่มากนัก บางอย่างไม่ได้นำออกมาใช้ทำให้สูญหายไปบ้าง แต่ยังสามารถให้ความรู้เกี่ยวกับการผลิตเกวียนได้ จึงได้ขอหมายเลขโทรศัพท์ของนายมูล ซึ่งเป็นเพื่อนบ้านสำหรับติดต่อขอข้อมูลอีกครั้งหนึ่ง (087-1935897)

อึ้งกอง ใหม่ท่า อายุ 86 ปี บ้านท่าโป่ง ต.เสริมซ้าย อ.เสริมงาม เดิมเป็นพ่อหลวงของที่นี่ เป็นสลาทำเกวียนและยังคงถ่ายทอดความรู้ให้กับลูกและหลาน ทำให้ยังคงมีสลาผู้มีความรู้เกี่ยวกับเกวียนสืบทอดต่อกันมาอยู่ สำหรับเครื่องมือเครื่องใช้และชิ้นส่วนของเกวียนบางอย่งนั้นอึ้งยังคงเก็บรักษาเอาไว้ แต่ไม่มีการผลิตเพิ่มขึ้นอีกเนื่องจากไม่มีไม้มากพอและไม่คุ้มทุนต่อการสร้าง ซึ่งแหล่งข้อมูลนี้ยังมีผู้ที่สามารถอธิบายองค์ความรู้เกี่ยวกับเกวียนได้อยู่มากจึงน่าจะเป็น

แหล่งข้อมูลหลักอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดลำปางได้ จึงได้ขอหมายเลขโทรศัพท์ของนายสิทธิชัยซึ่งเป็นลูกชายไว้สำหรับติดต่อขอความรู้อต่อไป (084-4845214)

จังหวัดตาก

คุณลุงถวิล พรหมทับ อายุ 66 ปี 78/1 ม.3 บ้านท่าไม้แดง ต.วังหิน อ.เมือง จ.ตาก เป็นหลานน้ำของคุณยายแถมซึ่งสามี่เป็นช่างทำเกวียนและยังคงมีเกวียนเล่มสมบูรณ์เก็บรักษาไว้ได้ ถุนบ้าน คุณลุงถวิลเล่าว่าแต่เดิมนั้นบริเวณบ้านท่าไม้แดงเป็นแหล่งไม้และเป็นแหล่งผลิตเกวียนใช้สอยในหมู่บ้าน โดยความรู้เกี่ยวกับการผลิตเกวียนนี้คนในบริเวณจังหวัดตากได้รับสืบทอดมาจากช่างชาวพม่าที่เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย โดยผ่านมาจากแม่สอดก่อน จากนั้นจึงแพร่กระจายเข้ามาอาศัยในเขตอำเภอเมือง และได้นำเอาความรู้เกี่ยวกับการสร้างเกวียนมาเผยแพร่ให้คนไทยในพื้นที่ได้เรียนรู้ด้วย

สำหรับไม้ที่ใช้จะเป็นไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ประดู่ ตัวเรือนในสมัยก่อนมักทำจากไม้ไผ่ เนื่องจากมีน้ำหนักเบาแต่ฝู่งาย สมัยที่สามี่คุณยายแถมยังมีชีวิตอยู่ (ประมาณ 30 ปีมาแล้ว) ได้ซ่อมแซมโดยเปลี่ยนตัวเรือนเป็นไม้สักอย่างที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน ลักษณะเกวียนสูงใหญ่ใช้สำหรับเทียมความข้างละตัว ตัวเรือนมีลักษณะโค้งมนเล็กน้อย และมีช่องด้านบนสำหรับใส่ไม้กั้นหัวและท้ายเพื่อเพิ่มพื้นที่ในการบรรทุกของสูง เช่น ฟางข้าว ซึ่งจะมัดเป็นพอนแล้ววางเป็นวงซ้อนเวียนกันขึ้นไป

ส่วนล้อนั้นคุณทำจากไม้คู้และข้างในนิยมทำให้เป็นโพรงเพื่อให้เกิดเสียงดังก้องเวลาล้อหมุน และมักแข่งกันว่าเสียงเกวียนของใครมีเสียงไพเราะกว่า นอกจากนี้เสียงเกวียนยังเป็นเอกลักษณ์เฉพาะด้วย ทำให้ทราบว่าใครเป็นผู้ผลิต และเป็นเกวียนของบ้านไหน และยังทำให้ทราบอีกด้วยว่าเกวียนบ้านไหนเคลื่อนออกไปแล้ว เกวียนบ้านไหนกลับเข้ามาแล้วโดยสังเกตจากเสียงล้อนั่นเอง

การเลือกเกวียนก็มักจะเลือกกันโดยพิจารณาความมั่นคงแข็งแรงและความไพเราะของเสียงที่ล้อเป็นหลัก ผู้ที่มีความชำนาญจะใช้วิธีการเขย่าเกวียนหรือโยกเกวียนไปมาซึ่งจะทำให้เกิดเสียงได้และทราบว่าเสียงของเกวียนเล่มนี้ไพเราะหรือไม่ บางคนใช้วิธีการเคาะที่ซี่ล้อก็ทำให้เกิดเสียงที่โพรงของคุณก็ทำให้ทราบถึงความไพเราะของเสียงล้อเกวียนเล่มนั้นได้เช่นกัน

สำหรับพื้นที่ที่มีการทำเกวียนในสมัยก่อนในเขตภาคเหนือตอนบนจากเอกสารและการสอบถามผู้รู้ในเบื้องต้นได้ข้อมูลว่ามีการทำอยู่ในหลายจังหวัด เช่น ลำปาง แพร่ ลำพูน แม่ฮ่องสอน เป็นต้น จากนั้นคณะผู้วิจัยจึงได้วางแผนในการลงสำรวจและเก็บข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งที่มีการทำและซ่อมเกวียน ซึ่งสามารถรวบรวมได้ ดังนี้

1. พื้นที่ที่มีการทำเกวียน

จังหวัดลำปาง พบว่ามีการทำเกวียนอยู่ที่บริเวณอำเภอเกาะคา อำเภอเถิน อำเภอเสริมงาม

จังหวัดแพร่ พบว่ามีการทำเกวียนอยู่ที่บริเวณอำเภอสูงเม่น

จังหวัดลำพูน พบว่ามีการทำเกวียนที่บริเวณอำเภอลี้

จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่ามีการทำเกวียนที่บริเวณอำเภอปางหมู

นอกจากนี้ที่จังหวัดน่าน พบว่ามีการใช้เกวียนในการขนหิน ทราชิ่นจากแม่น้ำน่านอยู่ที่บริเวณบ้านม่วงตึ๊ด อำเภอเมือง

เกวียนในอำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

เกวียนจำลองที่มีการทำอยู่ที่อำเภอสูงเม่น
จังหวัดแพร่

เกวียนจำลองที่มีการทำอยู่ที่บ้านลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

การใช้เกวียนขนหินทราชิ่นจากแม่น้ำน่าน ที่บ้านม่วงตึ๊ด อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

2. พื้นที่ที่มีการซ่อมแซมเกวียน

จังหวัดพะเยา พบว่ามีพื้นที่ที่มีการรับซ่อมแซมเกวียนที่ชำรุดเสียหายแต่ไม่ได้ทำขึ้นเองที่บ้านแม่คำ อำเภอเมือง

จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่ามีพื้นที่ที่มีการรับซ่อมแซมเกวียนที่ชำรุดเสียหายอยู่ที่บ้านทุ่งยาวเหนือ อำเภอปาย

จังหวัดเชียงราย พบว่ามีพื้นที่ที่มีการรับซ่อมแซมเกวียนที่ชำรุดเสียหายอยู่ที่อำเภอพาน

จังหวัดลำพูน พบว่ามีพื้นที่ที่มีการรับซ่อมแซมเกวียนที่ชำรุดเสียหายอยู่ที่อำเภอเวียงของ

3. สถานที่ช่างที่สามารถทำเกวียนได้

จากการลงภาคสนามสอบถามตามพื้นที่ที่ได้กล่าวมาส่วนใหญ่ช่างที่ทำหรือซ่อมแซมได้จะเสียชีวิตไปแล้ว แต่ก็พบว่าในบางพื้นที่ก็ยังมีช่างที่สามารถทำเกวียนหรือซ่อมแซมเกวียนได้อยู่หลายท่าน ดังนี้

3.1 จังหวัดแพร่ ที่บ้านท่าล้อ ต.หัวฝาย อ.สูงเม่น จ.แพร่ พบว่ายังมีช่างที่สามารถทำเกวียนได้อยู่ 3 ท่าน คือ

สถาบุญช่วย ขุนกัน อายุ 70 ปี อยู่บ้านเลขที่ 112 / 3 หมู่ 13 บ้านท่าล้อ ต.หัวฝาย อ.สูงเม่น

สถาัญจวน ไก่แก้ว อายุ 55 ปี อยู่บ้านเลขที่ 180 / 7 บ้านท่าล้อ ต.หัวฝาย อ.สูงเม่น

สถาโต๊ะ ชาวนา อายุ 72 ปี อยู่บ้านเลขที่ 97 หมู่ 13 บ้านท่าล้อ ต.หัวฝาย อ.สูงเม่น

ซึ่งปัจจุบัน สถาัญจวน และสถาโต๊ะ ยังช่วยกันทำเกวียนจำลองขนาดเล็กออกจำหน่ายเพื่อใช้เป็นเครื่องประดับ หรือเป็นของที่ระลึกอยู่

3.2 จังหวัดลำปาง พบว่ายังมีช่างที่สามารถทำเกวียนได้อยู่ 3 ท่าน คือ

สถาจันทร์ ขัตตินนท์ อายุ 73 ปี อยู่บ้านเลขที่ 220 หมู่ 1 บ้านลำปางหลวง ต.ลำปางหลวง

อ.เกาะคา ซึ่งก็ยังมีการทำเกวียนจำลองขนาดเล็กออกจำหน่ายเพื่อใช้เป็นเครื่องประดับ หรือเป็นของที่ระลึกอยู่

อึ้งเป็ง ใจกันทา อายุ 75 ปี อยู่บ้านเลขที่ 101/1 บ้านนาไผ่ ต.เสริมซ้าย อ.เสริมงาม เป็น

สถาทำเกวียน แต่เลิกการผลิตไปแล้ว เนื่องจากไม่มีแหล่งไม้และไม่มีผู้นิยมใช้เกวียนมานานแล้ว เครื่องมือเครื่องใช้เหลือมีอยู่ไม่มากนัก

อึ้งทอง ใหม้ท่า อายุ 86 ปี บ้านท่าโป่ง ต.เสริมซ้าย อ.เสริมงาม เดิมเป็นพ่อหลวงของที่นี่

เป็นสถาทำเกวียนและยังคงถ่ายทอดความรู้ให้กับลูกและหลาน ทำให้ยังคงมีสถาผู้มีความรู้เกี่ยวกับเกวียนสืบทอดต่อกันมาอยู่ สำหรับเครื่องมือเครื่องใช้และชิ้นส่วนของเกวียนบางอย่างนั้นอึ้งยังคงเก็บรักษาเอาไว้ แต่ไม่มีการผลิตเพิ่มขึ้นอีกเนื่องจากไม่มีไม้มากพอและไม่คุ้มทุนต่อการสร้าง

3.3 จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่าที่บ้านปางหมู อำเภอปางหมู ยังมีช่างที่ทำเกวียนได้อยู่ 3

ท่าน คือ สถาหลง สถาดา และสถาโต๊ะ สำหรับสถาดา และสถาโต๊ะ ได้เลิกซ่อมแซมเกวียนไปแล้ว

แต่สลาหลวงยังรับซ่อมแซมอยู่ โดยรับซ่อมแซมทั้งเกวียนที่มีผู้นำมาให้ซ่อมและนำเกวียนเก่าจากฝั่ง
พม่ามาซ่อมตามที่มีผู้ต้องการ

นอกจากนี้ยังพบช่างที่รับซ่อมแซมเกวียนที่ชำรุดเสียหายอีก 4 ท่าน ดังนี้

สลาตีบ พุทธธรรม อายุ 81 ปี อยู่บ้านเลขที่ 437 / 2 บ้านแม่ต้า ต.แม่ต้า อ.เมือง จังหวัด
พะเยา

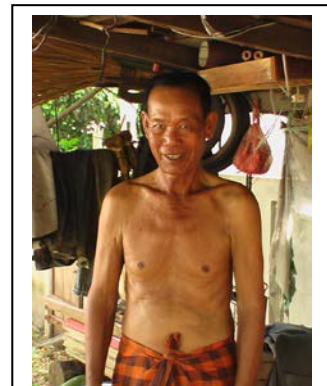
สลาจันทร์ดา คาบุญเรือง อายุ 72 ปี อยู่บ้านเลขที่ 101 บ้านทุ่งยาวเหนือ อ.ปาย จังหวัด
แม่ฮ่องสอน

สลาทอง โพธิ์สุวรรณ อายุ 74 ปี อยู่บ้านเลขที่ 294 ถนนแม่สะเรียง อำเภอแม่สะเรียง
จังหวัดแม่ฮ่องสอน

สลาจุก กงแก้ว อายุ 77 ปี อยู่บ้านเลขที่ 34 บ้านทุ่งแล้ง ตำบลแม่กง อำเภอแม่สะเรียง จังหวัด
แม่ฮ่องสอน

สลาบุญช่วย ขุนกันและสลาจารย์จวน ไก่แก้ว
บ้านท่าล้อ ต.หัวฝาย อ.สูงเม่น จ.แพร่

สลาจันทร์ ขัตตินนท์

บ้านลำปางหลวง ต.ลำปางหลวง อ.เกาะคา จ.ลำปาง

จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า พื้นที่ที่มีการทำเกวียนในเขตภาคเหนือตอนบนที่สำคัญมา
แต่เดิมคือ จังหวัดแพร่ จังหวัดลำปาง และลำพูน แต่ส่วนใหญ่เลิกทำไปเมื่อประมาณเกือบ 20 ปีแล้ว
อีกทั้งช่างผู้ทำส่วนใหญ่จะเสียชีวิตแล้ว คงยังมีช่างที่ทำได้อยู่บ้างแต่ก็ไม่ได้ทำเกวียนขนาดใหญ่เพื่อ
ใช้งานแบบเดิม แต่จะทำเป็นขนาดเล็กเพื่อใช้เป็นเครื่องประดับ หรือเป็นของที่ระลึกมากกว่า
อย่างไรก็ตามช่างที่ทางคณะผู้วิจัยได้พบปะพูดคุยมาแล้ว ก็ยินดีที่จะให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องการทำ
เกวียนเป็นอย่างดี ซึ่งทางคณะผู้วิจัยจะได้ดำเนินการสัมภาษณ์ รวบรวมและนำมาวิเคราะห์ต่อไป

2. เพื่อวิเคราะห์ห้วงความรู้ในการสร้างและรูปแบบของเกวียนพื้นบ้านในเขตภาคเหนือ

ตอนบนของประเทศไทย

พบว่าแหล่งผลิตเกวียนของ จ.แพร่ ได้แก่ บ้านท่าล้อ อ.สูงเม่น ซึ่งมีสลาที่เป็นนายช่างสำคัญคือสล่าบุญช่วย ชุนกัน อยู่บ้านเลขที่ 112 / 3 หมู่ 13 บ้านท่าล้อ ต.หัวฝาย อ.สูงเม่น จ.แพร่ อายุ 70 ปี โดยสลาได้เล่าให้ฟังว่า แต่เดิมนั้นบ้านท่าล้อเป็นแหล่งผลิตเกวียนที่สำคัญของภาคเหนือเช่นเดียวกับที่ลำปาง ชาวจังหวัดอื่น เช่น เชียงใหม่ น่าน สุโขทัย ก็มาซื้อเกวียนจากที่นี่ แต่ได้หยุดทำไปนานแล้ว เนื่องจากในระยะหลังไม่ค่อยมีใครใช้เกวียนกันแล้ว ส่วนเกวียนเก่าก็ถูกกว้านซื้อไปประยุกต์ทำเป็นศาลา เป็นรั้วบ้านกันหมด จะเหลือก็แต่สล่าบางคนในหมู่บ้านที่ยังคงผลิตเกวียนขนาดย่อมเพื่อเป็นของที่ระลึกตั้งประดับในบ้านเรือน ซึ่งสลาที่ยังคงผลิตเกวียนขนาดย่อมที่ได้พบมี 2 ท่าน คือ สลาร์จวน ไก่แก้ว อายุ 55 ปี อยู่บ้านเลขที่ 180 / 7 บ้านท่าล้อ ต.หัวฝาย อ.สูงเม่น จ.แพร่ และสล่าโต๊ะ ชาวนา อายุ 72 ปี อยู่บ้านเลขที่ 97 หมู่ 13 บ้านท่าล้อ ต.หัวฝาย อ.สูงเม่น จ.แพร่ เช่นเดียวกัน

จากคำบอกเล่าของสลาทำให้ทราบว่า การทำเกวียนจะใช้ไม้ 2 ชนิด ส่วนที่เป็นวงล้อ (ฝักขาม) และซี่ล้อใช้ไม้สักเพราะมีความคงทนแข็งแรง ส่วนตัวดุม ตัง และแกง (เรือน หรือ ่อ) จะใช้ไม้ประดู่เนื่องจากมีน้ำหนักเบา ขนาดของเกวียนก็จะต่างกันไป ถ้าเป็นเกวียนที่ใช้ในแถบเมืองแพร่จะเป็นเกวียนล้อเล็ก ตัวเกวียนต่ำเนื่องจากต้องใช้ในที่สูงชัน มิเช่นนั้นจะคว่ำได้ง่าย ส่วนเกวียนที่ใช้ทางราบ เช่น สุโขทัยจะเป็นเกวียนล้อใหญ่ทรงสูง สำหรับส่วนประกอบที่ต้องกลึง (คำในภาษาภาคเหนือ คือ เคียน) อย่างเช่นดุมล้อนั้นจะมีช่างอีกกลุ่มหนึ่งที่ทำงานกลึง เรียกว่า ช่างเคียน เป็นผู้ทำ แล้วช่างที่ทำเกวียนจะซื้อมาใช้เป็นส่วนประกอบ

การทำล้อนั้น ช่างจะใช้วิธีการทำต้นแบบไม้ที่เป็นส่วนประกอบของวงล้อหรือฝักขามเอาไว้สำหรับทาบกับไม้แล้วตัดมาประกอบกันให้ครบเป็นวงล้อ แล้วประกอบซี่ล้อฝักละ 2 ซี่หัวท้ายและประกอบเข้ากับตัวดุม ถ้าต้องการล้อเกวียนแบบ 14 ซี่ ก็จะมีฝักขามของล้อ 7 ซี่ ถ้าต้องการล้อเกวียนแบบ 16 ซี่ ก็จะมีฝักขาม 8 ซี่ หน้ากว้างของวงล้อมักจะมีขนาด 2 นิ้ว ในการวัดวงล้อหรือวัดเพื่อแบ่งระยะของดุมล้อ สำหรับการเจาะรูต่างๆ นั้นจะใช้เหล็กเจาะและลิ่วขนาดต่างๆ เป็นหลัก

ขนาดความสูงหรือเส้นผ่านศูนย์กลางของล้อเกวียนนิยมทำตั้งแต่ 3 ฟุต 5 นิ้ว จนถึงประมาณ 4 ฟุต ซึ่งในการคำนวณหรือกะระยะวัสดุต่างๆ ที่มีความโค้ง ช่างจะใช้วงเวียนที่ทำจากเหล็กในการกะระยะและแบ่งพื้นที่ เช่น การแบ่งขนาดของดุมเกวียนก็จะใช้วงเวียนวัดหาระยะไปแบบลองผิดลองถูกจนกว่าจะได้ระยะที่เท่ากัน ส่วนการวัดความกว้างของหน้าล้อเกวียนก็จะใช้อุปกรณ์วัดระยะที่มีลักษณะคล้ายเวอร์เนียร์คาลิปเปอร์ในปัจจุบัน

เมื่อประกอบฝักขาม ซีลื้อ และดุมลื้อเข้าด้วยกันแล้วก็จะนำเหล็กแผ่นแบนมาตีแล้วเผาไฟในเตาให้ปลายหลอมจนเชื่อมกันเพื่อรัดลื้อ โดยเมื่อเผาเสร็จแล้วจะรืบนำเหล็กมาครอบรอบหน้ากว้างของวงลื้อเกวียนแล้วเอาน้ำเย็นรดลงไปเพื่อลดอุณหภูมิซึ่งจะทำให้เหล็กรัดตัวรอบวงลื้อ ทำให้วงลื้อมีความแน่นหนา การตีเหล็กก็จะใช้ทั้งและค้อนในการขึ้นรูป จากนั้นจึงทำเป็นวงโดยการเผาปลายทั้งสองข้างของเหล็กแบบให้หลอมเหลวแล้วนำมาเชื่อมติดกันเป็นวง จึงนำเหล็กไปเผาไฟโดยก่อไฟกลางที่ลานบ้านจนเหล็กร้อนได้ที่จึงนำมาครอบที่วงลื้อ

ลักษณะของแก่ง ตัวแก่ง หรือตัวเรือน หรืออุ้งของเกวียนแต่ละที่นั้นจะนิยมต่างกัน เช่น คนเชียงใหม่จะนิยมเกวียนที่หลังปาดตรง เนื่องจากจะต้องนำไปบรรทุกข้าวหรือไม้ที่มีน้ำหนักมาก ในขณะที่คนทางลำปาง แพร่ นั้นจะมีลักษณะหัววงนหรือท้ายวงน ซึ่งเป็นการประดิษฐ์เพื่อความสวยงาม แต่มักไม่ค่อยทนเพราะหักง่ายเวลาเข้าป่าหรือบรรทุกของหนักหรือของใหญ่ๆ

ราคาของเกวียนในสมัยก่อนที่ยังมีการผลิตและใช้กันมากๆ นั้น ตกราคาเล่มละประมาณ 750 บาท จนถึง 1,000 บาท ขึ้นอยู่กับความประณีตสวยงาม เวลาในการทำถ้าเป็นช่างฝีมือดีและมีความชำนาญก็จะใช้เวลาทำประมาณ 3 วัน บางคนก็ 4 หรือ 5 วันต่อ 1 เล่ม

การใช้เกวียนในวิถีชีวิตของชาวบ้านนั้นมักจะมีการแข่งขันกันในเรื่องเสียงของลื้อเกวียนว่าเกวียนของใครจะมีเสียงดังมากกว่ากัน โดยเสียงดังของลื้อเกวียนนี้เกิดมาจากการที่ลื้อเกวียนกระทบกับพื้นแล้วเกิดการสั่นสะเทือนมาตามซีลื้อทำให้มีเสียงดังออกมา โดยเกวียนแต่ละเล่มจะมีเสียงที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเองและเมื่อได้ยินเสียงแล้วมักจะทำให้บ่งบอกได้ว่าเกวียนที่กำลังมาเป็นเกวียนของใคร ช่างคนไหนเป็นคนทำ โดยสละเปรียบเทียบว่าเป็นเหมือนการดัดแปลงเสียงมอเตอร์ไซด์ของเด็กวัยรุ่นในปัจจุบันแล้วแข่งกันว่าเสียงใครจะดังและมีเสียงดีกว่าของคนอื่น ส่วนความเชื่อที่เกี่ยวกับเกวียนนั้นช่างทุกท่านกล่าวตรงกันว่าไม่มีความเชื่ออะไร

การได้วิชาความรู้ในการทำเกวียนนั้น ช่างบอกว่าได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษอีกต่อหนึ่ง ซึ่งมักเกิดจากการที่เห็นคนรุ่นพ่อแม่ทำแล้วจึงเข้าไปช่วยทำด้วยจนกระทั่งเกิดความรู้ความชำนาญ แต่ในปัจจุบันนี้ไม่มีใครสืบทอดความรู้ในการทำเกวียนไว้อีกแล้ว และไม่ค่อยมีการใช้เกวียนกันมากนักทำให้ไม่สามารถยึดถือเป็นอาชีพได้อีก จะเหลือก็แต่ช่างรุ่นเก่าบางคนที่ยังคงยึดถืออาชีพทำเกวียนแต่ลดขนาดลงให้มีขนาดย่อมเพื่อส่งขายเป็นของประดับบ้าน ซึ่งมีหลากหลายขนาดให้เลือก ราคาส่งตกที่ประมาณเล่มละ 3,500 บาทขึ้นไป ช่างที่ยังคงทำเกวียนขนาดย่อมได้พบคือ สลาร์ญจวน ไก่แก้ว (054-631018) และสล่าไต่ะ ชาวนา

3. เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ของเกวียนในบริบททางวัฒนธรรมของทางภาคเหนือ

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

จากการศึกษาการทำเกวียนในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยนั้นพบว่า มีข้อมูลที่ น่าสนใจหลายประการทั้งวัสดุอุปกรณ์ และวิธีการสร้าง รูปแบบของเกวียน และบทบาทของเกวียน ในทางวัฒนธรรม ซึ่งจะขอกล่าวถึงรายละเอียดไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1. เพื่อสำรวจและรวบรวมแหล่งภูมิปัญญาเกี่ยวกับเกวียนในเขตภาคเหนือตอนบนของ ประเทศไทย

จากการลงภาคสนามของคณะผู้วิจัยเพื่อทำการสำรวจและสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับเกวียน พื้นบ้านในเขตภาคเหนือตอนบนนั้นสามารถนำมากล่าวโดยสังเขปได้ ดังนี้

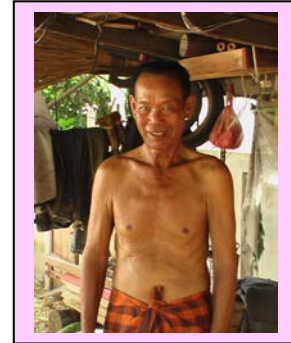
ในการสำรวจช่วงแรกได้ลงในพื้นที่ของจังหวัดแพร่ เพราะจากข้อมูลเบื้องต้นทราบว่า ที่นี้ น่าจะมีการทำเกวียนเหลืออยู่เนื่องจากในปัจจุบันยังมีการทำเครื่องเรือนและเครื่องใช้ต่างๆ จาก ไม้้อยู่เป็นจำนวนมาก โดยเริ่มต้นจากเขตอำเภอเมือง พบว่า มีแหล่งผลิตเครื่อง ไม้้อยู่ที่บ้านโป่งศรี อำเภอมือง จังหวัดแพร่ ซึ่งในบริเวณนี้เป็นแหล่งแปรรูปเกวียนโบราณเพื่อทำเป็นเครื่อง ไม้ ประดับบ้านในรูปแบบอื่นๆ เช่น นำล้อเกวียนมาประดับรั้วบ้าน ทำเป็นศาลา เป็นต้น แต่ไม่ใช่แหล่ง ผลิตเกวียนโดยตรง และยังได้พบเกวียนล้อตัน ที่วัดพระธาตุถิ่นแฉนหลวง ซึ่งได้ทราบในภายหลัง ว่า เป็นล้อเกวียนยุคแรกๆ

จากนั้นคณะผู้วิจัยจึงได้เดินทางไปสำรวจข้อมูลต่อที่ อำเภอสูงเม่น พบว่ามีเกวียน ขนาดย่อมซึ่งทำเป็นเครื่องประดับบ้านวางจำหน่ายอยู่แต่ไม่มีเกวียนขนาดใหญ่ให้เห็นแล้ว ทราบ จากเจ้าของร้านว่าสามีเป็นคนไปรับเอามา แต่ไม่ทราบว่าใครเป็นคนทำ ส่วนเกวียนขนาดใหญ่ บริเวณนี้แต่เดิมก็มีอยู่แต่ส่วนมากเจ้าของจะขายไปไม่เหลือไว้ให้เห็นแล้ว สำหรับช่างที่ทำเกวียน ได้ ส่วนมากเสียชีวิตไปหมดแล้ว

จากการสอบถามร้านไส้อั่วเตาดิน ที่อำเภอเด่นชัย ซึ่งมีกิจการขายของเก่าเกี่ยวกับไม้้อยู่ ด้วย ได้ทราบว่าส่วนมากชิ้นส่วนที่เป็นที่ต้องการของตลาดคือล้อเกวียน แต่ในปัจจุบันได้หมดความ นิยมไปแล้ว ตัวล้อเกวียนมีอยู่ 2 รูปแบบ แบบแรกเป็นแบบล้อตันซึ่งเป็นลักษณะของล้อในยุคแรกๆ มีมาก่อน ต่อมาจึงมีการประดิษฐ์ขึ้นเป็นล้อแบบมีซี่หรืออกเกวียน แต่ความแข็งแรงทนทานจะน้อย กว่าแบบแรก แหล่งทำเกวียนทางภาคเหนือส่วนมากอยู่ที่แพร่และลำปาง ส่วนช่างที่ทำเกวียนได้ยัง พอมืออยู่บ้างแต่ส่วนมากอายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป โดยมีแหล่งทำเกวียนอยู่ที่บ้านท่าล้อ อำเภอสูงเม่น ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ติดตามไปสำรวจและพบช่างที่ทำเกวียนอยู่ 3 คน คือ

ช่างบุญช่วย ชุนกัน อายุ 70 ปี อยู่บ้านเลขที่ 112/3 หมู่ 13 บ้านท่าล้อ ตำบลหัวฝาย อำเภอสูงเม่น
ช่างโตะ ชาวนา อายุ 72 ปี อยู่บ้านเลขที่ 97 หมู่ 13 บ้านท่าล้อ ตำบลหัวฝาย อำเภอสูงเม่น

ช่างรัฐจวน ไก่อแก้ว อายุ 55 ปี อยู่บ้านเลขที่ 180 / 7 บ้านท่าลือ ตำบลหัวฝาย อำเภอสูงเม่น

รูปที่ 7 ช่างบุญช่วย ขุนกันและช่างโต๊ะ ชาวนา บ้านท่าลือ ตำบลหัวฝาย อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ (ซ้าย-กลาง)
และช่างจันทร์ จิตินันท์ บ้านลำปางหลวง ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง (ขวา)

ทำให้คณะผู้วิจัยได้ข้อมูลในการทำเกวียนจากช่างทั้ง 3 ท่านมากพอสมควรซึ่งจะได้กล่าวไว้ใน
หัวข้อถัดไปเกี่ยวกับการทำเกวียน

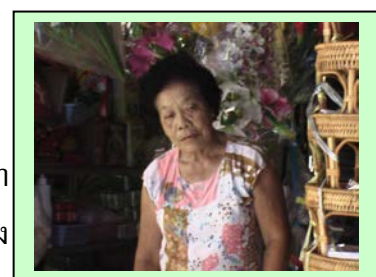
จังหวัดต่อมาที่ทำการสำรวจ คือ จังหวัดลำพูนเนื่องจากได้ข้อมูลจากช่างที่แพร่ว่า
จังหวัดลำพูนเป็นอีกแหล่งหนึ่งที่มีการทำเกวียนกันมากโดยเฉพาะที่ อำเภอ ลี้ เมื่อคณะผู้วิจัยได้ลง
สำรวจที่เขตอำเภอ เมือง ได้พบ คุณ บุญซุม พลเวียง อายุ 76 ปี ที่ตำบล เวียงยอง อำเภอ เมือง ได้ให้
ข้อมูลว่า แต่เดิมคนลำพูนจะซื้อเกวียนจากแถวบ้าน แจ่ม ในเขตอำเภอ ลี้ ส่วนในตัวเมืองลำพูนแถบ
บ้านเวียงของนี้ จะมีเฉพาะ ช่างที่รับซ่อมล้อ-เข้าเหล็ก ซึ่งเสียชีวิตไปนานแล้ว ส่วนลูกชายสามคนที่
สืบทอดความรู้ในการซ่อมล้อนั้น ลูกชายคนสุดท้ายก็เพิ่งเสียชีวิตไปเมื่อประมาณ 3 ปีก่อน และ
การใช้เกวียนก็เสื่อมความนิยมไปประมาณ 10 ปีมาแล้ว

ต่อมากคณะผู้วิจัยได้เดินทางไปอำเภอ ลี้ และจากการสอบถามข้อมูลจากผู้เฒ่าผู้แก่ที่
วัดบ้านปาง ที่อยู่ในอำเภอนี้ ทำให้ได้ข้อมูลว่าแต่เดิมบริเวณวัดบ้านปางก็มีการทำเกวียนมาก่อน แต่
ปัจจุบันไม่มีการทำแล้ว ส่วนแหล่งทำเกวียนจริงๆ อยู่บ้านฮ่อมต่อ อำเภอ ลี้ คณะผู้วิจัยจึงได้ติดตาม
ไปยังบ้านดังกล่าว พบว่ามีช่าง อุ่น อายุ 79 ปี เป็นช่างซ่อมแซมล้อเกวียนมาก่อน โดยซื้อคัมล้อ ซึ่งล้อ
หรือส่วนอื่นๆ มาจากบ้านนาไผ่ เขต อำเภอ เสริมงาม จังหวัด ลำปาง นอกจากนี้ยังมีแหล่งทำเกวียน
ที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งคือ อำเภอ เถิน จังหวัด ลำปาง

รูปที่ 8

ช่างอุ่น บ้านฮ่อมต่อ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน
คุณบุญสอน อินวัน บ้านเหล่า
ตำบลล้อมแรด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

คณะผู้วิจัยจึงเดินทางไปสำรวจข้อมูลเพิ่มเติม ที่อำเภอ เกิน จังหวัด ลำปาง ได้พบคุณบุญสอน อิน่วน อายุ 74 ปี อยู่ที่บ้าน เหล่า ตำบล ล้อมแรด อำเภอ เกิน ซึ่งเป็นลูกสาวของช่างทำเกวียน แต่พ่อที่เป็นช่างเสียชีวิตไปหลายปีแล้ว และให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่าบ้านเหล่านี้ ถือเป็นแหล่งทำเกวียนที่สำคัญของลำปาง ทำเกวียนขนาดใหญ่ เพื่อบรรทุกข้าว และยังถือว่าล้อเกวียนที่ยังไม่ได้ใส่เหล็กที่เรียกว่า “ล้อปวย” ถือเป็นสินค้าหลักที่จะบรรทุกใส่เกวียนไปขายถึงจังหวัดสุโขทัยและบรรทุกสินค้าอื่นๆที่ซื้อกลับมา ส่วนประกอบของเกวียนที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในบ้านคือส่วนประกอบของวงล้อซึ่งมีความโค้งภายนอกขนาด 21.5 นิ้วต่อชิ้น ต้องใช้ประมาณ 8 ชิ้น จึงจะได้ล้อ 1 วง ดังนั้นเส้นรอบวงของล้อวงนี้จึงประมาณ 172 นิ้ว รัศมีเท่ากับ 27 นิ้ว เส้นผ่านศูนย์กลาง 54 นิ้ว ไม่รวมความสูงของตัวเกวียน และยังให้ข้อมูลด้วยว่านอกจากที่ อำเภอ เกิน นี้แล้วยังมีที่ อำเภอ สูงเม่น จังหวัดแพร่ เป็นอีกแหล่งหนึ่งที่ผลิตเกวียนด้วย ซึ่งข้อมูลก็ตรงกับที่คณะผู้วิจัยได้ไปสำรวจมา

จากนั้นคณะผู้วิจัยได้ไปสำรวจแหล่งทำเกวียนที่สำคัญในจังหวัดลำปางอีกที่หนึ่ง อยู่ในเขต บ้านลำปางหลวง และบ้านน้ำล้อม อำเภอ เกาะคา ได้พบช่าง จันทร์ ชัดินนทร์ อายุ 73 ปี อยู่บ้านเลขที่ 220 หมู่ 1 บ้านลำปางหลวง ต.ลำปางหลวง อ.เกาะคา จากการบอกเล่าของท่านทำให้ทราบว่าแต่เดิมบ้านลำปางหลวงเป็นแหล่งผลิตเกวียนที่มีชื่อเสียงมากในจังหวัดลำปาง และบ้านของท่านถือเป็นแหล่งผลิตขนาดใหญ่ มีลูกน้องในความดูแลหลายคน และทำส่วนประกอบทุกชนิดตั้งแต่องานกลึงไม้เป็นต้นไป แต่ได้เลิกทำไปประมาณ 18 ปีแล้ว เนื่องจากในปัจจุบันไม่มีใครนิยมใช้เกวียนกันอีก ท่านจึงหันมายึดอาชีพทำด้ามมีด ผลิตเกวียนขนาดย่อมหรือเกวียนจำลอง และผลิตรถม้าจำหน่าย ซึ่งรถม้าที่ใช้วิ่งกันอยู่หน้าวัดพระธาตุลำปางหลวงส่วนใหญ่ก็เป็นฝีมือของท่าน

ท่านได้เล่าต่อไปว่า การผลิตเกวียนแต่ก่อนนั้นจะประกอบสำเร็จที่บ้านของท่านเดือนหนึ่งๆ สามารถผลิตได้ 50 ถึง 52 เล่ม ราคาเล่มละประมาณ 750 ถึง 1,000 บาท ส่วนกรรมวิธีการผลิตก็ไม่ต่างจากช่างหลายๆ ท่านที่ได้ให้ข้อมูลไปแล้ว แต่จะมีสิ่งที่เพิ่มเติมคือเรื่องของการกลึง ซึ่งช่างจะนำไม้ที่จะกลึงมาเสียบกับเหล็กแหลมทั้งสองด้านเพื่อให้หมุนได้ และใช้เชือกหนังวัวนำมาพันรอบไม้แล้วโยงไปที่ล้อหมุน ให้คน 2 คนยืนคนละด้านช่วยกันหมุนล้อหมุนพร้อมๆ กัน ส่วนสลาจะถือเหล็กกลึงทำการกลึงไม้ให้ได้รูปตามต้องการ

จากนั้นคณะผู้วิจัยได้ลงทำการสำรวจที่อำเภอ เสริมงาม ซึ่งมีข้อมูลจากช่างจันทร์ และจากหมอพื้นบ้านที่อำเภอเสริมงาม ซึ่งคุณพิชากร (พนักงานขับรถที่พาคณะผู้วิจัยลงไปสำรวจในท้องที่ต่างๆตลอดการวิจัยที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน) ได้ทราบมาว่าที่อำเภอนี้ก็มีช่างที่ทำเกวียนอยู่ด้วย และจากการสอบถามชาวบ้านก็ได้พบช่างทำเกวียน อยู่ 3 ท่าน คือ

ช่างใจ ไชยะธิ บ้านดงหนองจอก ตำบล เสริมชัย อำเภอ เสริมงาม ทราบในเบื้องต้นว่าเคยผลิตเกวียนหรือซ่อมเกวียนมาก่อน แต่ยังไม่ได้พบช่างใจ จึงได้ขอหมายเลขโทรศัพท์ของนายเดโชซึ่งเป็นหลานเพื่อติดต่อขอข้อมูลในภายหลัง (แต่เมื่อลงพื้นที่ในคราวต่อมาหลังจากนั้นประมาณ 2-3 เดือนก็ทราบข่าวว่าท่านได้เสียชีวิตแล้ว)

ช่าง เป้ง ใจกันทา อายุ 78 ปี อยู่บ้านเลขที่ 101/1 บ้าน นาไผ่ ตำบล เสริมซ้าย อำเภอ เสริมงาม เป็นช่างทำเกวียน แต่เลิกการผลิตไปแล้ว เนื่องจากไม่มีแหล่งไม้และไม่มีผู้นิยมใช้เกวียนมานานแล้ว เครื่องมือเครื่องใช้เหลือมืออยู่ไม่มากนัก บางอย่างไม่ได้นำออกมาใช้ทำให้สูญหายไปบ้าง แต่ยังสามารถอธิบายเกี่ยวกับการผลิตเกวียนได้

ช่าง ก้อง ใหม่ทา อายุ 86 ปี บ้านท่าโป่ง ตำบล เสริมซ้าย อำเภอ เสริมงาม เดิมเป็นพ่อหลวง (ผู้ใหญ่บ้าน) ของที่นี่ เป็นช่างทำเกวียน และยังคงถ่ายทอดความรู้ให้กับลูกและหลาน ทำให้ยังคงมีช่างผู้มีความรู้เกี่ยวกับเกวียนสืบทอดต่อกันมาอยู่ สำหรับเครื่องมือเครื่องใช้และชิ้นส่วนของเกวียนบางอย่างนั้น ท่านยังคงเก็บรักษาเอาไว้ แต่ไม่มีการผลิตเพิ่มขึ้นอีกเนื่องจากไม่มีไม้มากพอและไม่คุ้มทุนต่อการสร้าง

รูปที่ 9

ช่างตีบ พุทธธรรม บ้านแม่คำ

ตำบลแม่คำ อำเภอมือง จังหวัดพะเยา

ช่างก้อง ใหม่ทา บ้านท่าโป่ง

ตำบลเสริมซ้าย อำเภอเสริมงาม

จังหวัดลำปาง

จังหวัดต่อมาที่คณะผู้วิจัยได้ลงไปสำรวจคือ จังหวัด พะเยา ซึ่งได้ข้อมูลจากกลุ่มชาวบ้านในวัดท่าฟ้าใต้ เขตอำเภอ เชียงม่วน (ที่เริ่มต้นจากพื้นที่นี้เนื่องจาก ในครั้งที่อาจารย์วีระพงษ์ ทำการศึกษาเรื่องเครื่องหีบอ้อยที่บ้านได้พบข้อมูลเกี่ยวกับเครื่องหีบอ้อยที่นี่และได้รู้จักท่านเจ้าอาวาสและชาวบ้านในบริเวณนี้ อีกทั้งยังเป็นแหล่งที่มีข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านมากพอสมควร) ว่าชาวบ้านในบริเวณนี้ซื้อเกวียนมาจากตัวเมืองพะเยา ซึ่งมีช่างทำเกวียนท่านหนึ่งชื่อช่าง ตีบ อยู่บ้าน แม่คำ ทางคณะผู้วิจัยจึงได้ติดตาม ไปสอบถามชาวบ้านที่บ้าน แม่คำ และได้พบกับ ช่าง ตีบ พุทธธรรม อายุ 81 ปี อยู่บ้านเลขที่ 437 / 2 บ้าน แม่คำ ตำบล แม่คำ อำเภอ เมือง ตรงข้ามกับวัดภูมินทร์ (นอกจากเป็นชื่อวัดที่มีชื่อเสียงในจังหวัดน่านแล้ว มีวัดชื่อนี้ที่บ้านแม่คำ อำเภอ เมือง จังหวัดพะเยาด้วย) ซึ่งช่างตีบได้ให้ข้อมูลว่าพื้นเพของท่านเป็นคนบ้านลำปางหลวง ตำบล ลำปางหลวง อำเภอ เกะกา จังหวัด ลำปาง แต่ได้ภรรยาเป็นคนพะเยาจึงย้ายถิ่นฐานมาอยู่ที่นี่ ได้สืบทอดวิชาทำเกวียนมาจากบรรพบุรุษ แต่เลิกทำไปหลายปีแล้ว เนื่องจากไม่มีใครนิยมใช้เกวียนอีกและไม้ที่ใช้ทำเกวียนก่อนข้างจะหาได้ยาก ส่วนผู้ที่สืบต่อวิชาความรู้ก็มีลูกชายของท่าน แต่ก็เลิกทำไปแล้วเช่นกันเนื่องจากเหตุผลข้างต้น

ช่างตีบยังได้เล่าให้ฟังอีกว่าเกวียนของท่านนั้นทำจากไม้หลายชนิด ส่วนที่เป็นล้อเกวียนจะใช้ไม้สัก ส่วนที่เป็นคุมจะใช้ไม้ประคู้ และส่วนที่เป็นตังหรือคานยาวรับตัวเกวียนจะใช้ไม้ยาง เนื่องจากมีน้ำหนักเบา บางครั้งใช้ไม้บัว (ไม้ไผ่ชนิดต่างๆ) แทนก็มี

ลักษณะของเกวียนในท้องถิ่นต่างๆ นั้น ช่างตีบ ได้บอกว่าเกวียนทางเชียงใหม่ตัวเก็งมักจะขาดตรง เนื่องจากนำไปบรรทุกข้าวหรือไม้ หากเป็นตัวเก็งที่มีปลายหัวท้ายงอนมักนิยมใช้ในแถบจังหวัดแพร่ แต่ไม่สามารถบรรทุกของหนักและมีจำนวนมากหรือเข้าป่ารกได้เนื่องจากหักง่าย ส่วนวิธีการทำเกวียนของท่านนั้นก็เหมือนกับสลาที่บ้าน ท่าล้อ อำเภอสองแคว จังหวัดแพร่นั่นเอง

สำหรับในเขตจังหวัดน่าน คณะผู้วิจัยได้พบเห็นการใช้เกวียนเทียมวัวที่บ้านม่วงคีด ในเขตอำเภอมือ โดยใช้ในการขนกรวดทรายขึ้นจากแม่น้ำน่าน และทำเป็นอาชีพในครัวเรือนซึ่งทำกันมาแต่บรรพบุรุษ ตัวเกวียนที่ใช้จะมีตัวอุ้งบรรทุกของขนาดเล็กกว่าเกวียนทั่วไป และทำจากไม้ที่ตีปิดตายทั้งสี่ด้านเพื่อให้กักเก็บกรวดทรายจากแม่น้ำได้ สอบถามได้ความว่าเป็นเกวียนที่สั่งทำมาจาก จังหวัดแพร่ แต่การซ่อมแซม ก็ทำกันเองเนื่องจากมีความรู้ในทางช่างอยู่บ้าง

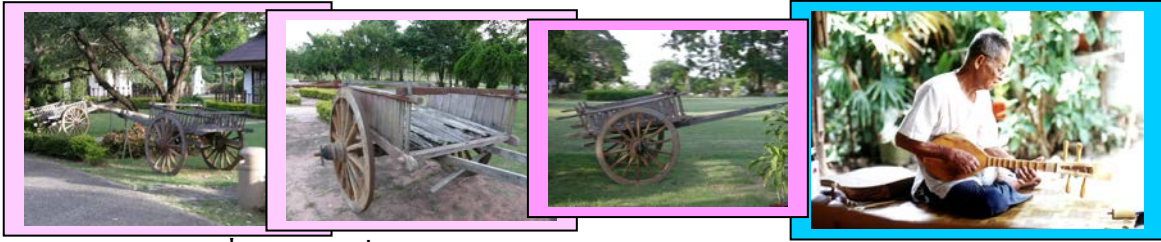
ส่วนในเขตอำเภออื่นๆ เท่าที่สอบถามก็ไม่พบแหล่งที่ทำเกวียน หรือซ่อมแซมเกวียนเลย ส่วนการใช้เกวียนนั้นได้ทราบจากคนในพื้นที่ว่าเพิ่งเลิกใช้ไปไม่กี่ปีมานี้เอง

รูปที่ 10 การใช้เกวียนขนหินทรายจากแม่น้ำน่าน ที่บ้านม่วงคีด อำเภอมือ จังหวัดน่าน

จังหวัดที่จะกล่าวถึงต่อไปได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งจากการสำรวจในเขตอำเภอต่างๆ รอบนอกที่น่าจะมีแหล่งการทำเกวียนหรือซ่อมแซมเกวียนก็ไม่พบข้อมูลที่ชัดเจนเลย ส่วนใหญ่จะพบตัวเกวียนที่นำมาใช้เป็นเครื่องประดับตามที่ต่างๆ เช่น อินทนนท์ริเวอร์ไซด์รีสอร์ท อยู่ที่ หมู่ 4 ตำบลหนองล่อง กิ่งอำเภอยางนาหนองล่อง ได้นำเกวียนเก่าที่ไม่ใช่แล้ว จำนวนเกือบ 20 เล่ม มาตั้งประดับไว้รอบพื้นที่ของรีสอร์ท ซึ่งเป็นเกวียนที่น่าจะทำจากลำพูน และเขตอำเภอมือทองเป็นส่วนใหญ่ สำหรับในเขตอำเภอแม่วาง คณะผู้วิจัยได้สอบถามข้อมูลจาก พ่ออุ้ยใจคำ ตาปัญญา ซึ่งเป็นปราชญ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาที่สำคัญ เกี่ยวกับเรื่องของเกวียนทำให้ทราบว่า จังหวัดเชียงใหม่ไม่มีช่างผลิตเกวียนอยู่เลย ต้องสั่งซื้อจากที่อื่น โดยคนเชียงใหม่จะซื้อเกวียนมาจาก จังหวัดลำพูน ทางบ้านแจ่ม อำเภอ ลี้ และที่ จังหวัดลำปาง เรียกว่าล้อเวียงละคอน หรือเวียงละคร ในการซื้อเกวียนนั้น คนทางเชียงใหม่ก็จะเดินทางโดยเอางัวหรือวัวไปด้วย เมื่อซื้อได้แล้วก็จะเอาวัวนั้นเทียมเกวียนกลับมา

นอกจากนี้พ่ออุ้ยยังได้ให้ความรู้เพิ่มเติมอีกว่า ล้อหรือเกวียนของคนล้านนาแต่เดิมจริงๆ นั้น เกิดจากการตัดไม้เป็นท่อนคล้ายเขียง แล้วเอามาเข้าล้อทั้งอันในลักษณะที่เป็นล้อตัน ไม่มีการทำซี่ ต่อมาได้เห็นแบบอย่างเกวียนทางภาคกลางและเห็นความสวยงามจึงได้เริ่มมีการทำฝักขามและใส่ซี่ล้อเข้าไป กลายเป็นเกวียนที่เห็นอย่างในปัจจุบัน

รูปที่ 11 เกวียนที่อินทนนท์รีเวอร์ไซด์รีสอร์ท และ พ่ออ้อยใจคำ ตาปัญญาญ

คณะผู้วิจัยได้ไปทำการสำรวจที่อำเภอสันกำแพงและได้พบคุณกำจัด อะดิยะ อายุ 48 ปีอยู่บ้านเลขที่ 106 หมู่ 4 ตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน ซึ่งเป็นหมอนดินอยู่ที่ บ้านเปาสามขา อำเภอสันกำแพง ซึ่งมีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและเกวียนพื้นบ้าน ได้ให้ข้อมูลว่าพื้นที่นี้มีการใช้เกวียนเช่นกันแต่เลิกใช้ไปนานแล้ว และเนื่องจากมีเขตติดต่อกับจังหวัดลำพูน เกวียนส่วนใหญ่จึงมักนำมาจากลำพูนเป็นส่วนใหญ่

สำหรับจังหวัดเชียงรายคณะผู้วิจัยได้ทำการสำรวจแล้วพบว่าปัจจุบันไม่ใช่เกวียนกันแล้ว ในเขตอำเภอต่างๆ มีเพียงบริเวณเขตอำเภอพานเท่านั้นที่เคยมีการใช้อยู่ เพราะยังพบช่างที่สามารถซ่อมแซมเกวียนได้ แต่ปัจจุบันเปลี่ยนอาชีพมาเป็นช่างซ่อมมอเตอร์ไซค์แล้ว คือ คุณแก้ว ประพงษ์ อายุ 77 ปี อยู่บ้านเลขที่ 512 หมู่ 17 ตำบลเมืองพาน อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย ซึ่งได้เล่าให้ฟังว่า เกวียนที่ใช้ในเขตนี้ส่วนใหญ่จะใช้ขนส่งผลผลิตทางการเกษตรแต่เมื่อมีรถยนต์เข้ามาทำให้เกวียนหมดบทบาทไปในที่สุด

ส่วนในจังหวัดแม่ฮ่องสอนคณะผู้วิจัยได้สำรวจพบว่ายังมีการใช้เกวียนอยู่บ้างเนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาการเดินทางค่อนข้างยากลำบาก และพบช่างที่สามารถทำเกวียนและซ่อมแซมเกวียนได้อยู่ในเขตอำเภอต่างๆ ทั้งในเขตอำเภอ เมือง อำเภอปาย และอำเภอแม่สะเรียง ได้แก่

ในเขตอำเภอแม่สะเรียง ได้พบช่างที่สามารถซ่อมแซมเกวียนได้ คือ ช่างทอง โปธิ์สุวรรณ อายุ 74 ปี อยู่บ้านเลขที่ 294 หมู่ 2 ถนนแม่สะเรียง อำเภอแม่สะเรียง ปัจจุบันมีอาชีพเป็นช่างเหล็ก แต่เดิมก็รับซ่อมเกวียนโดยชิ้นส่วนอะไหล่พวกล้อกับเพลของเกวียนจะนำเข้ามาจากพม่าทางเขตติดต่อกับอำเภอขุนยวม ส่วนตัวเรือนจะหาไม้ในท้องที่ทำขึ้นเอง และอีกแหล่งที่ได้เกวียนมาคือจากจังหวัดลำปาง ซึ่งมักเรียกกันว่า ล้อละคอน (ชื่อเดิมของจังหวัดลำปางในสมัยก่อนจะเรียกเวียงละคอน หรือ เวียงละคร) และช่างทอง ยังเล่าให้ฟังว่าในการใช้เกวียนเดินทางจะเดินทางกันแต่เช้ามีด จนถึงช่วงกลางวัน ช่วงบ่ายจะต้องหยุดให้วัวต่างเกวียนพัก ไม่เช่นนั้นวัวอาจตายได้

รูปที่ 12

ช่างทอง โปธิ์สุวรรณ ถนนแม่สะเรียง
อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ช่างจูกงแก้ว บ้านทุ่งแล้ง ตำบลแม่คง
อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

นอกจากช่างทองแล้ว คณะผู้วิจัยยังได้พบกับ ช่างจุก คงแก้ว อายุ 77 ปี อยู่บ้านเลขที่ 34 บ้านทุ่งเลี้ยง ตำบล แม่คง อำเภอแม่สะเรียง ซึ่งเคยทำเกวียนและซ่อมแซมเกวียน ซึ่งมักเป็นเกวียนที่มาจากพม่าโดยข้ามมาตรงเขตติดต่อที่อำเภอ ขุนยวม เช่นกัน นอกจากนั้นในการทำเกวียนเทียมม้า กับเทียมวัวก็มีลักษณะของไม้ส่วนที่ยื่นออกมาจากตัวเกวียนเพื่อใช้เทียมต่างกัน โดยถ้าเทียมม้าจะยื่นออกมาตรงๆ เพราะเทียมม้าตัวเดียว แต่ถ้าเทียมวัวจะแยกออกมาสองข้างคล้ายไม้ง่ามเพราะต้องเทียมวัวถึง 2 ตัว และช่างจุกเองก็เคยเป็นหัวหน้าขบวนเกวียนในการนำสินค้าไปค้าขายกับคนทางพม่าโดยผ่านทางช่องทางดั่งที่กล่าวแล้ว

สำหรับในเขตอำเภอเมือง ที่บ้านปางหมู ได้พบกับช่างหลง ศรีสุวรรณ อยู่บ้านเลขที่ 26 หมู่ 1 ตำบลปางหมู อำเภอเมือง ซึ่งยังรับทำและซ่อมแซมเกวียนอยู่โดยในวันที่ไปพบก็ยังมีผู้นำเกวียนมาให้ช่างซ่อมอยู่ ช่างได้เล่าว่า ที่จริงแล้วในหมู่บ้านยังมีช่างอีก 2 คนที่ทำเกวียน คือ ช่างตา และช่างโละ บ้านอยู่ใกล้ๆกัน แต่ปัจจุบันเลิกทำแล้วเพราะสุขภาพไม่ค่อยดี และแต่ก่อนส่วนใหญ่เกวียนที่ทำจะถูกส่งไปขายหรือขนส่งของไปค้าขายที่พม่า หรือบางทีก็ไปเอาเกวียนจากพม่ามาซ่อมแซมเพื่อขายในเขตแม่ฮ่องสอนเองด้วย

รูปที่ 13

ช่างหลง ศรีสุวรรณ ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอนและเกวียนที่นำมาให้ซ่อม (ซ้าย)
ช่างจันทร์ตา ถานุญเรื่อง ตำบลทุ่งยาว อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน และอาจารย์เพชรลดา (ขวา)

ส่วนที่อำเภอปายได้พบกับช่างจันทร์ตา ถานุญเรื่อง อายุ 72 ปี อยู่บ้านเลขที่ 101 หมู่ 2 ตำบลทุ่งยาว อำเภอปาย โดยการแนะนำจากอาจารย์ เพชรลดา ที่สอนอยู่ที่โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 22 ซึ่งช่างก็เล่าให้ฟังว่าส่วนใหญ่จะเป็นการซ่อมแซมเกวียนมากกว่าที่จะทำ เพราะเกวียนส่วนใหญ่จะนำมาจากลำพูนและเชียงใหม่ผ่านมาทางด้านวัดจันทร์ และส่วนใหญ่ขนาดของเกวียนจะมีขนาดเล็ก เพราะใช้ในการขนสินค้าไปค้าขายระหว่างเชียงใหม่กับอำเภอปาย

นอกจากนี้คณะผู้วิจัยได้เดินทางไปสำรวจที่จังหวัดตากซึ่งมีพื้นที่ติดต่อกับอำเภอแม่พริก อำเภอเถินของจังหวัดลำปาง เนื่องจากมีข้อมูลเกี่ยวกับการทำและใช้เกวียนที่ต่อเนื่องกันด้วย ได้พบคุณถวิล พรหมทับ อายุ 66 ปี 78/1 ม.3 บ้านท่าไม้แดง ตำบล วังหิน อำเภอ เมือง จังหวัด ตาก เป็นหลานน้ำของคุณยายแถมซึ่งสามีเป็นช่างทำเกวียนและยังคงมีเกวียนเล่มสมบูรณ์เก็บรักษาไว้ที่ดูที่บ้าน คุณถวิลเล่าว่าแต่เดิมนั้นบริเวณบ้านท่าไม้แดงเป็นแหล่งไม้และเป็นแหล่งผลิตเกวียนใช้สอย

ในหมู่บ้าน โดยความรู้เกี่ยวกับการผลิตเกวียนนี้คนในบริเวณจังหวัดตากได้รับสืบทอดมาจากช่างชาวพม่าที่เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย โดยผ่านมาจากแม่สอดก่อน จากนั้นจึงแพร่กระจายเข้ามาอาศัยในเขตอำเภอเมือง และได้นำเอาความรู้เกี่ยวกับการสร้างเกวียนมาเผยแพร่ให้คนไทยในพื้นที่ได้เรียนรู้ด้วย

สำหรับไม้ที่ใช้จะเป็นไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ประคู้ ตัวเรือนในสมัยก่อนมักทำจากไม้ไผ่เนื่องจากมีน้ำหนักเบาแต่พุง่าย สมัยที่สามิคุณยายแถมยังมีชีวิตอยู่ (ประมาณ 30 ปีมาแล้ว) ได้ซ่อมแซมโดยเปลี่ยนตัวเรือนเป็นไม้สักอย่างที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน ลักษณะเกวียนสูงใหญ่ใช้สำหรับเทียมควายข้างละตัว ตัวเรือนมีลักษณะโค้งงอนเล็กน้อย และมีช่องด้านบนสำหรับใส่ไม้กั้นหัวและท้ายเพื่อเพิ่มพื้นที่ในการบรรทุกของสูง เช่น ฟางข้าว ซึ่งจะมัดเป็นพ่อนแล้ววางเป็นวงซ้อนเวียนกันขึ้นไป

รูปที่ 14

คุณวิท พรหมทัต บ้านท่าไม้แดง
ตำบลวังหิน อำเภอเมือง จังหวัดตาก
และเกวียนที่ได้เก็บไว้

ส่วนล้อนั้นคุณทำจากไม้คู้และข้างในนิยมทำให้เป็นโพรงเพื่อให้เกิดเสียงดังก้องเวลาล้อหมุน และมักแข่งกันว่าเสียงเกวียนของใครมีเสียงไพเราะกว่า นอกจากนี้เสียงเกวียนยังเป็นเอกลักษณ์เฉพาะด้วย ทำให้ทราบว่าใครเป็นผู้ผลิต และเป็นเกวียนของบ้านไหน และยังทำให้ทราบอีกด้วยว่าเกวียนบ้านไหนเคลื่อนออกไปแล้ว เกวียนบ้านไหนกลับเข้ามาแล้วโดยสังเกตจากเสียงล้อนั่นเอง

การเลือกเกวียนก็มักจะเลือกกันโดยพิจารณาความมั่นคงแข็งแรงและความไพเราะของเสียงที่ล้อนเป็นหลัก ผู้ที่มีความชำนาญจะใช้วิธีการเขย่าเกวียนหรือโยกเกวียน ไปมาซึ่งจะทำให้เกิดเสียงได้และทราบว่าเสียงของเกวียนเล่มนี้ไพเราะหรือไม่ บางคนใช้วิธีการเคาะที่ซี่ล้อก็จะทำให้เกิดเสียงที่โพรงของคุณก็ทำให้ทราบถึงความไพเราะของเสียงล้อนเกวียนเล่มนั้นได้เช่นกัน

จากที่กล่าวมาคือ ผลของการที่คณะผู้วิจัยได้ลงภาคสนามเดินทางสำรวจและสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งเกวียนและช่างที่ทำหรือซ่อมแซมเกวียนในเขตภาคเหนือตอนบน รวมทั้งสิ้น 8 จังหวัดและเขตพื้นที่ต่อเนื่องที่มีการทำเกวียนได้แก่ จังหวัดตาก ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลในเรื่องของรูปแบบ ลักษณะของเกวียน ตลอดจนการใช้งานและบริบทในทางวัฒนธรรม

ผลจากการลงภาคสนามเพื่อทำการศึกษาแหล่งการทำเกวียนในแต่ละจังหวัดสามารถรวบรวมข้อมูลโดยสรุปได้ ดังนี้

1. พื้นที่ที่มีการทำเกวียน

สำหรับแหล่งที่มีการทำเกวียนในปัจจุบันพบว่ายังมีช่างที่สามารถทำเกวียนได้อยู่ในหลายแหล่ง ได้แก่

จังหวัดลำปาง พบว่ามีการทำเกวียนอยู่ที่บริเวณอำเภอเกาะคา อำเภอเถิน อำเภอเสริมงาม

จังหวัดแพร่ พบว่ามีการทำเกวียนอยู่ที่บริเวณอำเภอสองเม่น

จังหวัดลำพูน พบว่ามีการทำเกวียนที่บริเวณอำเภอลี้

จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่ามีการทำเกวียนที่บริเวณบ้านปางหมู อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน

เกวียนในอำเภอสองเม่น จังหวัดแพร่

เกวียนจำลองที่มีการทำอยู่ที่อำเภอสองเม่น
จังหวัดแพร่

เกวียนจำลองที่มีการทำอยู่ที่บ้านลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

รูปที่ 15 เกวียนที่พบในจังหวัดต่างๆ

นอกจากนี้ที่จังหวัดน่าน พบว่ามีการใช้เกวียนในการขนหิน ทราบขึ้นจากแม่น้ำน่านอยู่ที่บริเวณบ้านม่วงตึ๊ด อำเภอเมือง

2. พื้นที่ที่มีการซ่อมแซมเกวียน

สำหรับแหล่งที่มีช่างที่ยังสามารถซ่อมแซมเกวียนได้ แต่ในปัจจุบันอาจไม่ได้ทำแล้ว เนื่องจากอายุมากและไม่มีเกวียนให้ซ่อม ได้แก่

จังหวัดพะเยา พบว่ามีพื้นที่ที่มีการรับซ่อมแซมเกวียนที่ชำรุดเสียหายแต่ไม่ได้ทำขึ้นเองที่บ้านแม่ต๋ำ อำเภอเมือง

จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่ามีพื้นที่ที่มีการรับซ่อมแซมเกวียนที่ชำรุดเสียหายอยู่ที่บ้านทุ่งยาว อำเภอปาย และที่ตำบลแม่คง อำเภอแม่สะเรียง และที่ตัวอำเภอแม่สะเรียงเอง

จังหวัดเชียงราย พบว่ามีพื้นที่ที่มีการรับซ่อมแซมเกวียนที่ชำรุดเสียหายอยู่ที่อำเภอพาน

จังหวัดลำพูน พบว่ามีพื้นที่ที่มีการรับซ่อมแซมเกวียนที่ชำรุดเสียหายอยู่ที่อำเภอเวียงของ

3. สล่าหรือช่างที่สามารถทำเกวียนได้

จากการลงภาคสนามสอบถามตามพื้นที่ที่ได้กล่าวมาส่วนใหญ่ช่างที่ทำหรือซ่อมแซมได้จะเสียชีวิตไปแล้ว แต่ก็พบว่าในบางพื้นที่ก็ยังมีช่างที่สามารถทำเกวียนหรือซ่อมแซมเกวียนได้อยู่หลายท่าน ดังนี้

3.1 จังหวัดแพร่ ที่บ้านท่าล้อ ตำบลหัวฝาย อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ พบว่ายังมีช่างที่สามารถทำเกวียนได้อยู่ 3 ท่าน คือ

สล่าบุญช่วย ขุนกัน อายุ 70 ปี อยู่บ้านเลขที่ 112 / 3 หมู่ 13 บ้านท่าล้อ ตำบลหัวฝาย อำเภอสูงเม่น

สล่ารัฐจวน ไก่แก้ว อายุ 55 ปี อยู่บ้านเลขที่ 180 / 7 บ้านท่าล้อ ตำบลหัวฝาย อำเภอสูงเม่น

สล่าโต๊ะ ชาวนา อายุ 72 ปี อยู่บ้านเลขที่ 97 หมู่ 13 บ้านท่าล้อ ตำบลหัวฝาย อำเภอสูงเม่น

ซึ่งปัจจุบัน สล่ารัฐจวน และสล่าโต๊ะ ยังช่วยกันทำเกวียนจำลองขนาดเล็กออกจำหน่ายเพื่อใช้เป็นเครื่องประดับ หรือเป็นของที่ระลึกอยู่

3.2 จังหวัดลำปาง พบว่ายังมีช่างที่สามารถทำเกวียนได้อยู่ 3 ท่าน คือ

สล่าจันทร์ ชัดินนัท อายุ 73 ปี อยู่บ้านเลขที่ 220 หมู่ 1 บ้านลำปางหลวง ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา ซึ่งก็ยังมีการทำเกวียนจำลองขนาดเล็กออกจำหน่ายเพื่อใช้เป็นเครื่องประดับ หรือเป็นของที่ระลึกอยู่

อู๋เป็ง ใจกันทา อายุ 75 ปี อยู่บ้านเลขที่ 101/1 บ้านนาไผ่ ตำบลเสริมซ้าย อำเภอเสริมงาม

อู๋ก้อง ใหม่ท่า อายุ 86 ปี บ้านท่าโป่ง ตำบลเสริมซ้าย อำเภอเสริมงาม

3.3 จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่าที่บ้านปางหมู อำเภอปางหมู ยังมีช่างที่ทำเกวียนได้อยู่ 3 ท่าน คือ สล่าหลง สล่าตา และสล่าโละ สำหรับสล่าตา และสล่าโละได้เลิกซ่อมแซมเกวียนไปแล้ว แต่สล่าหลงยังรับซ่อมแซมอยู่ โดยรับซ่อมแซมทั้งเกวียนที่มีผู้นำมาให้ซ่อมและนำเกวียนเก่าจากฝั่งพม่ามาซ่อมตามที่มีผู้ต้องการ

นอกจากนี้ยังพบช่างที่รับซ่อมแซมเกวียนที่ชำรุดเสียหายอีก 4 ท่าน ดังนี้

สล่าตีบ พุทธธรรม อายุ 81 ปี อยู่บ้านเลขที่ 437/ 2 บ้านแม่ต้า ตำบลแม่ต้า อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

สล่าจันทร์ตา ถาบุญเรือง อายุ 72 ปี อยู่บ้านเลขที่ 101 บ้านทุ่งยาว อำเภอป่าเย็บ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

สล่าทอง โพธิ์สุวรรณ อายุ 74 ปี อยู่บ้านเลขที่ 294 ถนนแม่สะเรียง อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

สล่าจูกงแก้ว อายุ 77 ปี อยู่บ้านเลขที่ 34 บ้านทุ่งแล้ง ตำบลแม่คง อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า พื้นที่ที่มีการทำเกวียนในเขตภาคเหนือตอนบนที่สำคัญมาแต่เดิมคือ จังหวัดแพร่ จังหวัดลำปาง และลำพูน แต่ส่วนใหญ่เลิกทำไปเมื่อประมาณเกือบ 20 ปีแล้ว อีกทั้งช่างผู้ทำส่วนใหญ่จะเสียชีวิตแล้ว คงยังมีช่างที่ทำได้อยู่บ้างแต่ก็ไม่ได้ทำเกวียนขนาดใหญ่เพื่อใช้งานแบบเดิม แต่จะทำเป็นขนาดเล็กเพื่อใช้เป็นเครื่องประดับ หรือเป็นของที่ระลึกมากกว่า อย่างไรก็ตามช่างที่ทางคณะผู้วิจัยได้พบปะพูดคุยมาแล้ว ก็ยินดีที่จะให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องการทำเกวียนเป็นอย่างดี ซึ่งทางคณะผู้วิจัยจะได้ดำเนินการสัมภาษณ์ รวบรวมและนำมาวิเคราะห์ต่อไป

2. เพื่อวิเคราะห์องค์ความรู้ในการสร้างและรูปแบบของเกวียนพื้นบ้านในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย

จากการที่คณะผู้วิจัยได้ลงภาคสนามเพื่อสัมภาษณ์ช่างที่มีความรู้ในการสร้างเกวียนทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการสร้าง รูปแบบ และองค์ประกอบของเกวียน ดังจะขอกกล่าวถึงรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 ประเภทของเกวียน

เกวียนที่ใช้กันอยู่ในสมัยก่อนนั้นแบ่งได้ 2 ประเภท คือ

1. เกวียนวัว คือเกวียนที่เทียมด้วยวัว เพราะวัวดูแลรักษาง่ายกว่าควาย มักจะเทียมเป็นคู่มากกว่าจะใช้ตัวเดียว พบใช้กันอยู่ในเขตภาคเหนือ หรือภาคใต้ มีขนาดเล็ก สั้น และเตี้ย แต่ส่วนความกว้างหน้าจะกว้างกว่าและไม่หนา เหมาะกับการใช้ในภูมิภาคที่เป็นภูเขาและมีความลาดชัน

2. เกวียนควาย คือเกวียนที่เทียมด้วยควาย มักจะมีลักษณะสูงใหญ่และหนากว่าเกวียนวัว ทั้งนี้เพราะในบริเวณที่ใช้เกวียนควายจะเป็นที่ลุ่มมีโคลนเลนมาก พบในทางภาคกลาง และทางภาคอีสาน โดยสามารถสังเกตขนาดของเกวียนได้จากขนาดของวงล้อ

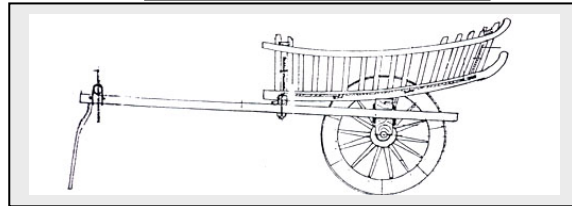
นอกจากนี้ยังมีการใช้ม้าในการเทียมเกวียนด้วยแต่ก็ใช้เพียงตัวเดียว ดังที่ได้ทราบข้อมูลจากช่างจูกงแก้ว ว่าในการทำ ทูบเกวียน หรือไม้ที่ต่อจากตัวเกวียนมายังแอกสำหรับเทียมสัตว์นั้นจะมีลักษณะเป็นไม้ท่อนเดียวตรงๆ ไม่แยกออกเป็นสองท่อนเหมือนเกวียนทั่วไป

2.2 รูปแบบของเกวียน

จากข้อมูลที่ได้สำรวจและสืบค้นพบว่า เกวียนทางภาคเหนือเองก็มีรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามแต่ละพื้นที่ของจังหวัด ดังนี้

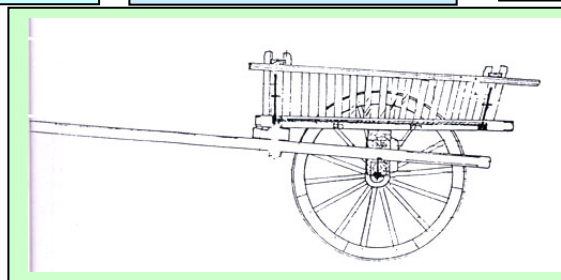
2.2.1 เกวียนแพร่ พบมากในเขตจังหวัดแพร่ บางส่วนของจังหวัดน่านที่ติดต่อกับแพร่ จังหวัดอุตรดิตถ์ ลักษณะเด่นที่เห็นได้ชัดเจน คือ ช่วงท้ายของเกวียนจะเรียวและงอนขึ้น ดังรูปที่ 16

โดยล้อเกวียนของแพร์จะมีขนาดเล็กกว่า (ประมาณ 1.20 เมตร) ล้อเกวียนของลำปางซึ่งมีขนาดใหญ่กว่า (ประมาณ 1.30 เมตรหรือกว่านั้น)

รูปที่ 16 เกวียนแพร์

2.2.2 เกวียนลำปาง พบเป็นส่วนใหญ่ในอำเภอต่างๆในจังหวัดลำปาง แต่มีความแตกต่างกันเล็กน้อย โดยที่อำเภอเสริมงาม อำเภอแม่พริก อำเภอเถิน ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของจังหวัด ลักษณะตัวเรือนทางส่วนบนของเกวียนจะตรงไม่งอนเหมือนของแพร์ แต่ทางอำเภอลำปางหลวงจะมีลักษณะโค้งลงตรงส่วนกลางเล็กน้อย ดังรูปที่ 17

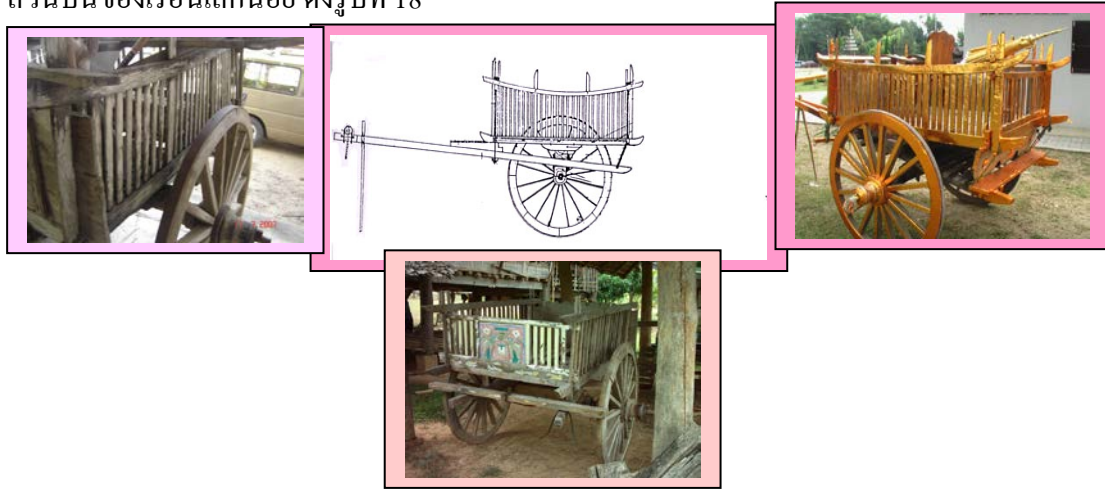
รูปที่ 17 เกวียนลำปาง ทางซ้ายตัวเรือนด้านบนจะโค้งเล็กน้อย

ส่วนทางขวาส่วนบนของตัวเรือนจะตรงไม่โค้งงอนเหมือนของแพร์

นอกจากนี้ขนาดของเกวียนลำปางส่วนใหญ่จะมีขนาดใหญ่กว่าของแพร์ เพื่อเพิ่มเนื้อที่ในการขนส่งต่างๆมากขึ้น ส่วนใหญ่จะเป็นผลผลิตทางการเกษตร

2.2.3 เกวียนลำพูน พบในจังหวัดลำพูน บางอำเภอของจังหวัดเชียงใหม่ที่ติดต่อกับจังหวัดลำพูนเช่น อำเภอสันกำแพง กิ่งอำเภอบ้านธิ อำเภอสารภีอำเภอจอมทอง อำเภอฮอด อำเภอคอยเต่า

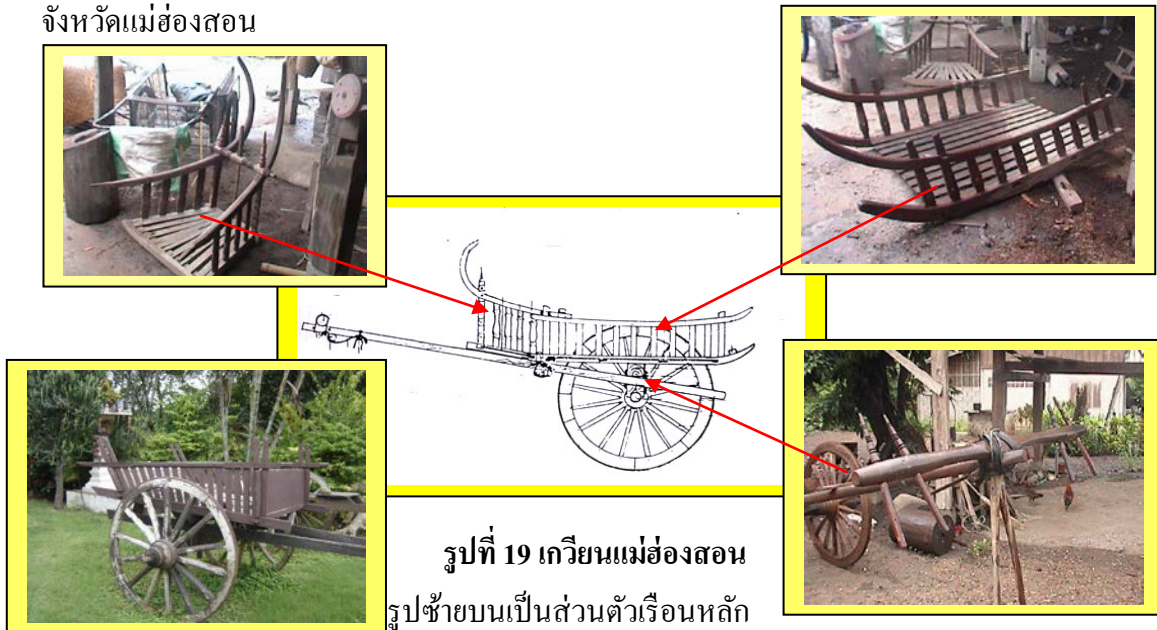
ไปจนถึงอำเภอแม่สะเรียงจังหวัดแม่ฮ่องสอน ลักษณะคล้ายคลึงกับของลำปางที่มีความโค้งตรง ส่วนบนของเรือนเล็กน้อย ดังรูปที่ 18

รูปที่ 18 เกวียนลำพูน รูปซ้ายเป็นเกวียนที่พบในตัวอำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
รูปขวาพบที่ ตำบลออนหลวย อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
และรูปล่างพบที่บ้านห้วยสิงห์ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

เกวียนลำพูนมีขนาดใกล้เคียงกับของแพร่แต่ดูกว้างกว่า เพราะตัวเรือนมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ที่มีด้านกว้างใกล้เคียงกับด้านยาว ดูเกือบเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส อาจเพราะจะใช้บรรทุกข้าว ฟาง หรือพืชผลทางการเกษตรได้สะดวกและใส่ได้ในปริมาณมากกว่านั่นเอง

2.2.4 เกวียนแม่ฮ่องสอน มีลักษณะต่างจากเกวียนลำพูน และเกวียนแพร่ เนื่องจากส่วนหน้าของตัวเรือนค่อนข้างมีความโค้ง เพราะอาจได้แนวคิดมาจากเกวียนของพม่า หรือตัวเรือนจะสูงกว่าส่วนท้าย เกวียนส่วนใหญ่จะพบในเขตอำเภอแม่สะเรียง อำเภอขุนยวม อำเภอเมือง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

รูปที่ 19 เกวียนแม่ฮ่องสอน

รูปซ้ายบนเป็นส่วนตัวเรือนหลัก

รูปขวาบน เป็นตัวเรือนส่วนหน้า รูปขวาล่างและซ้ายล่าง เป็นส่วนทูลและล้อเกวียน

กล่าวโดยสรุปได้ว่ารูปแบบของเกวียนทางภาคเหนือตอนบนเท่าที่สำรวจพบนั้นจะเป็นเกวียนที่ใช้วัวเทียม หรือ ที่เรียกว่า เกวียนวัว มีขนาดเล็ก มีรูปแบบของเกวียนอยู่ 4 แบบ ตามลักษณะพื้นที่และแหล่งการสร้างเกวียน ส่วนองค์ประกอบของเกวียนทางภาคเหนือนั้นก็คล้ายกับเกวียนทั่วไป เพียงแต่มีการเรียกชื่อแตกต่างกันไป ดังจะขอกล่าวในหัวข้อต่อไป

2.3 องค์ประกอบของเกวียน

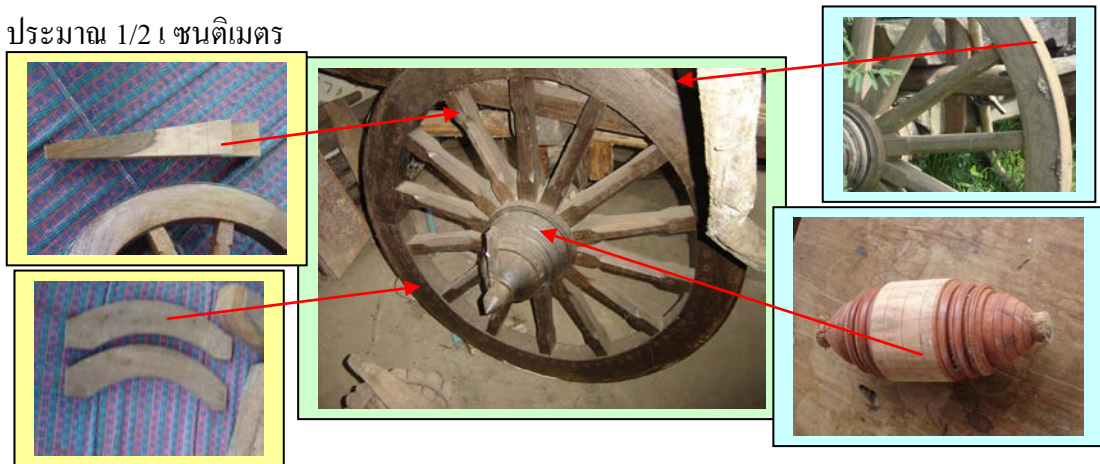
เกวียน ทางภาคเหนือ มักจะเรียกกันว่า ล้อจัว ซึ่งมีองค์ประกอบหรือส่วนต่างๆของเกวียนได้แก่

1. **แวนล้อ** คือ ส่วนของล้อเกวียน อาจเรียกอีกอย่างว่า **กงเกวียน** มีขนาดเล็กใหญ่แตกต่างกัน แล้วแต่ประเภทของเกวียน และแหล่งที่สร้างเกวียน ขนาดเล็กที่สุดที่พบมีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 1.20 เมตร คือเกวียนแพ ส่วนที่ใหญ่กว่านั้น คือเกวียนลำปาง จะมีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 1.30 ถึง 1.5 เมตร ในขณะที่เกวียนทางภาคกลางและอีสานจะมีขนาดของล้อใหญ่กว่า อาจมีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางถึง 2 เมตรก็มี ล้อยังมีส่วนประกอบย่อยอีก คือ

ดุมล้อ ทำจากไม้เนื้อแข็ง คือไม้ประดู่เพราะมีน้ำหนักเบา กลึงให้สวยงาม เป็นจุดศูนย์กลาง ตรงกลางเจาะรูตามแนวยาวของดุม เพื่อให้สอดแก่นล้อ

ซี่ล้อ หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า **ก้ำเกวียน** ทำจากไม้สักเพราะมีความคงทนแข็งแรง จำนวน 12 14 หรือ 16 ซี่ แล้วแต่แหล่งที่สร้างเกวียน

ขั้วล้อ หรือ **ฝักมะขาม** ทำจากไม้สักเป็นรูปโค้ง เรียงต่อกันเป็นวงกลม จำนวน 8 ท่อน ยึดติดกันด้วยเดือยแล้วรัดให้แน่นด้วยเหล็กแผ่นบางรูปวงกลมขนาดพอดีกับแวนล้อ หนาประมาณ 1/2 เซนติเมตร

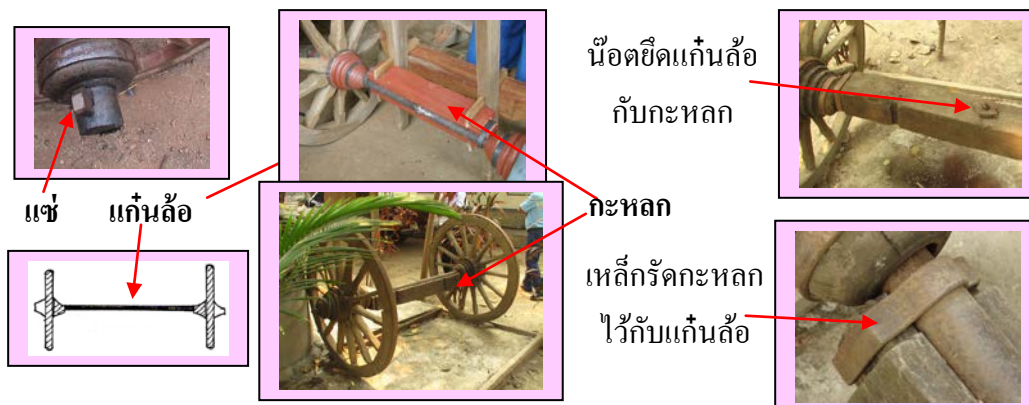
รูปที่ 20 ส่วนประกอบของล้อ รูปซ้ายบน คือ ซี่ล้อ

รูปซ้ายล่าง คือฝักขาม รูปขวาบน คือ เหล็กรัดล้อ รูปขวาล่าง คือ ดุมล้อ

2. **แก่นล้อ** หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **เพล** เป็นเหล็กตันเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 4 เซนติเมตร ยาวกว่าความกว้างของตัวเรือนเกวียนข้างละประมาณ 30 เซนติเมตร และมีส่วนประกอบย่อยอีก คือ

แซ่ คือ สลัก หรือ ลิ่ม ฝังติดสองหัวของ แก่นล้อ ที่โผล่มาจาก ดุมล้อ

กะหลก หรือ กะโปก ทำจากไม้เนื้อแข็ง เซาะร่องยาวเพื่อเก็บ แก่นลื้อ ให้มันคง แก่นลื้อ กับ กะหลก จะยึดติดกันอย่างมันคงด้วยเหล็ก สกรู น็อต ที่เจาะผ่าน แก่นลื้อ ไปทะลุ กะหลก

รูปที่ 21 แก่นลื้อ และแสดงส่วนประกอบ ได้แก่ แช้ และกะหลก

3. ก้านจ๊ก หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ทูบ หรือ ฐูป ทำจากไม้เนื้อแข็ง เช่น ชิงชัน ประคู้ เป็นไม้ แท่งตรง 2 อันวางเป็นรูปตัววี วางพาด กะหลก และมีสวนประกอบย่อยอีก คือ

กุ่มจ้าง แปลว่า แท่นข้าง ซึ่งทำจากไม้เนื้อแข็งเช่นกัน มีความยาวกว่า กะหลก ข้างละ ประมาณ 30 เซนติเมตร ทับ ก้านจ๊ก อีกชั้นหนึ่งระหว่างกะหลก กับ กุ่มจ้าง ก็จะมีเหล็ก สกรู น็อต ยึดติดกันให้มันคงเช่นกัน

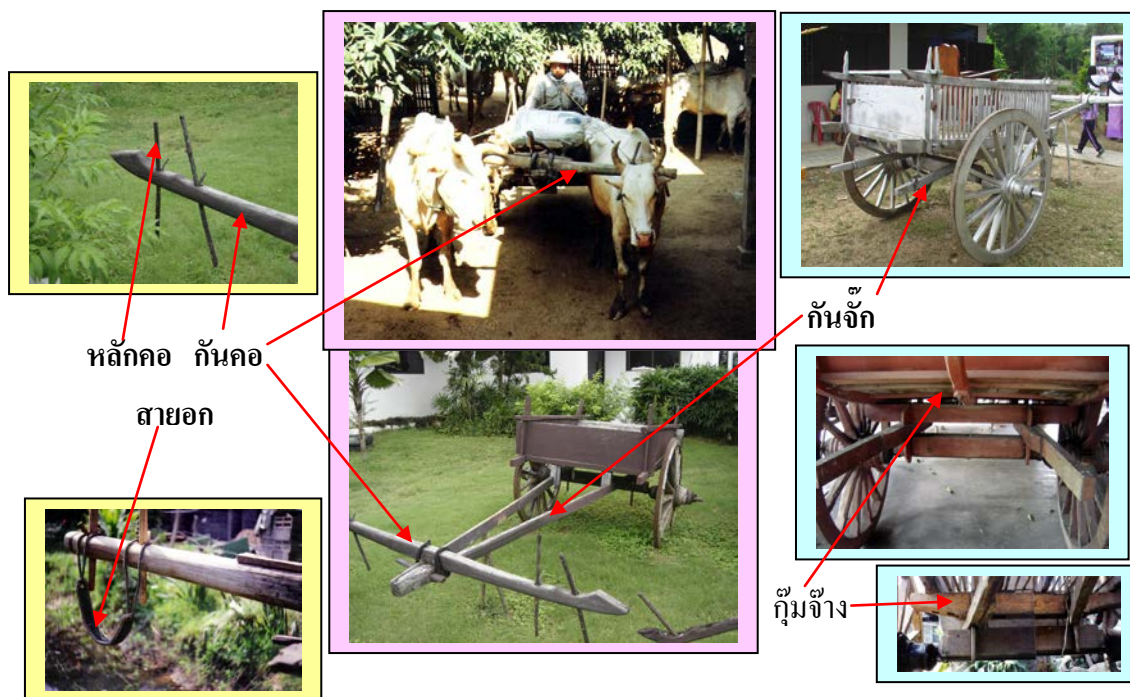
ก้นคอ หรือ แอก เป็นไม้เนื้อแข็งวางพาดขวางส่วนหัวของก้านจ๊ก ยึดติดกันด้วยเหล็ก สกรู น็อต หรือมัดด้วยเชือกที่พันจากหนังวัว ควาย อีกรอบหนึ่ง

หลักคอ หรือ ลูกแอก เป็นไม้ขนาดเล็กเสียบลงในรูสองรูที่เจาะไว้ส่วนปลายไม้ของ ก้นคอ ซึ่งมีทั้งสองด้าน เพื่อช่วยยึดส่วนคอของวัว โดยมี สายอก หรือ ทามรัดคอ ซึ่งทำจากเชือกถักคดล้อง หลักคอ อันหนึ่ง อ้อมผ่านใต้คอวัว แล้วมาคล้อง หลักคอ อีกอันหนึ่ง เป็นการตรึงคอวัวให้อยู่กับ ก้นคอ อย่างมันคง

4. เอื่อนลื้อ หรือเรียกอีกอย่างว่า โครงเกวียน คือ เป็นส่วนที่วางบนกุ่มจ้างและทูบเพื่อใช้ใส่ ลังของที่ใช้ในการบรรทุก มีลักษณะเป็น โครงไม้สี่เหลี่ยมทำจากไม้เนื้อแข็งเช่น ไม้สักเพราะมีลวดลาย สวยงามและมีความยืดหยุ่นดี เอื่อนลื้อ มักเป็นส่วนที่ได้รับการตกแต่งให้สวยงาม พื้นทำจากไม้ไผ่ที่ ทูบให้แบนที่เรียกว่า ฟาก อาจมีหลังคาคลุมอีกทีเพื่อใช้ในการเดินทางไกล นอกจากนี้ยังมี ส่วนประกอบย่อยอีก คือ

ไม้ซี่เอื่อนลื้อ หรือ ไม้เสากง ดัดต่างๆ กัน เพื่อให้โปร่ง จะมีส่วนที่ยาวกว่าแล้วปาดปลายเป็น รูปใบดาบที่เรียกว่า เดี่ยวซี่

คาดหน้า หรือ ไม้กั้นด้านหน้า ทำจากแผ่นไม้ขนาดใหญ่รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ประดับลวดลายให้ ลึกลงไป ด้วยลวดลายเป็นลายเส้น เป็นศิลปะแบบพื้นบ้านล้านนา ลวดลายที่นิยมทำกันมีหลายแบบ เช่น ลาย หมอนน้ำมีไม้เลื้อยตามคติพุทธศาสนาดั้งเดิม เรียกว่า " ปูรณฉมู หรือ ปูรณกลศ " ซึ่งแสดงถึงสัญลักษณ์ชีวิต

รูปที่ 22 กันจึก และแสดงส่วนประกอบ ได้แก่ กุ่มจ้าง กันคอ หลักคอ และ สายอก

และการสร้างสรรค์ลวดลายนาครประกอบ ออกไม้ โดยทำเป็นรูปนาค 2 ตัว เลี้ยวลงด้านล่างหันหน้าเข้าหากัน นิยมติดกระดกวงกลม ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 2 นิ้ว ติดอยู่ 2 วง

ตาดหลัง หรือ ตาด้าง คือ ไม้กั้นด้านหลัง ตรงกลางทำเป็นแผ่นไม้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า แกะสลักรูปนาคตัวรูปช้าง ซึ่งยุคแรกจะทำเป็นรูปช้างด้านข้างหนึ่งตัวกำลังเดินหันหน้าเข้าหากัน ใช้วงจูปานคล้ายรัฐธรรมนูญ

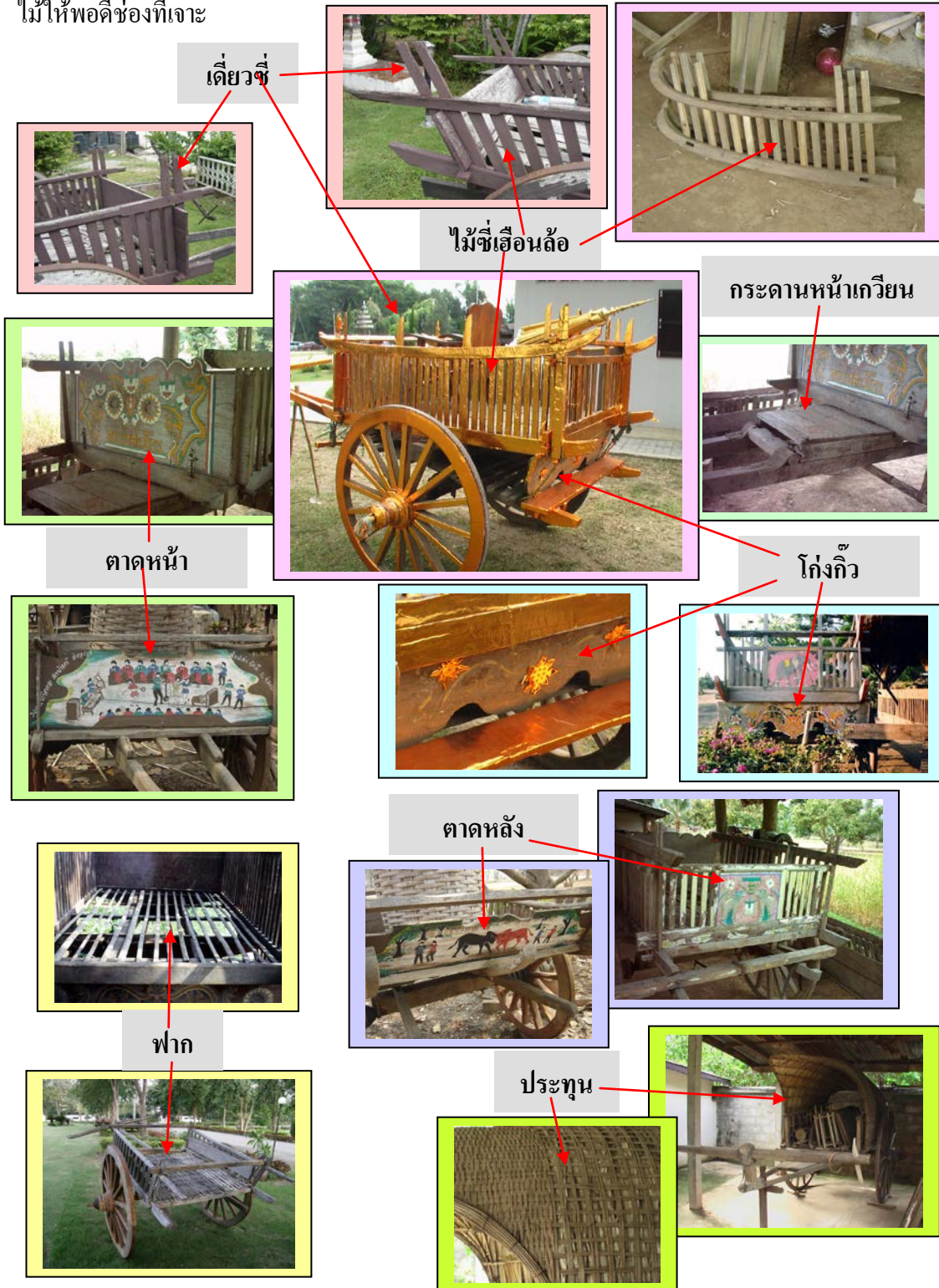
โค้งก้ว เป็นแผ่นไม้รูปสี่เหลี่ยมคางหมู อยู่ระหว่างส่วนปลายของ กันจึก และ ตาดหลัง ส่วนล่างของ โค้งก้ว จะปาดเป็นรูปโค้งคล้ายสาหร่ายรวงผึ้ง ลวดลายของ โค้งก้ว ใช้ลวดตอกเป็นลายเส้น รูปนาคสองตัว เลี้ยวหันหลังเกี่ยวหากันมีลวดลายประกอบ เนื้อหัวของนาคทั้งสองตัวจะติดกระดกเงารูปวงกลมเช่นเดียวกับ ตาดหน้า

ลวดลายทั้งหมดใน ตาดหน้า ตาดหลัง และ โค้งก้ว ระบายด้วยสีน้ำมัน สีสุนัขวาดด้วยฝีมือช่างพื้นบ้าน ดูซึ้งๆ แต่มีความงามแอบแฝงอยู่ บางเกวียนที่เฮือนลื้อ จะมีกล่องไม้รูปสี่เหลี่ยมคางหมู เรียกว่า "ตู้ลื้อ" ติดบานพับเปิด ปิดได้ ประโยชน์ใช้สอยคือเป็นที่เก็บข้าวของจีปาละในการเดินทาง เช่น ห่อข้าว หมาก เมียง บุหรี่ เป็นต้น

กระดานหน้าเกวียน เป็นแผ่นไม้ทำจากไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้สัก ยึดอยู่บนทาบ หน้าตาดหน้า มีขนาดกว้างประมาณ 50 เซนติเมตร ยาวประมาณ 50 เซนติเมตร ใช้สำหรับให้คนนั่งขับเกวียน

ประทุน หรือ หลังคาเกวียน มีลักษณะโค้งครึ่งวงกลม มักทำจากไม้ไผ่สานกันคล้ายเตื่อเพื่อครอบบนเฮือนลื้ออีกที จัดเป็นอุปกรณ์เสริมที่มักใช้เวลาเดินทางร้อนแรมไปในที่ไกลๆ เพราะสามารถใช้เกวียนเป็นที่หลบร้อนในตอนกลางคืนเวลาจอดพักตามที่ต่างๆ ได้

เสือนล้อของเกวียนสามารถถอดออกได้ โดยแยกเป็น 5 ส่วน ประกอบด้วย พื้นฟาก 1 ชั้น ด้านหน้า 1 ชั้น ด้านหลัง 1 ชั้นและด้านข้าง 2 ชั้น ทั้งหมดประกอบเข้าด้วยกัน โดยการเจาะไม้ และเข้าไม้ให้พอดีช่องที่เจาะ

รูปที่ 23 เสือนล้อ และส่วนประกอบได้แก่ ไม้ซี่เสือนล้อ ตาดหน้า ตาดหลัง โก่งกิว ฟาก กระจาดหน้าเกวียน และ ประทุน

นอกจากนี้ ลักษณะของ เสือ่นลื้อ แต่ละที่นั้นจะนิยมต่างกัน เช่น คนเชียงใหม่จะนิยมเกวียนที่หลังปาดตรง เนื่องจากจะต้องนำไปบรรทุกข้าวหรือไม้ที่มีน้ำหนักมาก ในขณะที่คนทางลำปางแพร่ นั้นจะมีลักษณะหัวงอนหรือท้ายงอน ซึ่งเป็นการประดิษฐ์เพื่อความสวยงาม แต่มักไม่คงทน เพราะหักง่ายเวลาเข้าป่าหรือบรรทุกของหนักหรือของใหญ่ๆ

สำหรับอุปกรณ์อื่นๆที่พบในเกวียนที่จะขอกกล่าวถึง ได้แก่

ไม้ค้ำ หรือ ไม้ก้านคอ เป็นไม้ขนาดเล็กกรุปตัววี หรือเป็นแท่งไม้ตรง ใช้สำหรับรองรับกันจึก เวลาจอดและไม่ได้เทียมวัว

คันท้ำมลื้อ เป็นท่อนไม้ที่อยู่ตรงบริเวณที่นั่งคนขับเกวียนเพื่อใช้ดึงหรือโยกเพื่อให้เชือกที่ต่อกับท่อนไม้ที่อยู่ด้านหลังติดกับล้อทั้งสองใกล้ โกงกั่ว และตะกั่วล้อเพื่อให้ล้อหยุดหมุนเมื่อต้องการให้เกวียนหยุด หรือชะลอเวลาลงจากเนินเขา

(จากคำสัมภาษณ์ของช่างทำเกวียนที่จังหวัดแพร่ ลำปาง และ <http://www.lannaworld.com/cgi/lannaboard>)

รูปที่ 24 ไม้ค้ำ หรือ ไม้ก้านคอ และ คันท้ำมลื้อ

2.4 การสร้างเกรียน

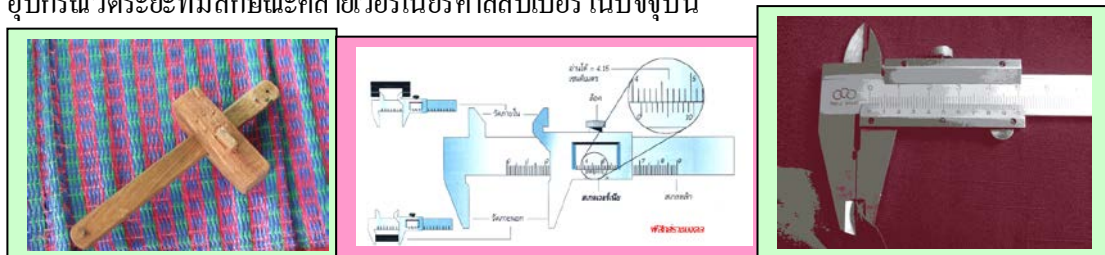
ในการสร้างเกรียนแต่ละเล่มนั้น ช่างหรือ สล่าจะมีวิธีการสร้างที่คล้ายคลึงกัน โดยจะเริ่มทำ ส่วนของล้อและแกนล้อก่อน จากนั้น จึงค่อยมาทำตัวเรือนเกรียน โดยจะขอกถ้าวรายละเอียด ดังนี้

การทำล้อ ซึ่งทางเหนือเรียกว่าแวนล้อ ช่างจะใช้วิธีการทำต้นแบบไม้ที่เป็นส่วนประกอบของวงล้อหรือฝักขามเอาไว้สำหรับทาบกับไม้แล้วตัดมาประกอบกันให้ครบเป็นวงล้อ แล้วประกอบซี่ล้อฝักละ 2 ซี่ หัวท้ายและประกอบเข้ากับตัวคุม ถ้าต้องการล้อเกรียนแบบ 14 ซี่ ก็จะมีฝักขามของล้อ 7 ซี่น ถ้าต้องการล้อเกรียนแบบ 16 ซี่ ก็จะมีฝักขาม 8 ซี่น หน้ากว้างของวงล้อมักจะมีขนาด 2 นิ้ว ในการวัดวงล้อหรือวัดเพื่อแบ่งระยะของคุมล้อ สำหรับการเจาะรูต่างๆ นั้นจะใช้เหล็กเจาะและตีวงขนาดต่างๆ เป็นหลัก

รูปที่ 25 ไม้แบบที่ใช้ในการทำฝักขาม และวงเวียนเหล็ก

ขนาดความสูงหรือเส้นผ่านศูนย์กลางของล้อเกรียนที่นิยมทำกันนั้นมี ตั้งแต่ประมาณ 1.0 เมตร (3 ฟุต 5 นิ้ว) จนถึงประมาณ 1.5 เมตร (4 ฟุต) ซึ่งในการคำนวณหรือออกแบบวัสดุต่างๆ ที่มีความโค้ง ช่างจะใช้วงเวียนที่ทำจากเหล็กในการกระยะและแบ่งพื้นที่ เช่น การแบ่งขนาดของคุมเกรียนก็จะใช้วงเวียนวัดหาระยะไป แบบลองผิดลองถูกจนกว่าจะได้ระยะที่เท่ากัน ส่วนการวัดความกว้างของหน้าล้อเกรียนก็จะใช้อุปกรณ์วัดระยะที่มีลักษณะคล้ายเวอร์เนียแคลิเปอร์ในปัจจุบัน

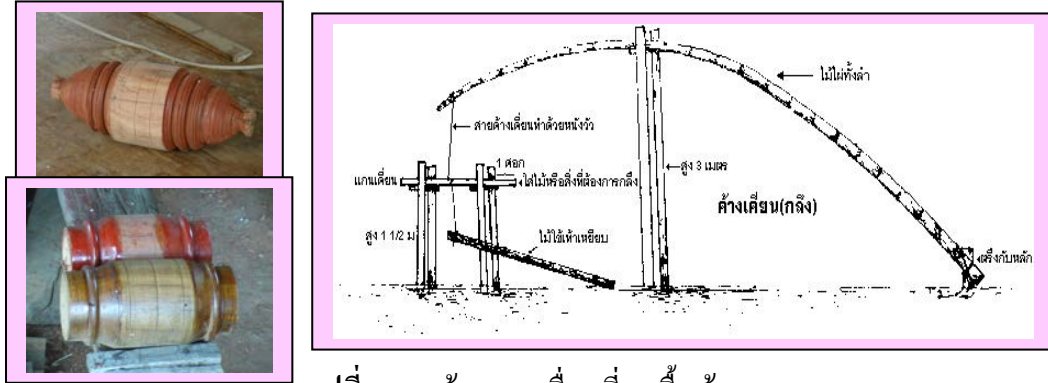

รูปที่ 26 อุปกรณ์วัดระยะความกว้างหน้าล้อ และเวอร์เนียแคลิเปอร์

(ที่มา รูปกลางจาก <http://www.mmutphysics.com/physics/oldfront/71/3/index.htm> และรูปขวาจาก

http://www.obec.go.th/news/_develop_media/news12/songkha/Bunsert_g/sec02p02.html)

สำหรับขนาดของเกวียนก็จะแตกต่างกันไปบ้าง ถ้าเป็นเกวียนที่ใช้ในแถบเมืองแพร่จะเป็นเกวียนล้อเล็ก ตัวเกวียนต่ำเนื่องจากต้องใช้ในที่สูงชัน มิเช่นนั้นจะคว่ำได้ง่าย ส่วนเกวียนที่ใช้ทางราบ เช่น สุโขทัยจะเป็นเกวียนล้อใหญ่ทรงสูง สำหรับส่วนประกอบที่ต้องกลึง ตัวอย่างเช่น คุมล้อ นั้น (ในภาษาเหนือเรียกว่า การเคียน) จะมีช่างอีกกลุ่มหนึ่งที่เรียกว่า ช่างเคียน เป็นผู้ทำแล้วช่างที่ทำเกวียนจะซื้อมาใช้เป็นส่วนประกอบ

รูปที่ 27 คุมล้อ และเครื่องเคียนพื้นบ้าน

(ที่มา รูปขวาจาก <http://www.yupparaj.ac.th/web2001/st09/page8.html>)

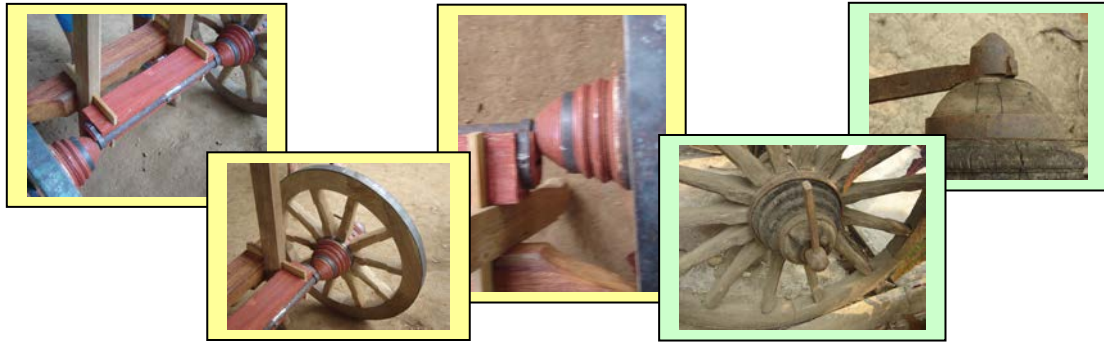
เมื่อเตรียมฝักขาม ชี้อ และคุมล้อแล้ว ส่วนประกอบอีกอย่างหนึ่ง คือเหล็กกรดล้อ ทำโดยการนำเหล็กแผ่นแบนมาตี แล้วเผาไฟในเตาให้ปลายหลอมจนเชื่อมกัน การตีเหล็กก็จะใช้ทั่งและค้อนในการขึ้นรูป จากนั้นจึงทำเป็นวงโดยการเผาปลายทั้งสองข้างของเหล็กแบบให้หลอมเหลว แล้วนำมาเชื่อมติดกันเป็นวง เมื่อประกอบฝักขาม ชี้อ และคุมล้อเข้าด้วยกันแล้วก็จะใช้เหล็กกรดล้อไปเผาไฟ โดยก่อกองไฟกลางลานบ้านจนเหล็กร้อนได้ที่จึงนำมาครอบที่วงล้อ รอบหน้ากว้างของวงล้อเกวียนแล้วเอาน้ำเย็นรดลงไปเพื่อลดอุณหภูมิซึ่งจะทำให้เหล็กกรดตัวรอบวงล้อ ทำให่วงล้อมีความแน่นหนาแข็งแรงไม่หลุดง่าย

รูปที่ 28 การประกอบล้อเกวียน

ซ้ายบน ประกอบชี้อเข้ากับฝักขามและคุมล้อ ซ้ายล่าง การเจาะฝักขามใส่ชี้อในลักษณะสลัก
กลางบน ประกอบเป็นตัวล้อ กลางล่าง ใส่เหล็กกรดล้อ ขวาบน ทั่งตีเหล็ก ขวากลาง ชี้อ ขวาล่างเหล็กกรดล้อ

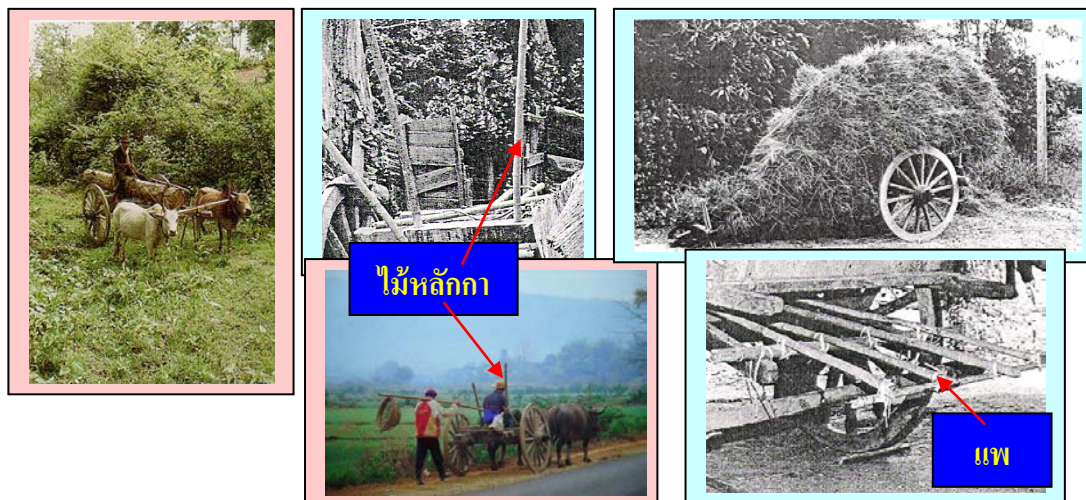
หลังจากประกอบล้อทั้งสองข้างเสร็จแล้วก็จะนำส่วน **เพลลา** หรือ **แก่นล้อ** ซึ่งทำจากเหล็กตันมาสอดเข้าที่กลางคุมล้อจนทะลุออกมาทางด้านนอก แล้วขัดด้วย **แซ่** ซึ่งทำจากเหล็กเช่นกัน ส่วนด้านในจะนำ **กะหลก** หรือ **กะโปก** ที่ทำจาก ไม้เนื้อแข็งมาประกบกับเพลลาแล้วใช้เหล็กรัดเพื่อยึดให้แน่น ดังรูปที่ 29 จากนั้นจึงนำ **กันจ๊ก** หรือ **ทูป** มาวางบนกะหลก แล้วนำ **กุ่มจ้าง** หรือ **แท่นข้าง** มาวางทับอีกที แล้วจึงยึดทั้งหมดด้วยสลักไม้ให้แน่นหนาแข็งแรง

รูปที่ 29 การประกอบล้อเข้ากับแก่นล้อ

ซ้ายบน การสอดเพลลาเข้าล้อทั้งสองข้าง **ซ้ายล่างและกลาง** ใช้เหล็กรัดด้านในเพลลาเข้ากับกะหลก เพื่อยึดให้แน่น **ขวาบนและขวาล่าง** แซ่ที่ใช้ขัดเพลลาด้านนอกของล้อ

หลังจากประกอบส่วนนี้เรียบร้อยแล้ว เกวียนก็มีความสมบูรณ์ในระดับหนึ่งซึ่งสามารถนำไปใช้งานได้ เพราะเกวียนเองสามารถใช้งานด้านต่างๆ ได้หลายรูปแบบ เช่น บรรทุกฟางข้าวซึ่งไม่สามารถใช้ตัวเรือนได้ ก็จะถอดตัวเรือนออก แต่เพื่อไม่ให้ฟางข้าวหล่นก็จะใส่ ไม้ลงในส่วน **กุ่มจ้าง** ที่เรียกว่า **ไม้หลักกา** ซึ่งทำจากลำไม้ไผ่ หรือ ไม้เนื้อแข็งก็ได้ โดยนำไม้หลักกาเสียบลงในแนวตั้งจากบน **กุ่มจ้าง** ที่เจาะรูไว้แล้ว และอาจมี

รูปที่ 30 การใช้เกวียนบรรทุกสิ่งของ โดยไม่ใช้เรือนเกวียน

ซ้าย การขนไม้ซุง **กลางบน กลางล่าง** ไม้หลักกาช่วยในการขนฟืนหรือฟางให้ได้จำนวนมาก **ขวาบน** การขนฟางข้าวได้มากและสูงขึ้น โดยใส่ไม้หลักกาช่วย **ขวาล่าง** แพร ช่วยเพิ่มพื้นที่ในการขนฟาง

การนำไม้ไผ่สานหยาบๆ มาต่อทางด้านท้ายเกวียน เรียกว่า แพร เพื่อเพิ่มพื้นที่ในการบรรทุกทำให้สามารถใส่ฟางได้มากขึ้น ดังรูปที่ 30 นอกจากนี้ อาจใช้ในการบรรทุกฟืน หรือซุงได้ด้วย

สำหรับตัว เือนล้อ หรือ โครงเกวียน หรือ เรือนเกวียน นั้นถือเป็นส่วนที่ทำให้ในลักษณะเป็นชิ้นสำเร็จรูปสามารถนำไปใส่บนกุ่มข้างและทูปอีกทีหนึ่ง หากไม่ต้องการใช้ก็ถอดออกได้ โดยตัวเรือนเกวียนในแต่ละภาคมีลักษณะไม่เหมือนกัน ถ้าเป็นทางภาคกลางหรือภาคอีสานซึ่งเป็นเกวียนขนาดใหญ่ ตัวเรือนเกวียนก็จะมีขนาดใหญ่ตามไปด้วย แต่ส่วนใหญ่จะมีลักษณะโปร่งและมักสอดเข้าทางด้านบน ซึ่งน่าจะทำเพื่อให้เกิดสมดุลในการเคลื่อนที่ ส่วนเกวียนทางภาคเหนือซึ่งมีขนาดเล็กมักทำตัวเรือนมีลักษณะเหมือนกล่องสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยด้านยาวจะขนานไปกับความยาวของเกวียน และในแต่ละพื้นที่ อาจมีรูปทรงแตกต่างกันบ้าง เช่น เกวียนของจังหวัดแพร่ จะมีส่วนท้ายเรือนงอนขึ้น ในขณะที่เกวียนของจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน ค่อนข้างจะปาดตรง และเกวียนทางจังหวัดแม่ฮ่องสอนพบว่าจะมีการแบ่งเรือนเกวียนเป็นสองส่วน โดยส่วนหน้าจะโค้งงอนขึ้น

รูปที่ 31 ตัวเรือนของเกวียนในแต่ละพื้นที่จะมีรูปร่างลักษณะที่แตกต่างกัน

จากรูปที่ 31 จะเห็นได้ว่าเรือนเกวียนทางภาคเหนือจะมีลักษณะแข็งแรง สวยงามกว่า โดยเฉพาะในส่วนที่กั้นด้านหน้า หรือเรียกว่า ตาดหน้า มักจะมีการเขียนรูปต่างๆด้วยสีสันทึบที่สวยงาม ที่นิยมมักจะเป็นรูปหมอน้ามีไม้เลื้อย ตามคติพุทธศาสนาของทางภาคเหนือ เรียกว่า ปุณณมถุ หรือ ปุณณกลศ แต่ชาวบ้าน จะเรียก หม้อไหดอก และอาจมีการตกแต่งด้วยกระจกเล็กๆ ส่วนด้านหลังที่เรียกว่า ตาดหลัง มักแกะสลักเป็นรูปสัตว์ต่างๆ เช่น ช้าง เป็นต้น แต่ในช่วงหลังมักจะวาดรูปด้วยสีน้ำมันเป็นวงดนตรี ลูกทุ่ง และมีการเขียนชื่อเพลงที่เป็นที่นิยมในสมัยนั้น ประกอบไว้ เช่น ท้องนาสะเทือน ชีเก้งอย่าลืม เกวียน เป็นต้น หรือเขียนคติชีวิตของเจ้าของเกวียนไว้ก็มี เช่น แล้วแต่วาสนา บางทีก็มี การเขียนชื่อช่างที่

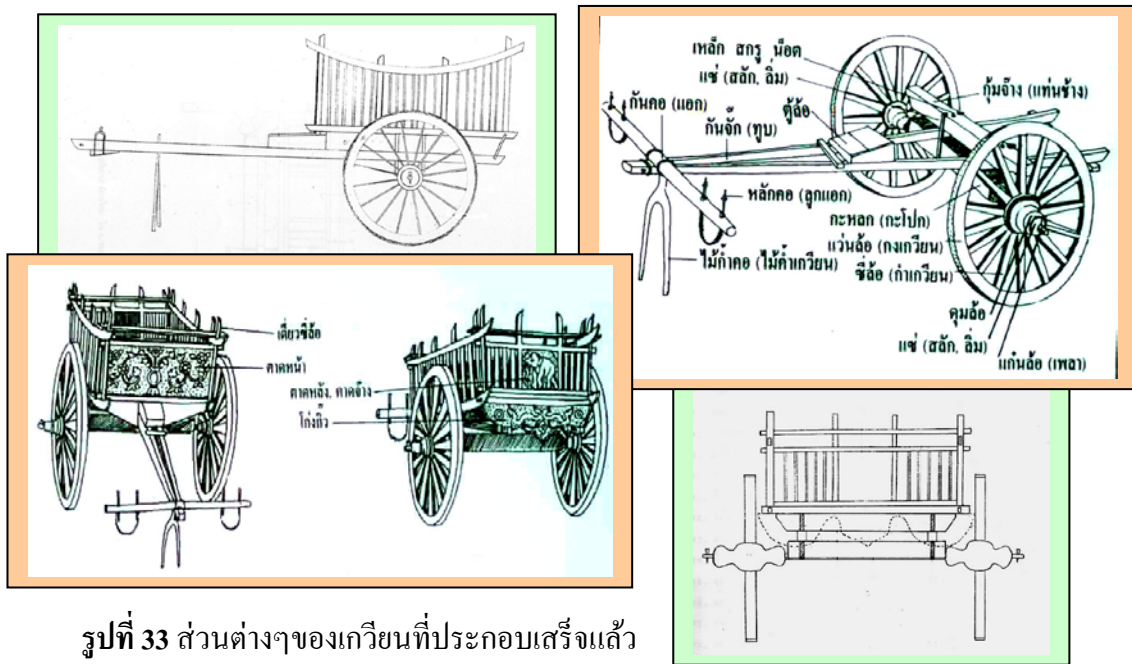
ทำเกวียนไว้ด้วย เช่น ล้อสล่าทา จิระพงษ์ บ้านช่องลม อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ เป็นต้น

รูปที่ 32 รูปภาพต่างๆบนตาหน้า และรูปแกะสลักรูปช้างบนตาหลังของเรือนเกวียน

ช่างทางเหนือมักทำเรือนเกวียนแยกเป็น 5 ชั้น คือ ตาหน้า 1 ชั้น ตาหลัง 1 ชั้น ด้านข้าง 2 ชั้น และพื้นปากอีก 1 ชั้น แล้วจึงนำมาประกอบกันเป็นเรือนเกวียน บางครั้งหากเดินทางไกล จำเป็นต้องค้างแรมระหว่างทางก็จะเพิ่มส่วนที่เป็นหลังคาที่เรียกว่า ประทุน เพิ่มเข้าไปได้อีก

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าเมื่อทำการประกอบเกวียนเรียบร้อยแล้วจะมีส่วนประกอบต่างๆ ตามรูปที่ 33

รูปที่ 33 ส่วนต่างๆของเกวียนที่ประกอบเสร็จแล้ว

(รูปซ้ายล่างและขวาบน ที่มา <http://www.lannaworld.com/>)

เกวียนที่ทำเสร็จแล้วในสมัยก่อน ช่วงที่ยังมีการผลิตและใช้กันมากๆ นั้นมีราคาแตกต่างกันไปตามขนาด และความประณีตสวยงาม แต่เฉลี่ยตรราคาเล่มละประมาณ 750 บาท จนถึง 1,000 บาท ส่วนเวลาที่ใช้ในการทำ ถ้าเป็นช่างฝีมือดีและมีความชำนาญก็จะใช้เวลาทำประมาณ 3 วัน แต่ช่างบางคนอาจใช้เวลา 4 หรือ 5 วันต่อ 1 เล่ม

การใช้เกวียนในวิถีชีวิตของชาวบ้านนั้นมักจะมีการแข่งขันกันในเรื่องเสียงของล้อเกวียน ว่าเกวียนของใครจะมีเสียงดังมากกว่ากัน โดยเสียงดังของล้อเกวียนนี้เกิดมาจากการที่ล้อเกวียนกระทบกับพื้นแล้วเกิดการสั่นสะเทือนมาตามซี่ล้อทำให้มีเสียงดังออกมา โดยเกวียนแต่ละเล่มจะมีเสียงที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเองและเมื่อได้ยินเสียงแล้วมักจะทำให้บ่งบอกได้ว่าเกวียนที่กำลังมาเป็นเกวียนของใคร ช่างคนไหนเป็นคนทำ ซึ่งช่างได้เปรียบเทียบว่าเหมือนกับ การคัดแปลงเสียงมอเตอร์ไซค์ของเด็กวัยรุ่นในปัจจุบันแล้วแข่งกันว่าเสียงใครจะดังและมีเสียงดีกว่าของคนอื่น

การได้วิชาความรู้ในการทำเกวียนนั้น ช่างบอกว่าได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษอีกต่อหนึ่ง ซึ่งมักเกิดจากการที่เห็นคนรุ่นพ่อแม่ทำแล้วจึงเข้าไปช่วยทำด้วยจนกระทั่งเกิดความรู้ความชำนาญ แต่ในปัจจุบันนี้ไม่มีใครสืบทอดความรู้ในการทำเกวียนไว้อีกแล้ว และไม่ค่อยมีการใช้เกวียนกันมากนักทำให้ไม่สามารถยึดถือเป็นอาชีพได้อีก จะเหลือก็แต่ช่างรุ่นเก่าบางคนที่ยังคงยึดถืออาชีพทำเกวียนแต่ลดขนาดลง เพื่อส่งขายเป็นของประดับบ้าน ซึ่งมีหลากหลายขนาดให้เลือก ราคาส่งตกที่ประมาณเล่มละ 3,500 บาทขึ้นไป ช่างที่ยังคงทำเกวียนขนาดย่อมได้พบคือ สล่ารัญจวน โถ้แก้ว และสล่าโต๊ะ ชาวนา

2.5 องค์ความรู้ในการสร้างเกวียน

สำหรับในการวิเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับการสร้างเกวียนนั้น คณะผู้วิจัยได้แบ่งการวิเคราะห์เป็น 3 ประเด็น โดยอาศัยหลักการทางวิทยาศาสตร์เข้าช่วยในการอธิบาย ดังนี้

การวิเคราะห์เชิงวัสดุ

วัสดุที่ใช้ในการทำเกวียน จะใช้ไม้เนื้อแข็งที่หาได้ในท้องถิ่นเป็นหลัก ซึ่งในทางภาคเหนือ ได้แก่ ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้แดง ซึ่งมีน้ำหนักเบา มีความยืดหยุ่นเหมาะสมและแข็งแรงทนทานต่อการยืดหดตัวเนื่องจากความชื้นและอุณหภูมิ นอกจากนี้ยังมีการใช้ไม้ไผ่ประกอบในบางส่วนด้วย เช่นในส่วนที่ทำเป็นระแนงรองพื้นก่อนนำตัวเรือนวางอีกทีหนึ่ง

วัสดุที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือเหล็กซึ่งใช้นามาเสริมความแข็งแรง ในส่วนของคุมล้อ วงล้อ โดยส่วนมากจะทำเป็นวงหุ้มด้านนอกของล้อที่ทำจากไม้เป็นส่วนๆที่เรียกว่าฝักขามเพื่อประกบให้ฝักขามแน่น ขณะเดียวกันก็ป้องกันการสึกกร่อนของไม้ได้อีกทางหนึ่งด้วย นอกจากนี้บางท้องที่อาจใช้ทำเพลาล้อเพื่อเพิ่มความแข็งแรงด้วย

นอกจากนี้ยังมีวัวที่ใช้ในการเทียมเกวียนเพื่อทำให้เกวียนสามารถขับเคลื่อนไปได้ โดยมากมักจะใช้วัวเป็นคู่ เพื่อไม่ให้วัวเหนื่อยต่อการชักลากมากนัก และทำให้เกิดการสมดุลในการเคลื่อนที่ไปในทางที่ขรุขระไม่เรียบด้วย

การวิเคราะห์เชิงกระบวนการ

หลักการในการทำเกวียนอาศัยความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์อยู่หลายด้าน ดังนี้

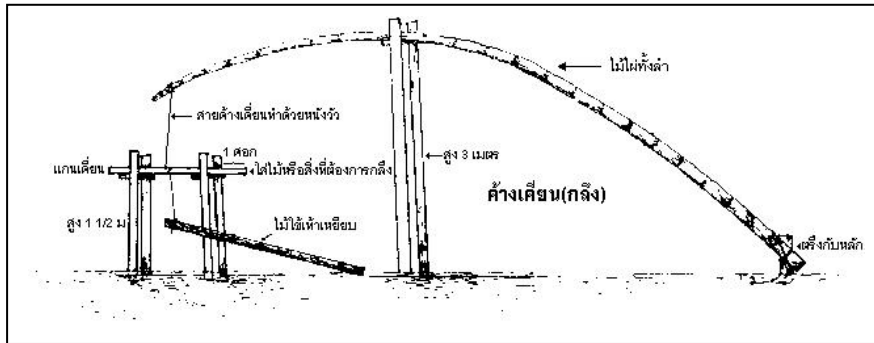
1. ตัวเกวียนอาศัยหลักการของคาน โดยทำรูปร่างของเกวียนในส่วนด้านล่างให้เป็นแกนตรง เช่นเดียวกับคานเพื่อรับน้ำหนักของสิ่งของที่บรรทุก

2. การเคลื่อนที่ของเกวียนอาศัยหลักการของล้อและเพลาล้อโดยตัวเกวียนจะวางอยู่บนแกนที่มีลักษณะของคานและต่อมายังคุมล้อซึ่งทำหน้าที่เป็นเพลลา ส่วนตัวล้อจะทำหน้าที่หมุนเพื่อให้ตัวเกวียนเคลื่อนที่ไปโดยต้องมีการคำนวณขนาดของล้อ เพลลา และขนาดของตัวเกวียนให้มีความสัมพันธ์กัน

3. ในการทำล้อเกวียนนั้นขอบของล้อจะต้องใส่วงเหล็กเพื่อช่วยให้รัดไม้ที่นำมาทำล้อให้แน่น และในขณะเดียวกันก็ป้องกันการสึกกร่อนของไม้ที่ทำล้อด้วย ก็อาศัยหลักการวิทยาศาสตร์คือการขยายตัวของโลหะเมื่อได้รับความร้อน โดยช่างจะนำวงล้อเหล็กไปเผาไฟให้ร้อนเพื่อให้ขยายตัวแล้วนำมาใส่ลงในล้อไม้ที่ทำไว้ เมื่อเย็นลงเหล็กจะหดตัวรัดไม้ให้แน่นได้

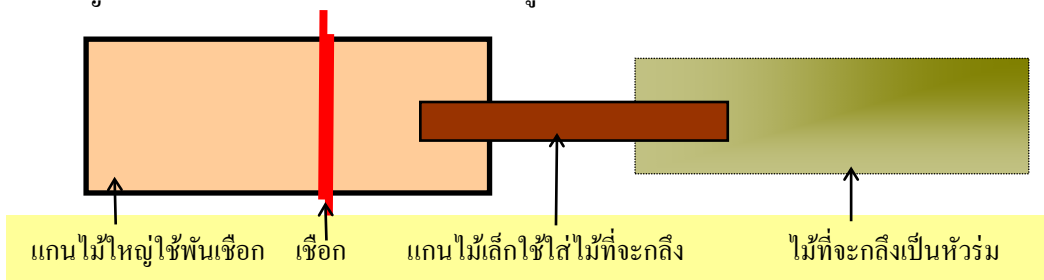
นอกจากนี้ในการทำส่วนของคุมล้อ ซึ่งต้องอาศัยการกลึง หรือทางภาคเหนือเรียกว่าการเคียน นั้น เครื่องเคียนในสมัยก่อนอาศัยความยืดหยุ่นของลำไม้ไผ่ช่วยในการหมุนแท่งไม้ที่ต้องการกลึง ซึ่งเรียกกันว่า ค้างเคียน มีลักษณะตั้งเป็นโครง ไม่มีเสาค้ำกับพื้นมั่นคงแข็งแรง แล้วใช้ไม้ไผ่ทั้งลำพาดเข้ากับข้อผูกโคน

ไม้ให้แน่น ปลายไม้จะติดลงมาได้ แล้วใช้เชือกผูกปลายไม้โยงลงมาที่เครื่องกลึง พันเชือกรอบเดือยแล้วส่งปลายเชือกลงมายังปลายไม้ไม่ตรงเท่าเหยียบ อาจเรียก ค้างเคียนแบบคานติด ก็ได้

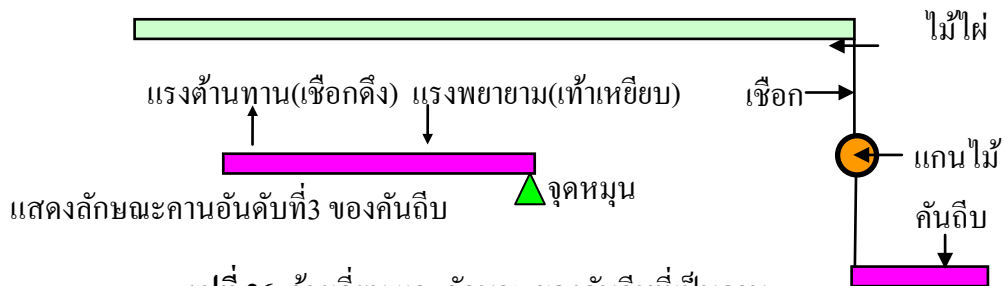
รูปที่ 34 ค้างเคียนแบบคานติด (ที่มา <http://www.yupparaj.ac.th>)

ค้างเคียนแบบคานติด เป็นเครื่องกลึงที่ใช้เท้าเหยียบคาน ไม้ด้านล่างลักษณะคล้ายการถีบจักรเย็บผ้าในสมัยก่อน โดยมีส่วนประกอบที่สำคัญ คือแกนไม้สำหรับใส่ไม้ที่จะเจาะรูแล้วเพื่อกลึง โดยมีขนาดใหญ่และเล็กลักษณะคล้าย ล้อและเพลาดังรูปที่ 35

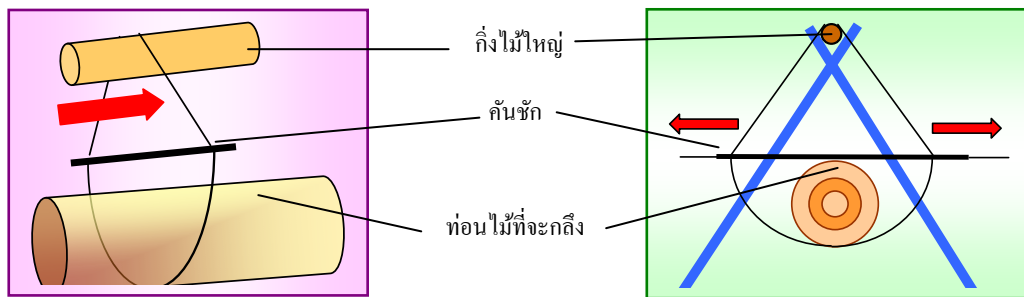
รูปที่ 35 แกนเคียน(แกนกลึง) กับไม้ที่ต้องการกลึง

สำหรับแกนไม้ใหญ่จะใช้เชือกพัน โดยปลายด้านหนึ่งจะต่อกับไม้ที่ทำเป็นคันเหยียบติดอยู่ด้านล่างของเครื่องกลึง ส่วนอีกปลายจะ โยงขึ้นไปผูกกับปลายไม้ไม่ใส่ขนาดพอเหมาะที่สอดไว้กับคานได้หลังคา เมื่อเหยียบคันถีบลงเชือกจะหมุนแกนไม้ใหญ่ขณะเดียวกันแกนไม้เล็กก็จะหมุนตามด้วยความเร็วพอเหมาะช่างกลึงจะนำมีดคมๆมาถาก เจาะไม้ที่ต้องการกลึง เมื่อปล่อยความยืดหยุ่นของลำไม้ไม่ใส่ข้างบนจะดึงเชือกกลับทำให้แกนไม้หมุนไปอีกทางหนึ่งหากเหยียบคันถีบสม่ำเสมอจะทำให้แกนไม้หมุนด้วยความเร็วคงที่ค่าหนึ่งที่จะทำให้กลึงไม้ได้สะดวก สำหรับคันถีบใช้หลักการของคานอันดับที่ 3 ที่ช่วยอำนวยความสะดวกแต่ไม่ผ่อนแรง

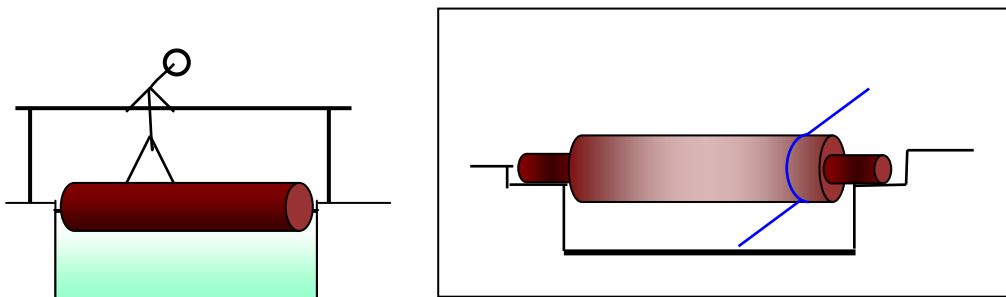
รูปที่ 36 ค้างเคียน และลักษณะของคันถีบที่เป็นคาน

นอกจากการกลิ้งโดยใช้ค้ำเกี่ยวแล้ว ยังมีวิธีการกลิ้งไม้ที่มีขนาดใหญ่เพื่อใช้ในการทำอุปกรณ์ อย่างอื่น เช่น กลองหลวง เครื่องหีบอ้อย เป็นต้น สำหรับการทำเครื่องหีบอ้อยนั้น จะต้องใช้ไม้ที่มีลำต้นขนาดใหญ่นำมากลิ้งให้ผิวเรียบ โดยการเสียมปลายท่อนไม้ให้แหลม ให้ปลายด้านหนึ่งชิดกับต้นไม้ใหญ่ แล้วใช้ท่อนไม้ยันปลายอีกด้านหนึ่งไว้ ที่ท่อนไม้จะใช้เชือกคล้องกับกิ่งไม้ใหญ่ โดยสร้างสามเส้าค้ำกิ่งไม้เพิ่มความแข็งแรง เชือกที่คล้องจะผูกกับแกนไม้ ดังรูปที่ 37 เวลาที่จะกลิ้งไม้จะใช้คน 3 คน โดย 2 คนแรกจะอยู่คนละฝั่งคอยชักแกนไม้เพื่อให้ท่อนไม้หมุน ส่วนคนที่ 3 จะคอยช่วยถือเครื่องมือกลิ้งสำหรับกลิ้งไม้

รูปที่ 37 การกลิ้งท่อนไม้โดยอาศัยการดึงคานไปมาให้ท่อนไม้หมุน

ส่วนการกลิ้งกลองหลวงนั้นอาจทำได้ 2 วิธี คือ การกลิ้งในน้ำหรือกลิ้งบนบก ถ้าเป็นการกลิ้งในน้ำ ทำได้โดยนำท่อนไม้ที่ต้องการกลิ้งใส่ลงในบ่อที่ขุดไว้มีขนาดใหญ่กว่าท่อนไม้พอประมาณแล้วใส่น้ำให้เต็ม มีการสร้างราวไว้เหนือบ่อเพื่อไว้ให้คนที่ขึ้นไปหมุนท่อนไม้จับ จากนั้นจะให้ช่างคนหนึ่งขึ้นไปเดินบนท่อนไม้เพื่อให้ท่อนไม้หมุน แล้วช่างอีกคนหนึ่งจึงใช้ส้อมหรือมีดเซาะท่อนไม้ตามต้องการ ส่วนการกลิ้งบนบกก็จะขุดหลุมรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่กว่าท่อนไม้ที่จะกลิ้งเล็กน้อยเช่นกัน ขอบดินด้านกว้างมีคานไม้รองรับเดือยที่ต่อกับไม้ที่จะกลิ้ง นำเชือกพันปลายไม้ด้านหนึ่ง แล้วปล่อยชายสองด้านเพื่อใช้แรงงานคนดึงสลับกันไปมา

รูปที่ 38 ซ้าย การกลิ้งไม้ในน้ำ ขวา การกลิ้งไม้บนบกโดยการขุดหลุมลงไปดิน

สำหรับการกลิ้งไม้แบบที่ใช้พังกับต้นไม้ และบนบก อาศัยหลักการของ ล้อและเพลา ในการทำให้ท่อนไม้หมุนเหมือนกับกรกลิ้งแบบคานดีด เช่นกัน แต่การกลิ้งในน้ำอาศัยสมบัติความหนาแน่นของสาร

ที่ไม่มีความหนาแน่นน้อยกว่าน้ำจึงลอยได้ และอาศัยหลักการการเคลื่อนที่แบบวงกลมในการหมุนก่อนไม้บนน้ำ โดยอาศัยแรงจากคนงานในการขึ้นไปเดินบนไม้ทำให้ไม้หมุนได้สม่ำเสมอ

ในส่วนของเพลากวียนแต่เดิมจะใช้ไม้เนื้อแข็งทำแต่ปรากฏว่าเมื่อเดินทางแล้วมักจะหักได้ง่ายโดยเฉลี่ยจะใช้ได้ประมาณ 3 วัน ทำให้เมื่อเดินทางต้องนำเพลากวียนสำรองติดไปด้วยหลายอันทำให้เป็นภาระมากพอสมควร ในภายหลังจึงเปลี่ยนมาใช้เหล็กแทนทำให้สามารถใช้งานได้นาน แต่การวางเรือนกวียนก็วางได้ลำบากขึ้นจึงได้มีการเพิ่มส่วนของ แท่นช้าง เพื่อรองรับเรือนกวียนให้เหมาะสมและอยู่นิ่งได้

การวิเคราะห์เชิงการนำไปใช้

กวียนจัดเป็นพาหนะที่มีประโยชน์มากต่อชาวบ้านในสมัยก่อนเพราะใช้ได้ทั้งในการเดินทางไกล ใช้ในการขนส่งผู้คน หรือสินค้าไปขาย หรือไปแลกเปลี่ยน และยังสามารถใช้เป็นที่พักแรมไปในตัวได้ด้วย นอกจากนี้ในการทำนาก็ยังใช้ในการขนกล้าเพื่อนำไปปลูกหรือขนข้าวจากนามาเก็บยังยุ้งฉางได้ แสดงถึงภูมิปัญญาความสามารถของคนในสมัยก่อนที่ประดิษฐ์สิ่งของใช้จากวัสดุรอบตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพนั่นเอง

กวียนนอกจากในทางภาคเหนือจะมีใช้กันทั่วไปในสมัยก่อนแล้วในภาคอีสานก็มีการใช้กวียนเช่นกัน เพียงแต่รูปร่าง รวมทั้งการเรียกชื่อส่วนต่างๆของกวียนก็อาจแตกต่างกัน ไปบ้างจึงขอกกล่าวถึงกวียนทางภาคอีสานไว้ด้วย ดังนี้

กวียนอีสาน

กวียนทางภาคอีสาน ทำด้วยไม้เนื้อแข็งเช่นเดียวกับทางภาคเหนือ องค์ประกอบที่สำคัญคือล้อหรือวงกวียน เรือนกวียนหรือตัวกวียน และไม้รูปซึ่งยื่นออกไปเป็นที่เทียมกวียนด้วยวัวหรือควาย กวียนแต่ละเล่มมีสองล้อ แต่ละล้อประกอบด้วย คุม กำ และ กีบ (<http://j.1asphost.com/seesan/1.htm>)

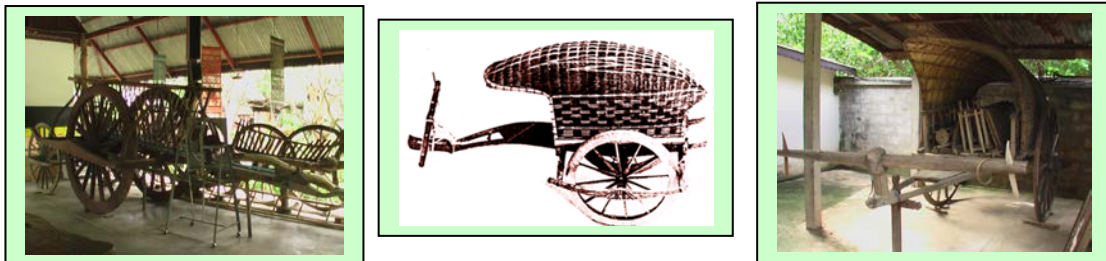
คุม เป็นศูนย์กลางของวงล้อทำจากไม้เนื้อแข็ง คือไม้ประคูดและไม้พุงซึ่งเหนียวแน่นทนทานรอบๆ คุมเจาะรูสิบหกรูสำหรับเสียบชายกำ หากเป็นกวียนขนาดเล็กเจาะเพียง 12 รู

กำ เป็นซี่หรือกงล้อ ทำจากไม้พุงซึ่งแข็งแรงที่สุด กวียนขนาดใหญ่แต่ละล้อประกอบด้วย 16 ซี่ กวียนบางเล่มกำมีลวดลายสวยงามและจัดดูจนขึ้นเงา

กงหรือกีบ เป็นวงล้อมรอบนอก ล้อข้างหนึ่งประกอบด้วยกีบสี่อันทำจากไม้ประคูดองค์ประกอบทั้งสามส่วนนี้เรียกว่า กงกวียน เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ล้อกวียนหมุนเคลื่อนที่ได้ ล้อกวียนจึงเป็นสัญลักษณ์ที่หมายถึงการไม่หยุดนิ่ง การเคลื่อนไหวการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา องค์ประกอบส่วนหัวของกวียนที่เรียกว่าไม้รูปนั้นประกอบด้วย แอก เขียงหัวกวียน หนั่งหัวกวียน ทอก ขันและไม้ขาดกวียน องค์ประกอบส่วนนี้ทำมาจากไม้เนื้อแข็งเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้น แอกที่ทำจากไม้เนื้ออ่อน และน้ำหนักเบาไม่ให้สัตว์เทียมกวียนแบกน้ำหนักจนเกินไปเรือนกวียนหรือตัวกวียน ประกอบด้วยเพล สำหรับยึดล้อกวียนทั้งสองและเรือนกวียนที่ทำเป็นตะแครสำหรับนั่งและบรรทุกของ โดยอาจสานกระจุกกวียนวางอีกชั้นหนึ่ง ข้างบนจะมี

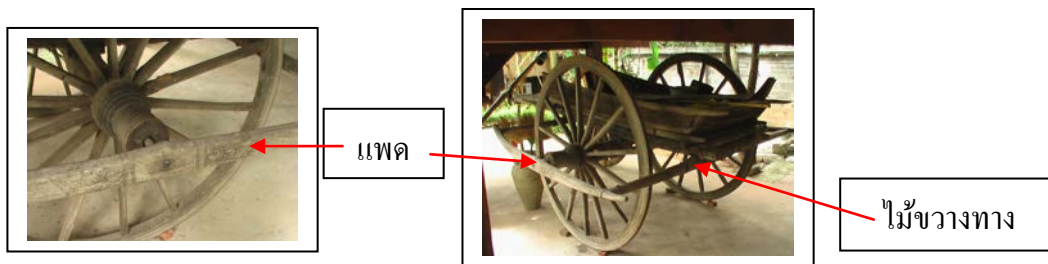
ประทุนหรืออุบสำหรับกันแดดกันฝน ทั้งกระชุกและประทุนหากไม่ใช่ยกออกเก็บได้แล้วแต่ความสะดวก
ลักษณะเด่นของเกวียนอีสาน

เกวียนอีสานมีรูปร่างงดงามบอบบาง โดยเฉพาะเกวียนยโสธร การตกแต่งนิยมแกะสลักลวดลายลงไปตามส่วนประกอบของเกวียนและเป็นลายดอกไม้บ้าง ตัวกนกบ้าง ประทุนเกวียนอีสานเป็นงานจักสานไม้ไผ่สามารถกันแดดฝนได้ดี เวลาไม่ใช่เกวียนก็ถอดประทุนไว้ เกวียนใน เขตอีสานใต้ เช่น นครราชสีมา บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวเขมร เกวียนมีลักษณะบอบบางสวยงามกว่าแบบที่พบในเขตอีสานเหนือ เกวียนแบบนี้เรียกว่า ระแทะ ในยามพักผ่อนมีประทุนเกวียนสวมครอบเรือนเกวียน และมีประตูปิดตรงหน้าเกวียน ประทุนเกวียนแบบนี้เรียกว่า พรวงเกวียน หากใช้บรรทุกสิ่งของต้องนำประทุนออกแล้วนำกระชุกหรือกระโหลงซึ่งสานด้วยไม้ไผ่วางบนเกวียนเพื่อใส่ข้าวของ เกวียนวัวที่พบในกลุ่มแม่น้ำมูล มีลักษณะคล้ายกับระแทะที่พบในงานจิตรกรรมโบราณและภาพสลักหินศิลปะขอม

รูปที่ 39 เกวียนของทางภาคอีสานในรูปแบบต่างๆ

ข้อแตกต่างที่เห็นได้ชัดอีกประการหนึ่งของเกวียนอีสาน คือตรงส่วนคุมล้อมักจะมีไม้ที่ปิดหัวคุมล้อเพื่อไม่ให้หลุดแทนที่จะใช้สลักใส่เหมือนของทางภาคเหนือ เรียกว่า “แพด” และต่อเข้ากับไม้ด้านหน้าและด้านหลังเรียกว่า “ไม้ขวางทาง” ทำให้เป็นรูปสี่เหลี่ยม แล้วจึงค่อยนำตัวเรือนเกวียนวางพาดลงบนเพลลาและ ไม้ขวางทางตัวหน้าตัวหลังอีกทีหนึ่ง

รูปที่ 40 แพด และไม้ขวางทางในเกวียนอีสาน

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่าการสร้างเกวียนนั้นมียุทธศาสตร์ที่เกี่ยวเนื่องกันทั้งในด้านการกลึงไม้ การทำสลักในการเข้าไม้ การเลือกไม้แต่ละชนิดซึ่งมีสมบัติต่างกันมาใช้ทำชิ้นส่วนต่างๆของเกวียน การตีเหล็ก แม้แต่การจักสานไม้ไผ่เพื่อทำพื้นและหลังคาของเรือนเกวียน และความรู้เหล่านี้ก็สามารถอธิบายด้วยหลักการทางวิทยาศาสตร์ได้เป็นอย่างดี อีกทั้งลักษณะรูปร่างของเกวียนทางเหนือและทางอีสานก็มีความแตกต่างกันตามแนวคิดในการออกแบบ วัสดุที่มีในท้องถิ่น

วัตถุประสงค์และลักษณะพื้นที่ในการใช้งาน แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของคนในสมัยก่อนในการนำสิ่งที่มีอยู่รอบๆตัวมาคิดแปลงและใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง

3. เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ของเกวียนในบริบททางวัฒนธรรมของทางภาคเหนือ

ในการศึกษาเรื่องเกวียนตามหัวข้อที่ผ่านมาเป็นการกล่าวถึงแหล่งที่มีการทำเกวียนและยังมีช่างที่สามารถทำหรือซ่อมเกวียนได้อยู่ ตลอดจนองค์ประกอบ ประเภท และองค์ความรู้ในการทำเกวียนไปแล้ว สำหรับหัวข้อนี้จะกล่าวถึงบริบททางวัฒนธรรมทางภาคเหนือที่เกี่ยวข้องกับเกวียนทั้งในด้านรูปลักษณะของเกวียน และการใช้เกวียน

3.1 รูปลักษณะของเกวียนทางภาคเหนือ

ลักษณะเฉพาะของเกวียนทางภาคเหนือที่แตกต่างจากภาคอื่น นอกจากขนาดของตัวเกวียนแล้ว ลักษณะเด่นที่สำคัญคือ ตรงบริเวณเรือนเกวียน หรือ เสีนลื้อ นั้นในส่วนของไม้กั้นด้านหน้า หรือ ตาดหน้า ที่ทำจากแผ่นไม้ขนาดใหญ่รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มักมีการประดับลวดลายโดยใช้ลิวจะให้ลึกลงเป็นลายเส้น เป็นศิลปะแบบพื้นบ้านล้านนา ลวดลายที่นิยมทำกันมีหลายแบบ เช่น ลายหมอน้ำมีไม้เลื้อยตามคติพุทธศาสนาดั้งเดิม เรียกว่า “ปुरुณมฤ หรือ ปुरुณกลศ” ซึ่งแสดงถึงสัญลักษณ์ชีวิต และการสร้างสรรค์ลวดลายนาครประกอบแผ่นไม้ โดยทำเป็นรูปนาคร 2 ตัวเลื้อยลงด้านล่างหันหน้าเข้าหากันนิยมติดกระจกเงาวางกลมขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 2 นิ้ว ติดอยู่ 2 วง (<http://www.lannaworld.com>)

ลวดลายบนเกวียนแบบแรกที่นิยม คือ “ปुरुณมฤ หรือ ปुरुณกลศ” ซึ่งชาวบ้านล้านนามักจะเรียกว่า “หม้อไหดอก” นั้น สามารถกล่าวถึงความเชื่อนี้ได้ว่ามาจากอินเดียตอนใต้ ในสมัยอมราวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 8 สมัยแรกเริ่มเป็นเพียงหม้อน้ำเต็มอาจจะมีฝาหรือไม่มีฝาก็ได้ หม้อปुरुณมฤ เป็นหนึ่งในมงคลแปดประการที่จะพบเห็นได้มากในรอยพระพุทธรูป

ส่วนดอกไม้ที่ปักอยู่ในหม้อเป็นพวยพุ่งเริ่มเห็นแพร่หลายในศิลปะลังกา สมัยเมืองอนุราชปุระ ที่ลังกาจะพบบ่อยเป็นรูปอสูรคือ ปัทมนิชิกับ สังคินิชิทูนหม้อไว้เหนือหัว หรือบางครั้งก็เป็นมนุษย์นาคถือหม้อน้ำ ตัวหม้อน้ำเต็ม เป็นสัญลักษณ์ สื่อความหมายเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของข้าวปลาอาหาร

ส่วนดอกไม้เล็งถึงทรัพย์ศฤงคาร ยิ่งพอมายู่ในมือปัทมนิชิ กับ สังคินิชิซึ่งเป็นบริวารของท้าวภูเร(เทพที่อำนาจพรเรื่อง โภกทรัพย์) จึงทำให้หม้อปुरुณมฤ กลายเป็นเครื่องหมายแทนความบริบูรณ์ของโภคทรัพย์เพิ่มขึ้นอีกส่วนหนึ่ง หม้อดอก ในคติของพราหมณ์เรียก ปुरुณกลศ หรือ ปुरुณมฤ เป็นลวดลายลงรักปิดทองล่องชาด รูปหม้อน้ำมี ไม้เลื้อย หรือเป็นกระจกเงาดอกไม้บูชาที่แสดงถึงความร่วมเย็น ความสมบูรณ์พูนสุข อันเป็นสัญลักษณ์ของชีวิตที่งดงามและสร้างสรรค์ ที่สื่อจากรูปของภาชนะหม้อน้ำหรือแจกันบรรจุดอกทั้งก้าน ใบและดอก เชื่อกันว่าจะช่วยให้ผู้เป็นเจ้าของประสบผลสำเร็จในทุกสิ่งที่ปรารถนาและช่วยให้เกิดทรัพย์สมบัติทั้งปวง ประเทศไทยพบลายปुरुณมฤ ปรากฏอยู่ด้านหนึ่งของ

เหรียญเงินสมัยทวารวดี และลวดลายในรอบพุทธบาทศิลปะสุโขทัยสร้างในสมัยพระเจ้าลิไท สำหรับใบ
ล้านนาลายหม้อดอก ปรากฏในวิหารพุทธศาสนาประมาณตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ลวดลายดังกล่าว
ชาวล้านนาเรียก หม้อดอก ในช่วงแรกจะปรากฏภาพดอกไม้ที่มีก้าน 7 ก้าน มีนกบินอยู่ด้านบน ต่อมา
คลี่คลายเป็นเพิ่มลายเครือเถา และรับลวดลายจากอยุธยา รัตนโกสินทร์ มาประกอบมากขึ้น

นอกจากลวดลายหม้อดอกในวิหารล้านนาแล้ว ชาวล้านนาในอดีต ทั้งคนเมือง คนไทลื้อ จึง
นิยมจัดหม้อดอก หรือแจกันไว้บนหิ้งพระ เพื่อบูชาพระพุทธองค์ จัดเป็นอามิสบูชาซึ่งด้วยลวดลายที่
งดงาม หม้อดอกที่ประดับประดาด้วยดวงใจบริสุทธิ์ก็ย่อมมนำจิตใจให้เข้าไปสู่การปฏิบัติบูชาเพื่อ
ก่อให้เกิดความดี ความงามและความจริงในท้ายที่สุด (<http://bbs.cmvc.ac.th/archiver>)

หม้อไหดอกในทางล้านนา เป็นภาชนะดินเผาทรงกระบอกที่มีปากผายออก มีการทำเป็นริ้ว
บริเวณปากภาชนะ มักมีเอวคอดเข้าตัวผายออกเล็กน้อยมีก้นแบน ชื่อที่ชาวบ้านใช้เรียกขานอาจเป็น
หม้อน้ำดอก หรือหม้อดอก ก็มี ขนาดที่พบเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 3 นิ้ว สูง 7 นิ้ว ขึ้นรูปด้วย
การใช้เป็นหมุน มีการตกแต่งด้วยการเขียนสีเป็นลวดลายดอกไม้ ใบไม้ (<http://gotoknow.org>)

หม้อไหดอก มีลักษณะการใช้งานเหมือน แจกันในปัจจุบัน ชาวบ้านนิยมใช้ หม้อไหดอก
บรรจุดอกไม้ทำเป็นแจกันดอกไม้ถวายพระพุทธรูปบนหิ้งในบ้าน โดยมากแล้วมักจะใช้ยอด
หมากผู้หมากเมีย คือ หมากผู้หมากเมีย ปักไว้แทนดอกไม้สด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะหมากผู้หมากเมีย
หาง่ายและทนทาน ไม่ต้องเปลี่ยนบ่อยก็ได้

หม้อไหดอกที่งดงามมากปรากฏเป็นภาพเขียน ที่บริเวณคอสองของวิหารจามเทวี ที่วัดพง
ยางคก และวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ส่วนหม้อดอกที่
ชาวบ้านใช้บรรจุยอดหมากผู้หมากเมียเพื่อใช้ประดับบนหิ้งพระนั้น นิยมจัดไว้เป็น 3 ไหล่ดอก ซึ่ง
อาจเป็นเพราะจัดเพื่อถวายพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็ได้ (<http://lanna.mju.ac.th>)

รูปที่ 41 หม้อไหดอก หรือ ปูณฉลุ ที่เป็นลวดลายบนวิหาร และบนตาหน้าของเกวียน

ส่วนลวดลายที่นิยมอีกแบบหนึ่งคือ นาค หรือ พญานาค ซึ่งเป็นสัตว์ในเทพนิยายและ
ตำนานพื้นบ้าน บ้างก็ว่าเป็นสัตว์ในป่าหิมพานต์ มีลักษณะเหมือนงูใหญ่มีหงอน จัดเป็นสัญลักษณ์
แห่งความยิ่งใหญ่ ความอุดมสมบูรณ์ ความมีวาสนา และนาคยังเป็นสัญลักษณ์ของบันไดสายรุ้งสู่
จักรวาล นาคเป็นเทพเจ้าแห่งท้องน้ำ บางแห่งก็ว่าเป็นเทพเจ้าแห่งฟ้า

ตำนานความเชื่อ เรื่องพญานาคมีมาก่อนนานมาก น่าจะมีมาก่อนการเกิดพุทธศาสนา จากการสืบค้น

พบว่าน่าจะมีต้นกำเนิดมาจากอินเดียตอนใต้ เนื่องจากภูมิประเทศแถบนี้เป็นป่าเขาจึงทำให้มีงูอยู่ชุกชุม และด้วยเหตุที่งูเป็นสัตว์ที่มีพิษร้ายแรง จึงเป็นสัตว์ที่มนุษย์ให้การนับถือว่ามีอำนาจ ชาวอินเดียได้จึงนับถืองู มีนิยายหลายเรื่องเล่าถึงพญานาค โดยเฉพาะใน มหาकाพย์มหาการตะ ซึ่งถือว่า พญานาคเป็นปรปักษ์ของพญาครุฑ ส่วนในตำนานพุทธประวัติ ก็เล่าถึงพญานาคไว้หลายครั้งด้วยกัน

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังมีตำนานเรื่องพญานาคอย่างแพร่หลาย ชาวบ้านในภูมิภาคนี้มักเชื่อกันว่าพญานาคอาศัยอยู่ในแม่น้ำโขง หรือเมืองบาดาล และเชื่อกันว่าเคยมีคนเคยพบรอยพญานาคขึ้นมาในวันออกพรรษา โดยจะมีลักษณะคล้ายรอยของงูขนาดใหญ่ และเมื่อไปเล่นน้ำในแม่น้ำโขงควรยกมือไหว้เพื่อเป็นการสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์

รูปที่ 42 พญานาค ซ้าย บนตาดหน้าของเกวียนขว รูปปั้นพญานาค

หน้าวิหาร กลาง(2 ภาพ) บันไดนาคหน้าวัดพระธาตุดอยสุเทพ

ลักษณะของพญานาคตามความเชื่อในแต่ละภูมิภาคจะแตกต่างกันไป แต่พื้นฐานคือพญานาคนั้นมีลักษณะเป็นงูตัวใหญ่มีหงอนสีทองและตาสีแดง เกล็ดเหมือนปลา มีหลายสีแตกต่างกันไปตามบารมี บ้างก็มีสีเขียว บ้างก็มีสีดำ หรือบ้างก็มี 7 สี และที่สำคัญคืออนาคตระกูลธรรมดาจะมีเศียรเดียว แต่ตระกูลที่สูงขึ้นไปนั้นจะมีสามเศียร ห้าเศียร เจ็ดเศียรและเก้าเศียร

พญานาค หรือ มังกร ในตำนานของชาวตะวันตก ถือว่าเป็นตัวแทนของกิเลส ความชั่วร้าย ตรงข้ามกับชาวตะวันออก ที่ถือว่า งูใหญ่ พญานาค มังกร เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พลังอำนาจ ชาวอินเดียถือว่า พญานาคเป็นผู้ใกล้ชิดกับเทพองค์ต่างๆ เป็นเทพเจ้าแห่งน้ำ เช่น อนันตนาคราช ที่เป็นบัลลังก์ของพระนารายณ์ และตรงกับความเชื่อของลัทธิพราหมณ์ ที่เชื่อว่า นาค เป็นเทพแห่งน้ำ เช่นปีนี้นาค ให้น้ำ 1 ตัว แปลว่า น้ำจะมาก จะท่วมที่ทำการเกษตร ไร่นา ถ้าปีไหน นาค ให้น้ำ 7 ตัว น้ำจะน้อย ตัวเลขนาค ให้น้ำจะกลับกันกับเหตุการณ์ เนื่องจาก ถ้านาค ให้น้ำ 7 ตัว น้ำจะน้อยเพราะนาคกลืนน้ำไว้

พญานาค มีคุณสมบัติพิเศษ คือ สามารถแปลงกายเป็นคนได้ เช่นคราวที่แปลงเป็นคนมาขอบวชกับพระพุทธเจ้า ในหนังสือ ไตรภูมิพระร่วง กล่าวถึงนาคที่ชื่อ ถลชะ ที่แปลว่า เกิดบนบก จึงเนรมิตกายได้เฉพาะบนบก และนาคชื่อ ชลชะ แปลว่า เกิดจากน้ำ จะเนรมิตกายได้เฉพาะในน้ำ

เท่านั้น แต่มีสภาวะ 5 อย่าง ที่จะต้องกลับเป็นร่างเดิม คือ ขณะเกิด ขณะลอกคราบ ขณะสมสู่กัน ระหว่างนาคกับนาค ขณะนอนหลับโดยไม่มีสติ และ ตอนตาย

ถิ่นที่อยู่ของพญานาค คือ ใต้ดิน หรือบาดาล ในหนังสือไตรภูมิพระร่วง กล่าวว่า ที่ที่นาคอยู่นั้นลึกลงไปใต้ดิน 1 โยชน์ หรือ 16 กิโลเมตร มีปราสาทราชวังที่วิจิตรพิสดารไม่แพ้สวรรค์ ที่มีอยู่ถึง 7 ชั้น เรียงซ้อนๆ กัน ชั้นสูงๆ ก็จะมีความสุขเหมือนสวรรค์

เรามักจะเห็นสัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับนาคได้เสมอ ในงาน จิตรกรรม ประติมากรรม และ ทัศนกรรม นาคเป็นส่วนประกอบที่สำคัญทางสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะตามอาคารวัดต่างๆ หลังคาอาคารที่สร้างขึ้นสำหรับสถาบันพระมหากษัตริย์ และศาสนสถาน ตามคตินิยมที่ว่า นาคยิ่งใหญ่คู่ควรกับสถาบันอันสูงส่ง เช่น นาคสะดุ้ง ที่ทอดลำตัวยาวตามบันได นาคลำยอง ที่ทำเป็นป้านลม หลังคาโบสถ์ ที่ต่อเชื่อมกับนาคสะดุ้ง นาคเบื่อน นาคจำลอง และนาคทันต์ กันทวยรูปพญานาค

ความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนานั้น ตามตำนาน กล่าวว่า หลังจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ธรรมพิเศษแล้ว ได้เสด็จไปตามเมืองต่างๆ เพื่อแสดงธรรมเทศนา มีครั้งหนึ่งได้เสด็จออกจากร่วมไม้ธูปปาลนิโครธ ไปยังร่วมไม้จิกชื่อ "มุจลินท์" ทรงนั่งเสวยวิมุตติสุข อยู่ 7 วัน คราวเดียวกันนั้นมีฝนตกพรำๆ ประกอบไปด้วยลมหนาวตลอด 7 วัน ได้มีพญานาคชื่อ "มุจลินท์" เข้ามาวางด้วยขด 7 รอบพร้อมกับแผ่พังพานปกพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อจะป้องกันฝนตกและลมมิให้ถูกพระวรกาย หลังจากฝนหายแล้ว คลายขนคออก แปลงเพศเป็นมาณพมายืนเฝ้าที่เบื้องพระพักตร์ ด้วยความศรัทธาอย่างแรงกล้า ความเชื่อดังกล่าวทำให้ชาวพุทธสร้างพระพุทธรูปปางนาคปรก แต่มักจะสร้างแบบพระนั่งบนตัวพญานาค ซึ่งดูเหมือนว่าเอาพญานาคเป็นบัลลังก์ เพื่อให้เกิดความสง่างาม และทำให้คิดว่า พญานาค คือผู้คุ้มครองพระศาสดา

พญานาค ถือว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งความยิ่งใหญ่ ความอุดมสมบูรณ์ ความมีวาสนา และ บันไดสายรุ้งสู่จักรวาล เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์ จากการจำศีล บำเพ็ญภาวนา ศรัทธาในพุทธศาสนา ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เราจะพบเห็น เป็นรูปปั้นหน้าโบสถ์ ตามวัดต่างๆ บันไดขึ้นสู่วัดในพุทธศาสนา ภาพเรื่องราวที่เกี่ยวข้อง กับศาสนาพุทธอีกมากมาย

มีความเชื่ออีกหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับพญานาค เช่น เชื่อว่า พญานาค กับ รุ้ง เป็นสิ่งเดียวกัน ก็คือสะพานเชื่อมโลกมนุษย์กับสวรรค์นั่นเอง ส่วน นาคสะดุ้ง ที่ราวบันไดโบสถ์ และบันไดนาค ถูกสร้างด้วยความเชื่อว่า ตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงมาจกดาวดึงส์ ด้วยบันไดแก้วมณีสิริรุ่ง ที่เทวดาเนรมิตขึ้นและมีพญานาคจำนวน 2 คน เอาหลังหนุนบันไดไว้ หรือแม้แต่ ดุง ของชาวล้านนา และพม่า ก็เชื่อกันว่ามีที่มาจากพญานาค และหมายถึงบันไดสู่สวรรค์

ในทางภาคเหนือ มีตำนานเกี่ยวกับพญานาคอยู่เช่นกัน ดังในตำนานสิงหนวัติซึ่งเป็นตำนานเก่าแก่ของทางภาคเหนือเองได้กล่าวไว้ว่า เมื่อเจ้าเมืองสิงหนวัติอพยพคนมาจากทางเหนือ พญานาคแปลงกายมาช่วยชีวิตตั้งเมืองใหม่ และขอให้อยู่ในทศพิธราชธรรม พอตกกลางคืน ก็ขึ้นมาสร้าง

คูเมืองเป็น เมืองนาคพันธุสิงหนวัติ ต่อมายกทัพปราบเมืองอื่น ได้และรวมดินแดนเข้าด้วยกันจึงเปลี่ยนชื่อเป็น แคว้นโยนกนคร ซึ่งก็เป็นต้นวงศ์ของพญามังรายผู้ก่อกำเนิดอาณาจักรล้านนานั้นเอง

ต่อมาในช่วงหลังความนิยมในการเขียนภาพบนตาคนหน้าเริ่มเปลี่ยนไป เนื่องจากมีวงดนตรี ลูกทุ่งเข้ามาเปิดการแสดงในท้องถิ่นอยู่เนืองๆ รูปภาพที่พบในเกวียนรุ่นหลังๆ จึงกลายเป็นภาพวง ลูกทุ่งที่มาเปิดการแสดงมากกว่า จึงแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางความคิดจากการทำ เพื่อให้เกิดความสวยงาม เป็นสิริมงคล เพิ่มพูนทรัพย์สินเงินทอง กลายเป็นการทำเพื่อความสวยงาม สนุกสนาน ผ่อนคลาย มากกว่า

รูปที่ 43 ภาพวงดนตรีลูกทุ่งบนตาคนหน้าของเกวียน

สำหรับด้านหลังของ เสีนล้อ จะมี ตาดหลัง ตรงกลางทำเป็นแผ่นไม้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแกะสลัก รูปนูนต่ำรูปช้าง ซึ่งยุคแรกจะทำเป็นรูปช้างด้านข้าง 2 ตัวกำลังเดินหันหน้าเข้าหากัน ใช้วงชูพาน คล้ายรัฐธรรมนุญ

รูปที่ 44 รูปช้างบนตาคนหลังของเกวียน

และระหว่างส่วนปลายของ กันจึก และตาดหลัง จะมีแผ่นไม้ที่สวยงามอีกแผ่นหนึ่งคั่นอยู่ที่เรียกว่า โกงกั่ว เป็นแผ่นไม้รูปสี่เหลี่ยมคางหมู ส่วนล่างของ โกงกั่ว จะปาดเป็นรูปโค้งคล้ายสาหร่ายรวงผึ้ง

ลวดลายของ โกงี้ว ไซ่ลั่ว ดอกเป็นลายเส้น รูปนาคสองตัว เลื้อยหันหลังเกี่ยวหางกันมีลวดลาย
ประกอบเหนือหัวของนาคทั้งสองตัวจะติดกระจกเงารูปวงกลม (ตำหิน คนเวียงละกอน
<http://www.lannaworld.com>)

รูปที่ 45 โกงกิ้ว ตรงด้านท้ายเกวียน ที่มีทั้งแบบธรรมดา เขียนลวดลาย และตกแต่งให้สวยงาม

สำหรับการทำลวดลายด้านหลังเป็นรูปช้าง นอกจากเพื่อความสวยงามแล้ว น่าจะเกี่ยวข้องกับความเชื่อของคนทางภาคเหนือที่ว่า ช้างเป็นสัตว์คู่บ้านคู่เมือง มีขนาดใหญ่ รูปร่างลำสันแข็งแรง สง่างาม มีพลังกำลังมาก มีความรักฝูง คอยดูแลช้างในฝูงที่ด้อยกำลังกว่า จึงใช้เป็นตัวแทนของพลังกำลัง อำนาจ ความสง่างาม ความน่าเกรงขาม เพราะอีกนัยหนึ่งก็เป็นสัตว์พาหนะของเทพเจ้า ดังที่มีการกล่าวถึงไว้ คือ ช้างที่พระเป็นเจ้าทั้ง 4 องค์สร้างนั้น ได้มีการแบ่งวรรณะเหมือนคนในประเทศอินเดีย ดังนี้

อิศวรพงศ์ คือ ช้างที่พระอิศวรสร้างเป็นวรรณะกษัตริย์ ลักษณะหนังเนื้อดำสนิทผิวพรรณละเอียดเกลี้ยง หน้าใหญ่ โขมคสูง น้ำเต้ากลม งวงเรียวยาวเลื้อยเป็นต้น และปลายงาทั้งสองใหญ่งอนขึ้นอยู่เสมอกัน ปากรีแหลมรูปเป็นพวยหอยสังข์ คอกกลมเมื่อเดินยกเป็นสง่าหน้าสูงกว่าท้าย ทรวงอกผิ่ผายใหญ่กว้างแสดงกำลัง ท้ายเป็นสุกร หลังเป็นคันธนู ขนดท้องตามวงหลัง ขาหน้าทั้งสองอ่อนประหนึ่งแขนเท้า เท้าและข้อเท้าหน้าหลังเรียวยาวรัดดั่งฝักบัวกลม หางเป็นข้อห้วง สนับงา แลเห็นเป็น 2 ชั้น ขมับเต็มไม่พร่อง หูใหญ่ ซ่อม่วงข้างขวาขาว ใบหูอ่อนนุ่มมีขนขึ้นมากกว่าข้างซ้าย

พรหมพงศ์ คือ ช้างที่พระพรหมสร้างเป็นวรรณะพราหมณ์ ลักษณะเนื้อหนังอ่อนขนอ่อนละเอียด เส้นเรียบ หน้าใหญ่ท้ายดำน้ำเต้าแผด ขนงคิ้วสูง โขมคสูง มีกระทั่วตัวดั่งดอกกรรณิการ์ ขนหลัง ขนหู ขนปาก และขนตายาว ขุมหนึ่งขึ้น 2 เส้น ออกใหญ่ งวงเรียวยาว งาใหญ่ ปลายและต้นสมส่วนงาสีดอกจำปา

วิษณุพงศ์ คือ ช้างที่พระนารายณ์สร้างเป็นวรรณะแพศย์ ลักษณะผิวเนื้อหนังหนาขนเกรียน ทรวงอก คอ และสี่ข้าง เท้าทั้งสี่ใหญ่ได้ขนาด หาง งวงและหน้ายาวใหญ่อย่างประหลาด มีกระที่หูแดง ประไปสมมาเสมอกันตาใหญ่ขุ่นหลังราบ

อัคนีพงศ์ คือ ช้างที่พระเพลิงสร้าง เป็นวรรณะศูทร ลักษณะผิวเนื้อแข็งกระด้าง ขนหยาบ หน้าเป็นกระแดงดั่งแวมยุรา งาแดง หลังแดง หน้า งวงแดง ผิวเนื้อหม่นไม่ดำสนิท ตะเกียบหูห่างหางเงิน ตาสีน้ำผึ้ง

ตามตำราพระคชลักษณ์กล่าวว่า พระเป็นเจ้าให้เกิดช้าง 7 สี คือ เหลือง ขาว แดง เขียว ดำ ม่วง เมฆ และต้องประกอบด้วยศุภลักษณ์ (ลักษณะดี) อีก 11 ประการ คือ ขน หาง ตา เล็บ อันทโกส ช่องแมงกู่ ขุมขน เพดาน สนับงา คางใน ไรเล็บ หรือไม่น้อยกว่า 5 ประการ จึงจะนับว่าสมบูรณ์ด้วยคชลักษณ์ (<http://kanchanapisek.or.th/kp6/BOOK3/chapter10>)

รูปที่ 46 ความสัมพันธ์ของช้างกับคน

ชาย ใช้แรงงาน กลาง พาหนะของเทพเจ้า ขวาลักษณะช้างที่ดีตามตำราชลลักษณ์

นอกจากจะถือเป็นสัตว์พาหนะของเทพเจ้าแล้ว ช้างก็ยังถูกนำมาใช้ในงานต่างๆของคนทางภาคเหนือ ทั้งใช้เป็นพาหนะในการเดินทาง ใช้ในการลากจูงไม้ ใช้ในการศึกสงคราม จึงมีความผูกพันใกล้ชิดกันเป็นอย่างมาก จนมีหลายจังหวัดทางภาคเหนือได้ใช้ช้างเป็นสัญลักษณ์ของตราประจำจังหวัด เช่น จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย และจังหวัดแม่ฮ่องสอน หรือแม้แต่ตราประจำมหาวิทยาลัย เช่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นต้น

รูปที่ 47 ตราสัญลักษณ์ของหน่วยงานที่มีรูปช้าง

จากซ้ายไปขวา จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดแม่ฮ่องสอน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ในทำนองเดียวกันในช่วงหลังความนิยมการสลักหรือเขียนรูปช้างบนตาลหลังก็เปลี่ยนไปกลายเป็นรูปของวงดนตรีลูกทุ่งที่แสดงความสนุกสนาน รื่นเริง มาแทน เช่นเดียวกับตาลหน้าหรือบางทีก็วาดเป็นรูปการชนวัว ที่เป็นการละเล่นอีกอย่างหนึ่ง

รูปที่ 48 ภาพวัวชน และวงดนตรีลูกทุ่งที่พบบนตาลหลัง

3.2 บริบทของเกวียนที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมทางภาคเหนือ

เกวียนนอกจากจะใช้เป็นพาหนะในการเดินทาง และใช้ในการขนผลผลิตทางการเกษตรแล้ว ยังใช้ในงานเกี่ยวกับศาสนาด้วย เช่นที่ อำเภอทุ่งเสวียน จังหวัดสุโขทัย จะใช้เกวียนบรรทุกกลองแห่ร้องเป็นสัญญาณว่าวันพรุ่งนี้เป็นวันพระ ทางภาคเหนือเกวียนที่ใช้ภายในวัด วงล้อ ทูบเกวียน กระดานหัวเกวียน แม่กำพอง แอ็กเกวียน ไม้ชั้นหนังหัวเกวียน คุม จะทาสีแดงเพื่อเป็นสิริมงคล เป็นส่วนมาก บางทีก็ทาสีเหลืองเพื่อเพิ่มความสวยงาม ตัวเรือนเกวียนจะถูกถอดออกเพื่อใช้พื้นที่ส่วนใหญ่วางกลองหลวง ในเขตอำเภอจอมทอง เกวียนที่ใช้บรรทุกกลองไปแข่งขันตามสถานที่ต่างๆจะเปลี่ยนจากวัว เป็นพ่วงด้วยรถพ่วงเหล็กและเชื่อมต่อวางบนรถยนต์อีกครั้ง เพื่อเป็นการระบอบส่วนทูบเกวียนไม่ให้หัก สาเหตุที่เปลี่ยนจากวัวเป็นรถเพราะสถานที่แข่งขันตีกลองไกลขึ้น แต่เดิมมีเฉพาะเชียงใหม่ ลำพูน ต่อมาเริ่มเป็นที่นิยมทั้งภาคเหนือ การเดินทางด้วยรถจะไปได้ไกลและเร็วกว่า

รูปที่ 49 การบรรทุกกลองหลวงโดยใช้เกวียน

กลองหลวง เป็นกลองหน้าเดียว มีขนาดใหญ่ และยาวมาก อาจกล่าวได้ว่าเป็นกลองที่มีขนาดใหญ่และยาวที่สุดของประเทศไทยก็ได้ กลองหลวงเดิมนั้นเป็นที่นิยมกันในหมู่ชาว “ไทยอง” แถบบริเวณสองฝั่งลำน้ำปิงในจังหวัดลำพูนและเชียงใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณอำเภอป่าซาง อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน และอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ต่อมาได้รับการพัฒนาและฟื้นฟูขึ้นจนเป็นที่นิยมในเขตล้านนาปัจจุบัน กลองหลวง เรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่า **กลองห้ามมาร** เนื่องจากเป็นกลองที่ใช้ดีสำหรับเวลายามบุญที่ยิ่งใหญ่ เช่น งานสมโภชพระธาตุ งานปอยหลวง เป็นต้น งานเหล่านี้มักใช้กลองหลวงตี และเชื่อว่าเสียงของกลองสามารถเอาชนะมารอันหมายถึงการทะเลาะวิวาทในงานอีกด้วย และนอกจากนี้จะมีการนิมนต์**พระอุปคุต**ซึ่งเชื่อว่าเป็นพระเถระที่บำเพ็ญเพียรอยู่ในมหาสมุทร มีฤทธิ์ในการปราบมาร เมื่อนิมนต์มาแล้ว ชาวบ้านจะแห่พระอุปคุตซึ่งใช้หินจากแม่น้ำเป็นตัวแทนมาไว้ที่หออุปคุตในบริเวณ จัดงาน เพื่อห้ามเหล่ามารมิให้เข้ามาทำลายพิธีงานบุญได้ และในการแห่มักใช้กลองหลวงด้วย

กลองหลวงนี้พระครูเวฬุวันพิทักษ์ วัดพระบาทตากผ้า อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน เล่าว่ามีมาเมื่อราว 80 ปีเศษมาเอง โดยช่างชื่อ นานหลวง บ้านทุ่งดุม ตำบลแม่แก้ว อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้ทำขึ้นก่อนมีขนาดหน้ากลองใหญ่ 20 นิ้ว ยาวประมาณ 140 นิ้ว (7 สอก) ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่ากลองทั่วไปในขณะนั้น แล้วนำมาถวายพระครูพุทธวิงส์ธาดา วัดจางข้าวน้อยเหนือ เจ้าคณะแขวงปากบ่อง (คืออำเภอป่าซางปัจจุบัน) เพื่อใช้สำหรับแห่ครัวทานหรือไทยทานและตีแข่งกัน ซึ่งได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก จึงมีผู้ทำขึ้นเลียนแบบในเวลาต่อมา โดยได้พัฒนาให้มีขนาดใหญ่ขึ้นตามลำดับ เป็นขนาดหน้ากลอง 22 นิ้ว 24 นิ้ว และ 26 นิ้ว จนปัจจุบันขนาดใหญ่ที่สุดคือ 28 นิ้ว ยาว 130 นิ้ว หรือ 6 สอก 10 นิ้ว สำหรับกลองหลวงใบแรกนั้น กล่าวกันว่ามีเสียงดังมาก นำไปตีแข่งที่ไทรทองชนะ ต่อมาได้รับการแนะนำว่า ถ้าตัดหน้าให้สั้นลงอีก เสียงจะดังขึ้นกว่าเดิม จึงกระทำตามแต่ปรากฏว่าพอตัดแล้วเสียงกลับลดลงกว่าเดิม ปัจจุบันกลองใบนี้ได้สูญหายไป แต่ส่วนของหน้ากลองที่ตัดออกยังมีอยู่ที่วัดจางข้าวน้อยเหนือ (สนั่น ธรรมาธิ, <http://art-culture.chiangmai.ac.th>)

กลองหลวงที่นิยมในปัจจุบัน มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางหน้ากลองกว้างประมาณ 28 นิ้ว มีความยาวประมาณ 130 นิ้ว การเคลื่อนย้ายจึงต้องอาศัยพาหนะ เช่น เกวียน ล้อเลื่อนหรือรถยนต์ การตีกลองหลวงต้องใช้ผ้าพันเป็นรูปกรวยหรือก้นหอย และกำเอาไว้แน่นเวลาตีให้ส่วนที่เป็นปลายแหลม ก้นหอย กระแทกกันบริเวณริมจากลอง (ข้าวเหนียวผสมขี้เถ้า) ด้วยกำลังแรง จะเกิดเสียงดังกังวานก้องไปไกล คุณภาพของเสียงกลองหลวงขึ้นอยู่กับองค์ประกอบต่างๆ ได้แก่ ไม้กลอง เหนืออกกลอง รูเอวกลอง หนังกลอง หูหึ่ง คร่าวหูหึ่ง หนังขินจากลอง ผู้ตีกลอง วัสดุที่ใช้ในการตี ตำแหน่งที่ดี วิธีการตี จังหวะการตี และการควบคุมแรงในการตีกลอง

กลองหลวงจะนำออกมาใช้งานในแต่ละปี หลังฤดูการเก็บเกี่ยวข้าวไปจนถึงหลังสงกรานต์คือเริ่มตั้งแต่เดือนมกราคมถึงเดือนมิถุนายน กลองหลวงจะใช้ในขบวนแห่เมื่อวัดจัดให้ มีงาน เช่น งานสงกรานต์ที่วัดเป็ริยง งานครัวทาน (ครัวทาน) ถวายทาน โบสถ์ วิหาร หรืองานบุญต่างๆ ก็จะจัดให้มีขบวนแห่ ซึ่งมีกลองหลวงร่วมด้วย การตีแห่กลองหลวงจะใช้การตีแห่ที่ดโม่ง โดยมีฆ้องชุดใหญ่ตีร่วมด้วย คือ ชุด 9 ใบหรือ 7 ใบ นอกจากนี้ก็มีฉาบและกลองตะลวดปด ซึ่งเป็นกลองสองหน้า มีไม้ตีสองอันร่วมด้วย ในงานบุญหนึ่งๆ จะมีขบวนแห่หลายขบวนที่วัดอื่นๆ ส่งมาร่วมขบวนงานบุญด้วย งานบุญต่างๆ ดังกล่าว เมื่อขบวนแห่เสร็จสิ้นแล้ว ช่วงบ่ายทางวัดจะจัดให้มีการตีกลองหลวงแข่งขันกันระหว่างกลองหลวงของวัดต่างๆ ที่มาร่วมงานบุญ เรียกว่า **การโหมกลอง**

กลองหลวง ได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน หรือหมู่บ้านกับวัดอย่างชัดเจน กิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับกลองหลวง เริ่มตั้งแต่การสร้าง การใช้ การเก็บรักษาและอื่นๆ ต้องอาศัยความร่วมมือของวัด หมู่บ้าน พระ และชาวบ้านอย่างใกล้ชิด เทคนิควิธีการต่างๆ ในการสร้างกลองหลวง จะแสดงถึงภูมิปัญญาของชาวองและชาวด้านนอย่างแท้จริง เมื่อสร้างเสร็จแล้วจะถือว่าเป็นสมบัติของวัดและหมู่บ้านนั้นๆ ปัจจุบันกลองหลวงได้มีการแข่งขันกันมากขึ้น จึงทำให้กลายเป็นสัญลักษณ์แห่งเกียรติยศและศักดิ์ศรีของชุมชนที่เป็นเจ้าของ กลองหลวงจึงจัดเป็นเครื่องดนตรี ชนิดหนึ่งที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ทั้งรูปแบบและบทบาทในสังคมล้านนา (<http://www.prapayneethai.com>)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าในปัจจุบัน เกวียนก็ยังมีบทบาทในการใช้บรรทุกถ่วงหลวม เพื่อเดินทางไปแข่งขันตามที่ต่างๆ ถึงแม้จะต้องนำไปพ่วงกับรถบรรทุกอีกทีหนึ่งก็ตาม อาจเป็นเพราะสะดวกเมื่อนำมาต่อพ่วงกับรถ และเมื่อถอดออกตั้งไว้ที่วัดก็สามารถเลื่อนไปเก็บในที่เก็บได้ง่าย

3.3 ความเชื่อเกี่ยวกับเกวียน

สำหรับการใช้เกวียนทางภาคเหนือ ในเรื่องของความเชื่อเกี่ยวกับเกวียนนั้น เท่าที่สอบถาม ช่างผู้ทำและซ่อมเกวียนที่ได้พบมา ส่วนใหญ่กล่าวว่าไม่มีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องของการทำเกวียนหรือการใช้เกวียนเป็นเรื่องเป็นราว ส่วนใหญ่เมื่อทำขึ้นมาแล้วก็จะใช้เลย ไม่ต้องมีการทำบุญหรือฉลองเกวียนใหม่ จะมีบ้างก็เกี่ยวกับการเขียนภาพ ลวดลาย ลงบนตาคนหัว และ ตาดหลัง ตามที่ได้กล่าวไปในหัวข้อที่ผ่านมา แต่ทางภาคอีสาน มีพิธีกรรมเกี่ยวกับเกวียนอยู่ จัดเป็นพิธีกรรมเพื่อความเป็นสิริมงคลเมื่อใช้เกวียน ได้แก่

พิธีขมนางไม้ พิธีนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างเสริมความปลอดภัยให้เจ้าของเกวียนและผู้ใช้เกวียน โดยเชื่อว่าไม้ที่นำมาทำเกวียนมีนางไม้สถิตอยู่ ฉะนั้นเมื่อทำเกวียนเสร็จแล้วก่อนใช้ต้องมีการเหยียบนางไม้ก่อน อุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีขมนางไม้ ได้แก่ ขัดห้า ประกอบด้วยดอกไม้ห้าคู่ เทียนห้าคู่ และฝ้ายผูกแขน ผู้ประกอบพิธีคือ ภรรยาเจ้าของเกวียน แต่งกายด้วยเสื้อสีขาว ห่มผ้าสไบสีขาว คล้ายกับผู้สูงอายุในชนบทแต่งตัวไปวัด เริ่มพิธีด้วยการนำคานขันท้ามาตั้งไว้ที่หัวเกวียน แล้วให้แม่บ้านนั่งที่หัวเกวียนใช้เท้าเหยียบหัวเกวียนพร้อมกับท่องมนต์ กล่าวขับไล่นางไม้ให้ออกจากเกวียน

พิธีสู่ขวัญเกวียน จุดมุ่งหมายการสู่ขวัญเกวียนเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ผู้เป็นเจ้าของ โดยเชื่อว่ามนุษย์และสิ่งของต่างๆ มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่า **ขวัญ** สถิตอยู่ การใช้เกวียนเป็นพาหนะหรือบรรทุกสิ่งของในป่าดง ขวัญอาจหนีไปเสีย จึงเชิญมาปกป้องรักษาเกวียน และวัวควายที่ใช้เทียมเกวียน ผู้ประกอบพิธีสู่ขวัญเกวียนคือ พรหมณ์ผู้ทำหน้าที่บายศรีสู่ขวัญทั่วไป อุปกรณ์ ที่ใช้ในพิธี ได้แก่ พานบายศรีและเครื่องบูชาดังต่อไปนี้ พลุพับ หมากจิบ ผ้าขาว ไบศรี หวี ต่างหู กระจกเงา เบี่ยง ฝ้ายผูกแขน แหวน สร้อย ดอกไม้ รูปเทียน สุราของหวานส้ม ข้าวต้มห่อ เผือกมัน กล้าย อ้อย ใก่ต้ม (<http://j.1asphost.com/seesan/1.htm>)

ในทางภาคเหนือเองก็มีความเชื่อเรื่อง **ขวัญ** เช่นกัน โดยชาวล้านนาเชื่อว่า คนเราที่เป็นตัวเป็นตนได้ ก็จะมีทั้งจิต หรือ **ขวัญ** ที่เป็นนามและกายที่เป็นรูป ขวัญเปรียบเสมือนพลังขับเคลื่อนและควบคุมการทำงานของอวัยวะต่างๆ และเชื่อว่าคนเรามีขวัญอยู่จำนวน 32 ขวัญ ขวัญจะอยู่ประจำตัวเป็นพลังที่ช่วยในการปกป้องรักษาเจ้าของขวัญให้มีความอยู่เย็นเป็นสุขไม่เจ็บไม่ป่วย แต่เมื่อใดที่ขวัญอ่อนลงหรือออกจากร่าง จะเป็นเหตุให้สภาวะของร่างกายและจิตใจของเจ้าของขวัญรู้สึกเสียใจ ตกใจ ท้อใจ อาจเรียกได้ว่าขวัญหาย ขวัญหนีดีฝ่อ ขวัญเสียหรือเสียขวัญ ทำให้เจ้าของขวัญเจ็บป่วย กินไม่ได้นอนไม่หลับไม่มีกำลังใจในการดำเนินชีวิตถ้าต้องการให้ขวัญกลับคืนสู่ตัวและชีวิตเป็นปกติสุข จำเป็นต้องทำ **พิธีฮ้องขวัญ** โอกาสที่ใช้ในการฮ้องขวัญมีหลายลักษณะ เช่น

การฮ้องขวัญเกี่ยวกับคน ได้แก่ การเรียกขวัญคนเจ็บไข้ได้ป่วย ขวัญคนที่ประสบอุบัติเหตุ ขวัญเด็ก ขวัญสามเณร ขวัญนาค ขวัญบ่าวสาว ขวัญผู้ใหญ่ที่เคารพ

การอ้อนขวัญของผู้ที่มีการเปลี่ยนผ่านสถานภาพ ได้แก่การเปลี่ยนตำแหน่งหน้าที่การทำงาน เปลี่ยนที่อยู่อาศัย จบการศึกษา เป็นต้น

การอ้อนขวัญผู้มาเยือน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ให้เกียรติแขกที่มาเยือน

การอ้อนขวัญหลังจากการทำเกษตรที่ใช้แรงงานแล้ว เป็นการแสดงความกตัญญูและการขอมาลาโทษ ได้แก่ ขวัญข้าว ขวัญควาย เป็นต้น

การอ้อนขวัญสิ่งของเพื่อเสริมสร้างความอุ่นใจแก่เจ้าของผู้ใช้ ได้แก่ ขวัญบ้าน ขวัญเสาเรือน ขวัญเกวียน เป็นต้น

ในการประกอบพิธีอ้อนขวัญของชาวล้านนาต้องอาศัยผู้ที่มีภูมิความรู้ความชำนาญในการจัดพิธีกรรม โดยผู้ประกอบพิธีส่วนใหญ่เป็นเพศชายและผ่านการบวชมาแล้ว เรียกว่า หมอขวัญ อาจารย์วัด(ปู่)อด พ่อนาน ทำหน้าที่เป็นผู้เรียกขวัญใช้บทเรียกขวัญที่มีเนื้อหาปฤจฉา ไหวพริบ โน้มน้าวเชิญชวนให้ขวัญกลับเข้ามา มีสำเนียงน้ำเสียงสุภาพอ่อนโยน มีภาษาบาลีประกอบบ้างเพียงเล็กน้อยเพื่อเพิ่ม ความขลังและศักดิ์สิทธิ์ของพิธี

สิ่งของที่ต้องเตรียมในพิธีอ้อนขวัญ ได้แก่ เครื่องบายศรี (ทำจากใบตองและดอกไม้การทำขึ้นอยู่กับภูมิปัญญาและวัสดุของแต่ละท้องถิ่น) ไข่ต้ม ข้าวเหนียว กล้วย ใบพลู หมากเมี่ยง บุหรี่ ด้ายมัดข้อมือ หรืออาจจะมီးเสื้อผ้า เครื่องใช้ของเจ้าของขวัญ ชันตั้งครุ (ดอกไม้ ธูปเทียน ค่าขึ้นครุ) ทั้งหมดนี้นำจัดใส่พาน หรือ ชัน โตก หรือ สลุง ไว้ให้เรียบร้อยขึ้นตอนของพิธีกรรมอ้อนขวัญ คือ ผู้อ้อนขวัญจะทำพิธีตามฤกษ์ยามที่กำหนดไว้ ให้เหมาะสมตามลักษณะของขวัญ โดยเริ่มจากเจ้าของขวัญมอบขันตั้งให้กับผู้อ้อนขวัญ หลังจากนั้นผู้อ้อนขวัญจะกล่าวคำอัญเชิญเทวดา ตามด้วยบทเรียกขวัญ จากนั้นผู้อ้อนขวัญจะเอาน้ำมนต์มาพรหมให้เจ้าของขวัญ และใช้ด้ายผูกข้อมือ พร้อมกับญาติพี่น้องและแขกผู้ร่วมงานเข้าร่วมในการผูกข้อมือ และอวยพรให้อยู่เย็นเป็นสุข มีความเจริญพ้นจากทุกข์ภัยต่างๆ หลังจากเสร็จพิธีแล้วก็จะร่วมกันรับประทานอาหาร ญาติจะนำบายศรีไปตั้งไว้บนหัวนอนของเจ้าของขวัญ

พิธีอ้อนขวัญ เป็นพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อทางวัฒนธรรมแบบวิถีชีวิตของชาวล้านนา และยังมีคุณค่าสนองตอบความต้องการทางด้านจิตใจ ทำให้เกิดความอบอุ่นทางใจ มีความมั่นใจพร้อมที่จะเผชิญปัญหาอุปสรรคและวิกฤตต่างๆ ในชีวิต เสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัวและชุมชน แสดงความห่วงใย ช่วยเหลือดูแลเอาใจใส่ต่อกัน และยังคงแสดงถึงความเมตตาธรรมต่อสิ่งที่เป็นปัจจัยในการดำรงชีวิตของผู้คนอีกด้วย จะเห็นได้ว่ามนุษย์ในปัจจุบันมีทั้งความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแล้วก็ตาม แต่ถ้ามนุษย์ขาดความมั่นใจ ไม่สบายใจ ทุกข์ใจและหาทางแก้ไขไม่ได้ ทรานนั้นมนุษย์จะเข้ามาหาความเชื่อหรือพิธีกรรมและหวังพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นที่พึ่งทางใจตามท้องถิ่นที่ตนอยู่ ความเชื่อและพิธีกรรมจึงไม่ใช่เรื่องที่ควรดูถูกหรือมองข้าม เพราะเป็นสิ่งที่มิบพบาทหน้าทีตอบสนองความต้องการทางใจของมนุษย์ เราจึงควรศึกษาถึงแก่นแท้ของพิธีกรรมในท้องถิ่นให้เข้าใจ เพื่อไม่ให้เกิดความหลงงมงาย จนทำให้แก่นสาระสำคัญของพิธีกรรมเบี่ยงเบนเปลี่ยนไป (จารุวัตร กลิ่นอยู่ <http://www.stou.ac.th> และ ญาวิณีย์ ศรีวงศ์ราช, 2544)

รูปที่ 50 การอัญเชิญของทางภาคเหนือ

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องเกวียนทางภาคเหนือนั้นไม่ชัดเจนเหมือนกับทางภาคอีสาน ชาวบ้านคงใช้เกวียนในลักษณะเป็นพาหนะขนส่งของเท่านั้น

3.4 ผลลัพธ์ที่ทำจากเกวียน

ในสมัยก่อนเกวียนจะถูกใช้มากในช่วงฤดูการทำนาและเก็บเกี่ยว โดยใช้เป็นพาหนะที่บรรทุกสัมภาระต่างๆตั้งแต่ต้นฤดูทำนา ไปยังห้างนา และบรรทุกผลผลิตนำไปเก็บที่ยังข้าว ตลอดจนขนส่งสัมภาระจากห้างนากลับสู่เรือน เมื่อฤดูกาลเก็บเกี่ยวสิ้นสุดลง หากมีความจำเป็นต้องเดินทางไกล เกวียนจะถูกใส่บรรทุก เป็นที่กันแดดบังลม กันฝน เมื่อถึงตอนเย็นหยุดพักการเดินทาง ใต้ท้องเกวียนจะถูกใช้เป็นที่ทำอาหาร บางครั้งอาจมีการถอดตัวเรือน และบรรทุกออกเพื่อใช้บรรทุกผลผลิตหรือท่อนไม้ยาวๆจำนวนมาก

แต่ในปัจจุบัน เกวียนถูกใช้ในการขนส่งและเดินทางน้อยลงมาก สามารถพบเห็นได้เฉพาะในชนบทที่ห่างไกล ไม่มีถนนหนทางเท่านั้น เนื่องจากรถยนต์มีบทบาทสำคัญแทนที่ เพราะเดินทางได้เร็วกว่า บรรทุกของได้มากกว่า สะดวกสบายกว่า เกวียนจึงถูกทิ้งไว้ตามบ้านเรือนของผู้คน และได้มีพ่อค้าไปขอซื้อเพื่อนำมาซ่อมแซมปรับปรุงให้มีสภาพดีขึ้น แล้วขายต่อในลักษณะของเครื่องประดับสนามตามสถานที่ต่างๆ เช่น โรงแรม รีสอร์ท บ้านของผู้มีฐานะ และผู้ที่รักการสะสมเกวียนทั้งหลาย ส่วนเกวียนเล่มใดไม่สามารถซ่อมแซมได้ ก็จะถูกถอดชิ้นส่วนมาดัดแปลงทำเป็นเครื่องเรือน เช่น โต๊ะ เก้าอี้ ทำเป็นศาลานั่งเล่น หรือนำมาทำเป็นส่วนประกอบของบ้าน เช่น ทำหน้าต่าง รั้ว เป็นต้น

จากการที่คณะผู้วิจัยได้ลงภาคสนามเพื่อทำการสำรวจ พบว่ามีแหล่งผลิตเครื่องไม้อยู่ที่บ้านโป่งศรี อำเภอมือง จังหวัดแพร่ โดยเป็นแหล่งแปรรูปเกวียนโบราณเพื่อทำเป็นเครื่องไม้ประดับบ้านในรูปแบบอื่นๆ เช่น นำล้อเกวียนมาประดับรั้วบ้าน ทำเป็นศาลา เป็นต้น แต่ไม่ใช่เป็นแหล่งผลิตเกวียนแต่ดั้งเดิม เพียงแต่ไปซื้อเกวียนจากที่อื่นมาแปรรูปเท่านั้น และยังได้ทราบข้อมูลจากพระภิกษุในวัดโป่งศรีว่าบริเวณนี้เป็นแหล่งทำทองมาแต่โบราณ ส่วนเครื่องเงินและเครื่องไม้นั้นมาเริ่มทำกันในภายหลัง

ต่อมาทางคณะผู้วิจัยได้ติดตามไปสอบถามข้อมูลที่ร้านใส่อ้วเตาดิน อำเภอด่านซ้าย ซึ่งเป็นร้าน

รูปที่ 51 เกวียนถูกนำมาตัดแปลงไปใช้ในด้านอื่น บน ประดับสนามในโรงแรม กลาง นำมาทำเป็นเครื่องเรือน ล่าง ทำเป็นศาลาพักผ่อน และ เป็นรั้ว หน้าต่าง

ที่ขายของเก่าที่เป็นเครื่องมือด้วย ได้ทราบว่าส่วนมากชิ้นส่วนที่เป็นที่ต้องการของตลาดคือ ล้อเกวียน แต่ในปัจจุบันได้หมดความนิยมไปแล้ว ตัวล้อเกวียนมีอยู่ 2 รูปแบบ แบบแรกเป็นแบบ ล้อตันซึ่งเป็นลักษณะของล้อในยุคแรกๆ มีมาก่อน ต่อมาจึงมีการประดิษฐ์ขึ้นเป็นล้อแบบมีซี่หรือ กงเกวียน แต่ความแข็งแรงทนทานจะน้อยกว่าแบบแรก แหล่งทำเกวียนทางภาคเหนือส่วนมากอยู่ที่ แพร่และลำปาง ส่วนช่างที่ทำเกวียนได้ยังพอมืออยู่บ้างแต่ส่วนมากอายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป โดยมี แหล่งทำเกวียนอยู่ที่บ้านท่าล้อ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ซึ่งตรงกับข้อมูลที่ อู๋ใจคำ ตาปัญญา โยธา ปรากฏภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนา ที่อยู่อเภอแม่วาง ได้เล่าว่า ล้อหรือเกวียนของคนล้านนาแต่เดิม จริงๆ นั้น เกิดจากการตัดไม้เป็นท่อนคล้ายเขียง แล้วเอามาเข้าล้อทั้งอัน ในลักษณะที่เป็นล้อตัน ไม่ได้มีการทำเป็นซี่อย่างที่พบกัน ต่อมาช่างได้เห็นแบบอย่างเกวียนทางภาคกลางและเห็นความ สวยงามจึงได้เริ่มมีการทำฝักขามและใส่ซี่ล้อเข้าไป กลายเป็นเกวียนที่เห็นอย่างในปัจจุบัน

รูปที่ 52 เกวียนภาคเหนือแบบเดิม ที่มีลักษณะล้อตัน

ส่วนแหล่งที่ใช้เกวียนเก่ามาทำเครื่องเรือนหรือผลิตภัณฑ์เครื่องประดับเรือน อีกแห่งหนึ่งที่ได้ ทราบจากข้อมูลของช่างที่อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ได้แก่ ตำบลมะเขือแจ้ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

โดยมีพื้นที่ติดกับ อำเภอบ้านธิ ซึ่งมี บ้านม้า หมู่บ้านที่มีชื่อเสียงในการทำเฟอร์นิเจอร์จากไม้ในปัจจุบัน แต่เมื่อเข้าไปทำการสำรวจที่บ้านมะเขือแจ้ ก็พบว่าปัจจุบันไม่ค่อยมีคนใช้เกวียนมาทำเครื่องเรือนแล้ว เนื่องจากเกวียนเก่าหาได้ยากมากขึ้น จึงเปลี่ยนไปทำสิ่งประดิษฐ์จากไม้แทน ตัวอย่างเช่น กลุ่มสิ่งประดิษฐ์จากไม้ อยู่ที่ 35/1 หมู่ 1 บ้านมะเขือแจ้ ตำบลมะเขือแจ้ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน และ กลุ่มสิ่งประดิษฐ์จากไม้บ้านสันป่าเหียง อยู่ที่ 155/1 หมู่ 7 บ้านสันป่าเหียง ตำบลมะเขือแจ้ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน (<http://www.thaitambon.com>)

จึงอาจกล่าวได้ว่าในปัจจุบันการนำเกวียนเก่ามาทำเป็นเครื่องเรือน หรือเครื่องประดับเริ่มลดลง แต่ก็มีช่างที่จังหวัดแพร่บางแห่งที่ทำส่วนของเกวียนเลียนแบบขึ้นมาโดยเฉพาะส่วนล้อเพราะจะเป็นส่วนที่มีความสวยงาม และนำมาประยุกต์เป็นเครื่องเรือนได้หลายลักษณะ

จากหัวข้อต่างๆที่กล่าวมาแล้วเกี่ยวกับเรื่องของเกวียน ทั้งในด้านของแหล่งที่ทำเกวียน ช่างที่ทำและซ่อมแซมเกวียน องค์กรความรู้ในการสร้างเกวียน รูปแบบของเกวียน แม้แต่บริบทในทางวัฒนธรรมก็ตาม จะเห็นได้ว่ามีเรื่องราวที่น่าสนใจ มีรูปแบบและรายละเอียดที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากเกวียนของทางภาคอื่น เป็นองค์ความรู้ที่ควรบันทึกไว้ เพื่อให้เป็นข้อมูลสำหรับคนรุ่นหลังได้ศึกษาเพื่อให้เกิดความเข้าใจ ซาบซึ้ง ตระหนัก และเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาของคนรุ่นก่อน เพราะนับวันสิ่งเหล่านี้จะค่อยๆสูญหายไปตามกาลเวลา เนื่องจากปัจจุบันเกวียนไม่ได้ถูกใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว

บทที่ 5

สรุปและอภิปรายผล

ในการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์องค์ความรู้ในการสร้างและรูปแบบของเกวียนในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย ดังนี้

1. เพื่อสำรวจและรวบรวมแหล่งภูมิปัญญาเกี่ยวกับเกวียนในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย
2. เพื่อวิเคราะห์องค์ความรู้ในการสร้างและรูปแบบของเกวียนพื้นบ้าน ในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย
3. เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ของเกวียนในบริบททางวัฒนธรรมของทางภาคเหนือ

ขั้นตอนในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษา ตามรายละเอียด ต่อไปนี้

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้เครื่องมือที่ใช้ คือ แบบสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. ทำการสำรวจแหล่งความรู้ คือ ผู้รู้และช่างที่สามารถทำหรือซ่อมเกวียนพื้นบ้านในจังหวัดต่างๆของภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย เพื่อทำความรู้จัก คຸ້นเคย ก่อนดำเนินการเก็บข้อมูล
2. นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้น ไปใช้สัมภาษณ์กับกลุ่มผู้รู้และช่างที่ได้ทำการสำรวจเบื้องต้นไว้แล้วเพื่อทำการรวบรวมข้อมูลตามประเด็นที่ต้องการ
3. นำข้อมูลที่ได้มาทำการศึกษารวบรวมรายละเอียดของลักษณะ ประเภท วิธี ขั้นตอนการทำ และซ่อมเกวียนพื้นบ้าน รวมทั้งวิเคราะห์หลักการที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และบริบททางวัฒนธรรม

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. นำข้อมูลที่รวบรวมได้ มาวิเคราะห์ถึงขั้นตอนในการทำและซ่อมเกวียนพื้นบ้าน และวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้
2. จัดจำแนกเกวียนพื้นบ้านตามรูปแบบต่างๆตามที่ได้ข้อมูล
3. อธิบายบทบาทหน้าที่ของเกวียนในบริบททางวัฒนธรรมของทางภาคเหนือ

ผลการวิจัย

ผลจากการศึกษาในงานวิจัยครั้งนี้ สามารถกล่าวโดยสรุปตามวัตถุประสงค์ในการศึกษาได้ ดังนี้

1. เพื่อสำรวจและรวบรวมแหล่งภูมิปัญญาเกี่ยวกับเกวียนในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย

ผลจากการลงภาคสนามเพื่อทำการศึกษาแหล่งการทำเกวียนในแต่ละจังหวัดสามารถรวบรวมข้อมูลโดยสรุปได้ ดังนี้

1. พื้นที่ที่มีการทำเกวียน

ปัจจุบันพบว่ายังมีช่างที่สามารถทำเกวียนได้อยู่ในหลายพื้นที่ ได้แก่

จังหวัดลำปาง พบว่ามีการทำเกวียนอยู่ที่บริเวณอำเภอเกาะคา อำเภอเถิน อำเภอเสริมงาม

จังหวัดแพร่ พบว่ามีการทำเกวียนอยู่ที่บริเวณอำเภอสองเม่น

จังหวัดลำพูน พบว่ามีการทำเกวียนที่บริเวณอำเภอลี้

จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่ามีการทำเกวียนที่บริเวณบ้านปางหมู อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน

นอกจากนี้ที่จังหวัดน่าน พบว่ามีการใช้เกวียนในการขนหิน ทราบขึ้นจากแม่น้ำน่านอยู่ที่บริเวณบ้านม่วงตึ๊ด อำเภอเมือง

2. พื้นที่ที่มีการซ่อมแซมเกวียน

แหล่งที่มีช่างที่ยังสามารถซ่อมแซมเกวียนได้ แต่ในปัจจุบันอาจไม่ได้ทำแล้วเนื่องจากอายุมากและไม่มีเกวียนให้ซ่อม ได้แก่

จังหวัดพะเยา พบว่ามีพื้นที่ที่มีการรับซ่อมแซมเกวียนที่ชำรุดเสียหายแต่ไม่ได้ทำขึ้นเองที่บ้านแม่คำ อำเภอเมือง

จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่ามีพื้นที่ที่มีการรับซ่อมแซมเกวียนที่ชำรุดเสียหายอยู่ที่บ้านทุ่งยาว อำเภอปาย ที่ตำบลแม่คง อำเภอแม่สะเรียง และที่ตัวอำเภอแม่สะเรียงเอง

จังหวัดเชียงราย พบว่ามีพื้นที่ที่มีการรับซ่อมแซมเกวียนที่ชำรุดเสียหายอยู่ที่อำเภอพาน

จังหวัดลำพูน พบว่ามีพื้นที่ที่มีการรับซ่อมแซมเกวียนที่ชำรุดเสียหายอยู่ที่อำเภอเวียงของ

3. ช่างที่สามารถทำเกวียนได้

ส่วนใหญ่ช่างที่ทำหรือซ่อมแซมได้จะเสียชีวิตไปแล้ว แต่ก็พบว่าในบางพื้นที่ก็ยังมีช่างที่สามารถทำเกวียนหรือซ่อมแซมเกวียนได้อยู่หลายท่าน ดังนี้

3.1 จังหวัดแพร่ ที่บ้านท่าล้อ ตำบลหัวฝาย อำเภอสองเม่น จังหวัดแพร่ พบว่ายังมีช่างที่สามารถทำเกวียนได้อยู่ 3 ท่าน คือ

สล่าบุญช่วย ขุนกัน อายุ 70 ปี อยู่บ้านเลขที่ 112/3 หมู่ 13 บ้านท่าล้อ ตำบลหัวฝาย อำเภอสองเม่น

สล่าบุญจวน ไก่แก้ว อายุ 55 ปี อยู่บ้านเลขที่ 180/7 บ้านท่าล้อ ตำบลหัวฝาย อำเภอสองเม่น

สล่าไต้ะ ชาวนา อายุ 72 ปี อยู่บ้านเลขที่ 97 หมู่ 13 บ้านท่าล้อ ตำบลหัวฝาย อำเภอสองเม่น

ซึ่งปัจจุบัน สล่าบุญจวน และสล่าไต้ะ ยังช่วยกันทำเกวียนจำลองขนาดเล็ก ออกจำหน่ายเพื่อใช้เป็นเครื่องประดับ หรือเป็นของที่ระลึกอยู่

3.2 จังหวัดลำปาง พบว่ายังมีช่างที่สามารถทำเกวียนได้อยู่ 3 ท่าน คือ

สถาจันทร์ ชิตินนท์ อายุ 73 ปี อยู่บ้านเลขที่ 220 หมู่ 1 บ้านลำปางหลวง ตำบลลำปางหลวง อำเภอ
เกาะกา ซึ่งก็ยังมีกรทำเกวียนจำลองขนาดเล็กออกจำหน่ายเพื่อใช้เป็นเครื่องประดับหรือเป็นของที่ระลึกอยู่

อึ้งเบ็ง ใจกันทา อายุ 75 ปี อยู่บ้านเลขที่ 101/1 บ้านนาไผ่ ตำบลเสริมซ้าย อำเภอเสริมงาม
อึ้งก้อง ไหมท่า อายุ 86 ปี บ้านท่าโป่ง ตำบลเสริมซ้าย อำเภอเสริมงาม

3.3 จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่าที่บ้านปางหมู อำเภอปางหมู ยังมีช่างที่ทำเกวียนได้อยู่
3 ท่าน คือ สถาหลง สถาดา และสถาโละ สำหรับสถาดา และสถาโละได้เลิกซ่อมแซมเกวียนไปแล้ว
แต่สถาหลงยังรับซ่อมแซมอยู่ โดยรับซ่อมแซมทั้งเกวียนที่มีผู้นำมาให้ซ่อมและนำเกวียนเก่าจากฝั่ง
พม่ามาซ่อมตามที่มีผู้ต้องการ

นอกจากนี้ยังพบช่างที่รับซ่อมแซมเกวียนที่ชำรุดเสียหายอีก 4 ท่าน ดังนี้

สถาดับ พุทธธรรม อายุ 81 ปี อยู่บ้านเลขที่ 437/2 บ้านแม่คำ ตำบลแม่คำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
สถาจันทร์ตา ธานูญเรือง อายุ 72 ปี อยู่บ้านเลขที่ 101 บ้านทุ่งยาว อำเภอป่าซาง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
สถาทอง โพธิ์สุวรรณ อายุ 74 ปี อยู่บ้านเลขที่ 294 ถนนแม่สะเรียง อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
สถาจู่ คงแก้ว อายุ 77 ปี อยู่บ้านเลขที่ 34 บ้านทุ่งเค็ง ตำบลแม่คง อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

2. เพื่อวิเคราะห์ห้วงความรู้ในการสร้างและรูปแบบของเกวียนพื้นบ้านในเขตภาคเหนือตอนบน ของประเทศไทย

สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับการสร้าง รูปแบบ และองค์ประกอบของเกวียน มีดังนี้

2.1 ประเภทของเกวียน

เกวียนที่ใช้กันอยู่ในสมัยก่อนนั้นแบ่งได้ 2 ประเภท คือ

1. เกวียนวัว คือเกวียนที่เทียมด้วยวัว มักเทียมเป็นคู่ พบใช้กันอยู่ในเขตภาคเหนือ
หรือภาคใต้ มีขนาดเล็ก สั้นและเตี้ย แต่ส่วนความกว้างหน้าจะกว้างกว่าและไม่หนา เหมาะกับการ
ใช้ในภูมิประเทศที่เป็นภูเขาและมีความลาดชัน

2. เกวียนควาย คือเกวียนที่เทียมด้วยควาย มักจะมีลักษณะสูงใหญ่และหนากว่า
เกวียนวัว เพราะบริเวณที่ใช้จะเป็นที่ลุ่มมีโคลนเลนมาก พบในทางภาคกลาง และทางภาคอีสาน

2.2 รูปแบบของเกวียน

เกวียนทางภาคเหนือมีรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามพื้นที่ของจังหวัด ดังนี้

2.2.1 เกวียนแพร์ พบมากในเขตจังหวัดแพร่ บางส่วนของจังหวัดน่านที่ติดต่อกับแพร่
จังหวัดอุดรดิษฐ์ ลักษณะเด่นที่เห็นได้ชัดเจน คือ ช่วงท้ายของเกวียนจะเรียวและงอนขึ้น

2.2.2 เกวียนลำปาง พบเป็นส่วนใหญ่ในอำเภอต่างๆในจังหวัดลำปาง แต่มีความ
แตกต่างกันเล็กน้อย โดยที่อำเภอเสริมงาม อำเภอแม่พริก อำเภอเถิน ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของจังหวัด
ลักษณะตัวเรือนทางส่วนบนของเกวียนจะตรงไม่งอนเหมือนของแพร่ แต่ทางอำเภอลำปางหลวงจะ
มีลักษณะโค้งลงตรงส่วนกลางเล็กน้อย

2.2.3 **เกวียนลำพูน** พบในจังหวัดลำพูน บางอำเภอของจังหวัดเชียงใหม่ที่ติดต่อกับ จังหวัดลำพูนเช่น อำเภอสันกำแพง กิ่งอำเภอบ้านธิ อำเภอสารภีอำเภอจอมทอง อำเภอฮอด อำเภอ ดอยเต่า ไปจนถึงอำเภอแม่สะเรียงจังหวัดแม่ฮ่องสอน ลักษณะคล้ายคลึงกับของลำปางที่มีความโค้ง ตรงส่วนบนของเรือนเล็กน้อย

2.2.4 **เกวียนแม่ฮ่องสอน** มีลักษณะต่างจากเกวียนลำพูน และเกวียนแพร่ เนื่องจาก ส่วนหน้าของตัวเรือนค่อนข้างมีความโค้ง ซึ่งอาจได้แนวคิดมาจากเกวียนพม่า หรือตัวเรือนจะสูง กว่าส่วนท้าย เกวียนส่วนใหญ่จะพบในเขตอำเภอแม่สะเรียง อำเภอขุนยวม อำเภอเมือง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

2.3 องค์ประกอบของเกวียน

ทางภาคเหนือ มักจะเรียกเกวียนว่า **ล้อจัว** ซึ่งมีองค์ประกอบ ได้แก่

1. **แวนล้อ** คือ ส่วนของล้อเกวียน หรือเรียกว่า **กงเกวียน** มีขนาดเล็กใหญ่แตกต่างกัน แล้วแต่ประเภทของเกวียน และแหล่งที่สร้างเกวียน ขนาดเล็กที่สุดที่พบมีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง ประมาณ 1.20 เมตร คือเกวียนแพร่ ส่วนที่ใหญ่กว่านั้น คือเกวียนลำปาง จะมีขนาดเส้นผ่าน ศูนย์กลางประมาณ 1.30 ถึง 1.5 เมตร และยังมีส่วนประกอบย่อยอีก คือ **ดุมล้อ** **ซี่ล้อ** หรือเรียกว่า **ก่า เกวียน** และ **ขวักล้อ** หรือ **ฝักมะขาม**

2. **แก้นล้อ** หรือเรียกว่า **เพล** เป็นเหล็กคั่นเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 4 เซนติเมตร ยาวกว่า ความกว้างของเรือนเกวียนข้างละ 30 เซนติเมตร และมีส่วนประกอบย่อยอีก คือ **แซ่** **กะหลก** หรือ **กะโปก**

3. **กันจึก** หรือเรียกว่า **ทูป** หรือ **รูป** ทำจากไม้เนื้อแข็ง เป็นไม้แท่งตรง 2 อันวางเป็นรูป ตัววี วางพาด กะหลก และมีส่วนประกอบย่อย คือ **กุ่มจ้าง** หรือ **แท่นข้าง** **กันคอ** หรือ **แอก** **หลักคอ** หรือ **ลูกแอก** และ **สายอก** หรือ **ทามรัดคอ**

4. **เอือนล้อ** หรือเรียกว่า **โครงเกวียน** เป็นส่วนที่วางบนกุ่มจ้างและทูปเพื่อใช้ใส่สิ่งของที่ ใช้ในการบรรทุก มีลักษณะเป็น โครงไม้สี่เหลี่ยมทำจากไม้เนื้อแข็ง มักเป็นส่วนที่ได้รับการตกแต่งให้ สวยงาม พื้นทำจากไม้ไผ่ที่ทูปให้แบนที่เรียกว่า **ฟาก** อาจมีหลังคาคลุมอีกทีเพื่อใช้ในการเดินทางไกล มีส่วนประกอบย่อยอีก คือ **ไม้ซี่เอือนล้อ** หรือ **ไม้เสาก** คัดห่างๆ กัน เพื่อให้โปร่ง จะมีส่วนที่ยาวกว่า แล้วปาดปลายเป็นรูปใบดาบที่เรียกว่า **เดี้ยวซี่** **ตาตหน้า** หรือ **ไม้กั้นด้านหน้า** **ตาตหลัง** หรือ **ตาตข้าง** และ **โค้งกิว** สำหรับ **กระดานหน้าเกวียน** เป็นแผ่นไม้ยึดอยู่บนทูป หน้าตาหน้าใช้สำหรับให้คนนั่งขับ เกวียน ส่วน **ประทุน** หรือ **หลังคาเกวียน** มีลักษณะโค้งครึ่งวงกลม มักทำจากไม้ไผ่สานกันคล้ายเสื่อเพื่อ ครอบบนเอือนล้ออีกที

สำหรับอุปกรณ์อื่นๆที่พบในเกวียน ได้แก่ **ไม้ค้ำ** หรือ **ไม้ก้านคอ** เป็นไม้ขนาดเล็กกรุปตัว วิ ใช้สำหรับรองรับกันจึกเวลาจอดและไม่ได้เทียมวัว **คันท้ามล้อ** เป็นท่อนไม้ที่อยู่ตรงบริเวณที่นั่ง คนขับเกวียนเพื่อใช้ดึงหรือโยกเมื่อต้องการให้เกวียนหยุด หรือชะลอเวลาลงจากเนินเขา

2.4 การสร้างเกวียน

ในการสร้างเกวียนแต่ละเล่มนั้น ช่างจะเริ่มทำ ส่วนของล้อและแกนล้อก่อน จากนั้นจึงค่อยมาทำตัวเรือนเกวียน สำหรับ การทำล้อ ช่างจะทำต้นแบบไม้ที่เป็นส่วนประกอบของวงล้อหรือ ฝักขาม เพื่อใช้ทาบกับ ไม้ แล้วตัดมาประกอบกันให้ครบเป็นวงล้อ จากนั้นประกอบซี่ล้อฝักละ 2 ซี่ หัวท้ายแล้วจึงประกอบเข้ากับตัวคุม นำเหล็กกรัดล้อ ไปเผาไฟจนร้อนได้ที่ จึงนำมาครอบที่วงล้อ ราวด้วยน้ำเย็นเพื่อทำให้เหล็กกรัดตัวรอบวงล้อ ทำให้มีความแน่นหนาแข็งแรง

หลังจากประกอบล้อทั้งสองข้างเสร็จแล้วก็จะนำส่วน เพลา หรือ แก่นล้อ ทำจากเหล็ก ตันมาสอดเข้าที่กลางคุมล้อจนทะลุออกมาทางด้านนอก แล้วขัดด้วย แซ่ ที่ทำจากเหล็กเช่นกัน ส่วน ด้านในจะนำ กะหลก หรือ กะโปก ที่ทำจากไม้เนื้อแข็งมาประกบกับเพลาแล้วใช้เหล็กกรัดเพื่อยึดให้แน่น จากนั้นจึงนำ กันจ๊ก หรือ ทูบ มาวางบนกะหลก แล้วนำ กุ่มจ้าง หรือ แทนข้าง มาวางทับอีกที แล้วจึงยึดทั้งหมดด้วยสลักไม้ให้แน่นหนาแข็งแรง สำหรับตัว เอ็นล้อ หรือ เรือนเกวียน นั้นถือเป็น ส่วนที่ทำในลักษณะเป็นชิ้นสำเร็จรูปสามารถนำไปใส่บนกุ่มจ้างและทูบอีกทีหนึ่ง หากไม่ต้องการ ใช้ก็ถอดออกได้

2.5 องค์ความรู้ในการสร้างเกวียน

ในการวิเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับการสร้างเกวียนสามารถแบ่งการวิเคราะห์ที่เป็น 3 ประเด็น โดยอาศัยหลักการทางวิทยาศาสตร์เข้าช่วยในการอธิบาย ดังนี้

การวิเคราะห์เชิงวัสดุ

วัสดุที่ใช้ในการทำเกวียน จะใช้ไม้เนื้อแข็ง ได้แก่ ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้แดง ซึ่งมี น้ำหนักเบา มีความยืดหยุ่นเหมาะสมและแข็งแรงทนทานต่อการยืดหดตัวเนื่องจากความชื้นและ อุณหภูมิ มีการใช้ไม้ฝ่ประกอบในบางส่วน เช่นในส่วนที่ทำเป็นระแนงรองพื้นก่อนนำตัวเรือนวาง อีกทีหนึ่ง วัสดุสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ เหล็ก ใช้เข้ามาเสริมความแข็งแรง ในส่วนของคุมล้อ วงล้อ นอกจากนี้ยังมีวู้ทที่ใช้ในการเทียมเกวียนเพื่อทำให้เกวียนสามารถขับเคลื่อนไปได้ โดยมากมักจะใช้วู้ท เป็นคู่ เพื่อไม่ให้วู้ทเหนียวต่อการชักลากมากนัก และทำให้เกิดการสมดุลในการเคลื่อนที่ไปในทางที่ ขรุขระไม่เรียบด้วย

การวิเคราะห์เชิงกระบวนการ

หลักการ ในการทำเกวียน อาศัยความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์อยู่หลายด้าน ดังนี้

1. ตัวเกวียนอาศัยหลักการของ คาน โดยทำรูปร่างของเกวียนในส่วนด้านล่างให้เป็นแกน ตรงเช่นเดียวกับคานเพื่อรับน้ำหนักของสิ่งของที่บรรทุก

2. การเคลื่อนที่ของเกวียนอาศัยหลักการของ ล้อและเพลา โดยตัวเกวียนจะวางอยู่บนแกนที่มี ลักษณะของคานและต่อมายังคุมล้อซึ่งทำหน้าที่เป็นเพลา ส่วนตัวล้อจะทำหน้าที่หมุนเพื่อให้เกวียนเคลื่อนที่ไป

3. ในการทำล้อยกเว้นนั้นขอบของล้อยจะต้องใส่ วงเหล็กเพื่อช่วยให้รัดไม้ที่นำมาทำล้อยให้อยู่แน่นและในขณะที่เดียวกันก็ป้องกันการสึกกร่อนของไม้ที่ทำล้อยด้วย ก็อาศัยหลักการวิทยาศาสตร์คือ การขยายตัวของโลหะเมื่อได้รับความร้อน โดยช่างจะนำวงล้อยเหล็กไปเผาไฟให้ร้อนเพื่อให้ขยายตัวแล้วนำมาใส่ลงในล้อยไม้ที่ทำไว้ เมื่อเย็นลงเหล็กจะหดตัวรัดไม้ให้แน่นได้

การวิเคราะห์เชิงการนำไปใช้

ยกเว้นจัดเป็นพาหนะที่มีประโยชน์มากต่อชาวบ้านในสมัยก่อนเพราะใช้ได้ทั้งในการเดินทางไกล ใช้ในการขนส่งผู้คน หรือสินค้าไปขาย หรือไปแลกเปลี่ยน และยังสามารถใช้เป็นที่พักผ่อนไปในตัวได้ด้วย นอกจากนี้ในการทำนาก็ยังใช้ในการขนกล้าเพื่อนำไปปลูกหรือขนข้าวจากนาเก็บยังยุ้งฉางได้ แสดงถึงภูมิปัญญาความสามารถของคนในสมัยก่อนที่ประดิษฐ์สิ่งของใช้จากวัสดุรอบตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพนั่นเอง

3. เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ของเกวียนในบริบททางวัฒนธรรมของทางภาคเหนือ

สำหรับบริบททางวัฒนธรรมทางภาคเหนือที่เกี่ยวข้องกับเกวียน ได้แก่

3.1 รูปลักษณะของเกวียนทางภาคเหนือ

ลักษณะเฉพาะของเกวียนทางภาคเหนือ นอกจากขนาดของตัวเกวียนแล้ว ลักษณะเด่นที่สำคัญคือ บริเวณเขื่อนล้อยนั้น ตรงส่วนของไม้กั้นด้านหน้า หรือ ตาดหน้า ที่ทำจากแผ่นไม้ขนาดใหญ่ รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มักมีการประดับลวดลายโดยใช้สีฉวีฉาบให้ลึกลงเป็นลายเส้น เป็นศิลปะแบบพื้นบ้านล้านนา ลวดลายที่นิยมทำกันมีหลายแบบ เช่น ลายหมอนน้ำมีไม้เลื้อยตามคติพุทธศาสนาดั้งเดิม และลวดลายนาคเลื้อย ต่อมาในช่วงหลังความนิยมเริ่มเปลี่ยนเป็นภาพวงดนตรีลูกทุ่ง เป็นการเพื่อความสวยงามสนุกสนาน ส่วนด้านหลังของเขื่อนล้อย จะมี ตาดหลัง มักแกะสลักรูปนูนต่ำเป็นรูปช้าง แต่ในช่วงหลังก็นิยมวาดรูปของวงดนตรีลูกทุ่ง เช่นเดียวกันกับตาดหน้า หรือบางทีก็วาดเป็นรูปการชนวัว ที่เป็นการละเล่นอีกอย่างหนึ่ง และระหว่างส่วนปลายของ กันจึก และตาดหลัง จะมีแผ่นไม้ที่สวยงามอีกแผ่นหนึ่งคั่นอยู่ที่เรียกว่า โกงกิ้ว เป็นแผ่นไม้รูปสี่เหลี่ยมคางหมู ส่วนล่างของโกงกิ้ว จะปาดเป็นรูปโค้งคล้ายสาหร่ายรวงผึ้ง ลวดลายของ โกงกิ้ว ใช้สีฉวี ตกเป็นลายเส้น รูปนาคสองตัว เลื้อยหันหลังเกี่ยวหางกัน

3.2 บริบทของเกวียนที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมทางภาคเหนือ

เกวียนถูกใช้ในงานเกี่ยวกับศาสนา เช่นที่ อำเภอทุ่งเสวียน จังหวัดสุโขทัย จะใช้เกวียนบรรทุกกลองแห่ร้องเป็นสัญญาณว่าวันพຸ່ງนี้เป็นวันพระ ทางภาคเหนือ ตัวเรือนเกวียนจะถูกถอดออกเพื่อใช้พื้นที่ส่วนใหญ่วางกลองหลวง พบได้ในเขตอำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ หรือจังหวัดลำพูน ปัจจุบันเกวียนที่ใช้บรรทุกกลองไปแข่งขันตามสถานที่ต่างๆ จะเปลี่ยนจากวัว เป็นพ่วงด้วยรถพ่วงเหล็ก และเชื่อมต่อกับรถยนต์อีกทีหนึ่ง เพื่อเป็นการประคองส่วนทวยเกวียนไม่ให้หัก สาเหตุที่เปลี่ยนจากวัวเป็นรถเพราะสถานที่แข่งขันตีกลองไกลขึ้น

3.3 ความเชื่อเกี่ยวกับเกวียน

ทางภาคเหนือ ในเรื่องของความเชื่อเกี่ยวกับเกวียนนั้น ส่วนใหญ่ไม่มีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องของการทำเกวียนหรือการใช้เกวียนเป็นเรื่องเป็นราว ส่วนใหญ่เมื่อทำขึ้นมาแล้วก็จะใช้เลย ไม่ต้องมีการทำบุญหรือฉลองเกวียนใหม่ จะมีบ้างก็เกี่ยวกับการเจียนภาพ ลวดลาย ลงบนตาคนหัว และ ตาดหลัง เป็นรูปหม้อไผ่ดอก หรือนาค หรือช้าง เพื่อความเป็นสิริมงคล และความอุดมสมบูรณ์เท่านั้น

3.4 ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากเกวียน

เกวียนในปัจจุบันไม่ได้ใช้และถูกทิ้งไว้ตามบ้านเรือนของผู้คน จึงมีพ่อค้าไปขอซื้อเพื่อนำมาซ่อมแซมปรับปรุงให้มีสภาพดีขึ้น แล้วขายต่อในลักษณะของเครื่องประดับสนามตามสถานที่ต่างๆ เช่น โรงแรม รีสอร์ท บ้านของผู้มีฐานะ ส่วนเกวียนเล่มใดไม่สามารถซ่อมแซมได้ ก็จะถูกถอดชิ้นส่วนมาดัดแปลงทำเป็นเครื่องเรือน เช่น โต๊ะ เก้าอี้ ทำเป็นศาลานั่งเล่น หรือนำมาทำเป็นส่วนประกอบของบ้าน เช่น ทำหน้าต่าง รั้ว เป็นต้น สำหรับแหล่งผลิตเครื่องไม้จากเกวียนที่พบอยู่ที่บ้านโป่งศรี อำเภอมือง จังหวัดแพร่ อีกแห่งหนึ่ง คือ ตำบลมะเขือแจ้ อำเภอมือง จังหวัดลำพูน

อภิปรายผล

จากการที่คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาการทำเกวียนในเขตภาคเหนือตอนบน โดยภาพรวมสามารถสรุปประเด็นที่ได้จากการศึกษาไว้ดังนี้

ประเด็นแรก การใช้เกวียนในปัจจุบันเพื่อเป็นยานพาหนะขนส่งของ หรือใช้ในการเดินทางนั้นมีเหลืออยู่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่จะพบในเขตชนบทที่ห่างไกล เหตุผลเพราะว่าการขนส่งหรือเดินทางด้วยรถยนต์จะสามารถขนส่งได้ในปริมาณที่มากและสะดวกรวดเร็วกว่า ขณะเดียวกันการทำถนนเข้าไปยังชุมชนต่างๆ ของภาครัฐมีมากและทั่วถึงขึ้น รวมทั้งการนำสิ่งอุปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา เข้าไปทำให้ชุมชนมีความเจริญขึ้นในทุกด้าน ยิ่งทำให้การติดต่อระหว่างชุมชนมีมาก การใช้รถยนต์ในการขนส่งก็ยิ่งมีความสำคัญยิ่งขึ้น บทบาทความจำเป็นในการใช้เกวียนก็ลดลงไปเรื่อยๆ องค์ความรู้ในการทำและซ่อมแซมเกวียนก็เริ่มสูญหายไปตามกาลเวลาและจำนวนของช่างที่ล้มหายตายจากไป จนเมื่อคณะผู้วิจัยลงภาคสนามเพื่อสืบค้นข้อมูลทำให้ทราบว่า ช่างส่วนใหญ่เสียชีวิตแล้ว ช่างที่ยังมีชีวิตอยู่ก็มีจำนวนน้อยมากดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 4 แล้ว และนับวันก็จะค่อยหมดไป จึงมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาข้อมูลเหล่านี้ไว้ไม่ให้สูญไป คณะผู้วิจัยจึงพยายามรวบรวมไว้ให้เป็นระบบและให้มากที่สุด แต่อย่างไรก็ดี เทคนิคในการทำ การประกอบก็เป็นสิ่งที่คณะผู้วิจัยอาจรวบรวมไว้ไม่ได้ชัดเจนนัก หากเป็นไปได้ก็น่าที่จะเชิญนักวิชาการที่มีความรู้ในทางช่าง เช่น อาจารย์ทางวิศวกรรม อาจารย์ทางช่าง หรือผู้รู้ทางช่าง เข้าไปศึกษาด้วยก็จะช่วยให้สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้เหล่านั้นได้อย่างสมบูรณ์มากขึ้น

ประเด็นถัดมาที่ได้จากการลงไปศึกษาในครั้งนี้พบว่ายังมีช่างบางท่านที่ยังใช้ความรู้ที่มีอยู่ผลิตเกวียนออกมาจำหน่ายโดยเปลี่ยนไปทำให้มีขนาดเล็กลงเพื่อใช้เป็นเครื่องประดับบ้าน หรือเป็น

ของที่ระลึก ได้แก่ ช่างโต๊ะ ชาวนาที่บ้านท่าล้อ อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และช่างจันทร์ ชิดินนทร์ บ้านลำปางหลวง ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง อีกทั้งช่างจันทร์เองได้นำความรู้ในการทำ ล้อของเกวียนไปประยุกต์ใช้กับการทำล้อของรถม้าลำปาง ซึ่งเป็นยานพาหนะที่เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของจังหวัดลำปางด้วย ทำให้ล้อของรถม้าที่ใช้ในการรับนักท่องเที่ยวในบริเวณหน้าวัดลำปางหลวง มีความแข็งแรงและสวยงามแปลกตา ดังรูปที่ 53

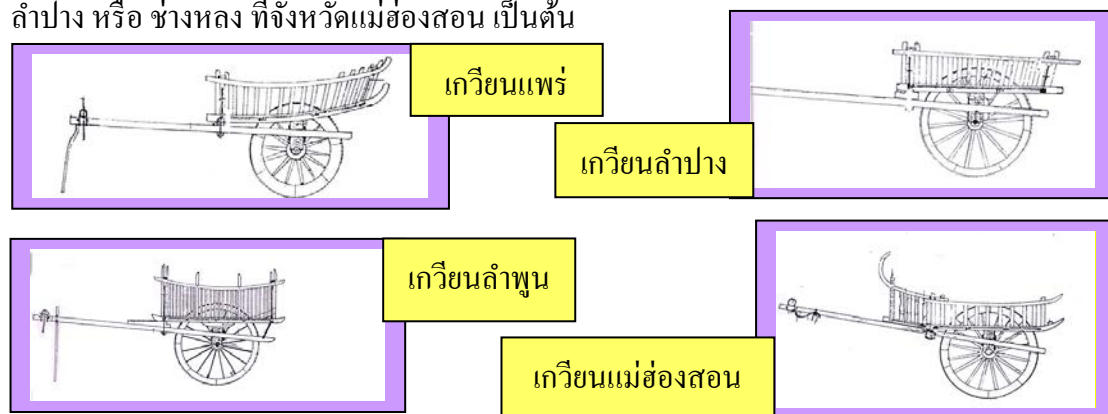
รูปที่ 53 ช่างและกลาง เกวียนจำลองที่ทำขึ้นจำหน่าย ชาว ล้อของรถม้าที่เลียนแบบล้อเกวียน

ประเด็นต่อมาที่จะกล่าวถึง คือ แหล่งของการทำเกวียน ซึ่งแต่เดิมคณะผู้วิจัยมีความเข้าใจว่า น่าจะพบได้ทั่วไปในทุกจังหวัด แต่เมื่อลงทำการศึกษาก็พบว่า จังหวัดที่เป็นแหล่งทำเกวียนหลักๆ มีอยู่เพียง 4 จังหวัดของทางภาคเหนือตอนบน คือ ที่จังหวัดแพร่ ลำปาง ลำพูน และแม่ฮ่องสอน ทำให้เกิดรูปร่างของเกวียนที่เป็นลักษณะเฉพาะตัวของจังหวัดนั้น ตามบริบทของภูมิประเทศและการใช้งานในท้องถิ่น รวมทั้งเรียกชื่อเกวียนตามจังหวัดด้วย ได้แก่ เกวียนแพร่ เกวียนลำปาง เกวียนลำพูน และเกวียนแม่ฮ่องสอน ทำให้ได้ทราบว่าคนทางจังหวัดเชียงราย น่าน และอุตรดิตถ์ จะเดินทางไปซื้อเกวียนจากแหล่งทำเกวียนที่แพร่ไปใช้ ในขณะที่แหล่งทำเกวียนที่ลำปางนั้น คนทางจังหวัดพะเยา และตาก จะเดินทางมาซื้อ ส่วนแหล่งทำเกวียนที่ลำพูน ส่วนใหญ่จะเป็นคนจากเชียงใหม่ และแหล่งทำเกวียนที่แม่ฮ่องสอน นอกจากคนต่างอำเภอ เช่น แม่สะเรียง ขุนยวม ท่าวังผา หรือปาย จะมาซื้อแล้ว บางทีก็นำเกวียนข้ามไปขายพม่า ทางด่านใกล้เขตอำเภอขุนยวมด้วย

จากข้อมูลเท่าที่กล่าวมาเหตุผลประการหนึ่ง ที่น่าจะเป็นเช่นนี้ เพราะในการทำเกวียนนั้น ต้องอาศัยช่างหลายคนที่มีฝีมือแตกต่างกันช่วยกันทำ ได้แก่ ช่างไม้ ช่างเหล็ก ช่างเคียน (ช่างกลึง) ช่างจักสาน รวมทั้งช่างแกะสลัก หากต้องการทำให้เกวียนมีความสวยงาม ฉะนั้นในสมัยก่อนจึงมักมีช่างรวมตัวกันทำเกวียนเป็นชุมชน หรือหมู่บ้าน และยังคงหลงเหลือให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน โดยส่วนใหญ่ จะมีชื่อว่า “บ้านท่าล้อ” ซึ่งพบได้ในจังหวัดต่างๆทางภาคเหนือตอนบน เช่น ที่ บ้านท่าล้อ อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ หรือ บ้านท่าล้อ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน บ้านท่าล้อ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน เป็นต้น ซึ่งจากการสอบถามชาวบ้านในชุมชนเหล่านั้นก็ทราบว่า ที่มาของชื่อบ้านนั้นมี

ความหมายอยู่ 2 ทาง คือ เป็นชุมชนที่เคยมีการทำเกวียนมาก่อน หรือไม่ก็เป็นแหล่งที่มีการนำเกวียนมาขายหรือแลกเปลี่ยนกัน

จากข้อมูลที่ได้กล่าวมาทำให้ทราบว่า การทำเกวียนในสมัยก่อนจำเป็นต้องใช้กำลังคนในการทำจำนวนพอสมควร และช่างแต่ละคนก็มีความถนัดแตกต่างกัน จึงต้องมีหัวหน้าที่อาจเป็นทั้งผู้ที่มีความรู้ความสามารถมากกว่าช่างคนอื่น และมีทุนทรัพย์ในการลงทุนซื้อวัตถุดิบ เช่น เหล็ก เป็นต้น ฉะนั้นช่างที่คณะผู้วิจัยได้สำรวจพบตามที่กล่าวมา จึงเป็นระดับหัวหน้าช่างเกือบทั้งหมดไม่ว่า จะเป็นช่างบุญช่วย ชุนกัน ที่จังหวัดแพร่ ช่างจันทร์ ชัดินนทร์ และช่างก้อง ไหม่ท่า ที่จังหวัดลำปาง หรือ ช่างหลง ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นต้น

รูปที่ 54 รูปร่างของเกวียนในแต่ละจังหวัดที่เป็นแหล่งทำ

ประเดิมถัดมาคือขั้นตอนและองค์ความรู้ในการทำเกวียน จากการศึกษาพบว่าในแต่ละแหล่งที่ทำเกวียนมี ขั้นตอน เทคนิควิธีการ ที่คล้ายคลึงกัน ทั้งในการกลึงคูด้ามด้วยเครื่องเกียน การเข้าฝักขาม กับ ซี่ล้อ และคูด้าม การเข้าเหล็กรัดล้อ การนำ เพลา และ กะหลก มาประกอบกับล้อ จากนั้นจึงนำ ทูบ และ แผ่นซ้าง มาประกอบกับเพลา แล้วจึงนำเรือนเกวียนมาวางบนแผ่นซ้างอีกทีหนึ่งจึงเสร็จ จะแตกต่างกันบ้างก็ตรงขนาดของล้อ และเรือนเกวียนเท่านั้น

มีข้อน่าสังเกตว่าจากการที่คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ในจังหวัดใกล้เคียง เช่น ตาก พิชญ์โลก สุโขทัย หรือทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และได้มีโอกาสสอบถามชาวบ้านที่มีความรู้ในการทำเกวียน ก็ได้ข้อมูลในการทำเกวียนคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะในเรื่องของการทำตัวล้อ แสดงให้เห็นว่าองค์ความรู้ในการทำเกวียนนั้นคงเหมือนกัน แต่สิ่งที่ทำให้เกวียนมีรูปลักษณ์ต่างกัันน่าจะมาจากลักษณะพื้นที่ และประโยชน์ในการนำไปใช้มากกว่า

ประเด็นสุดท้ายที่จะขอล่าถึง คือ บทบาทหน้าที่ของเกวียนในบริบททางวัฒนธรรมของภาคเหนือ ซึ่งจะพบว่ารูปลักษณ์ของเกวียนทางภาคเหนือจะมีขนาดค่อนข้างเล็ก เตี้ย เรือนเกวียนจะกว้าง เมื่อเทียบกับภาคอื่น ซึ่งน่าจะเป็นเพราะลักษณะพื้นที่ของทางภาคเหนือประกอบด้วยภูเขาเป็นส่วนใหญ่ พื้นที่จึงเป็นเนินชันๆลงๆ มีที่ราบน้อย หากทำให้เกวียนมีขนาดใหญ่และสูงจะทำให้ค้ำได้ง่าย รวมทั้งสัตว์ที่ใช้ลากเกวียนจะเป็นวัวซึ่งสามารถเลี้ยงในพื้นที่ทางนี้ได้ดีกว่าควาย กำลังของ

วันน้อยกว่าควาย หากทำให้เกวียนมีขนาดใหญ่และบรรทุกของแล้วอาจทำให้วัวไม่มีกำลังพอที่จะลากได้ จึงน่าจะเป็นเหตุผลที่ทำให้รูปลักษณะของเกวียนทางนี้แตกต่างจากภาคอื่น

สำหรับความเกี่ยวข้องกับทางวัฒนธรรมของทางภาคเหนือ นั้น ส่วนใหญ่จะมีการใช้เกวียนบรรทุกกลองของวัด เช่น กลองสะบัดชัย ในการแห่ขบวนครีวทาน หรืองานบุญต่างๆ หรือใช้แห่กลอง ตีเพื่อบอกให้ทราบว่าจะถึงวันพระที่จังหวัดสุโขทัย นอกจากนี้บางพื้นที่ เช่น อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ชาวบ้านจะนำเกวียนมาถอดส่วนเรือนเกวียนออก แล้วบรรทุกกลองหลวงเพื่อนำไปแข่งขันการตีกลองตามที่แตกต่างกัน แสดงให้เห็นถึงความสามารถของชาวบ้าน ในการคัดแปลงปรับเปลี่ยนสิ่งที่มีอยู่ให้สามารถใช้ประโยชน์ได้เต็มที่

นอกจากนี้ในส่วนไม้ที่กั้นด้านหน้าของเรือนเกวียนที่ เรียกว่า ตาดหน้า ก็จะนิยมสลัก หรือเขียนเป็นลาย หม้อไหดอก หรือหม้อน้ำมีไม้เลื้อย ตามคติพุทธศาสนาดั้งเดิมที่ เรียกว่า “ปุณณภู หรือ ปุณณกลศ” เพื่อให้เกิดความศรัทธา ความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณธัญญาหาร อันเป็นปัจจัยหลักหนึ่งในสี่ของการดำรงชีวิต รวมทั้งบริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติต่างๆ หรือลดความยาก ที่จัดเป็นสัญลักษณ์แห่ง ความยิ่งใหญ่ ความอุดมสมบูรณ์ ความมีวาสนา ซึ่งเป็นความเชื่อที่สืบทอดกันมายาวนานของคนทางภาคเหนือ ในขณะที่ไม้กั้นด้านหลังที่เรียกว่า ตาดหลัง ก็มักจะสลัก หรือเขียนเป็นรูปช้าง ซึ่งแสดงถึงพลังกำลัง อำนาจ ความเกรงขาม ซึ่งจะช่วยคุ้มครองป้องกันการเดินทางให้ราบรื่นไม่มีอุปสรรคใดๆ แต่ในภายหลังพบว่าการเขียนภาพเปลี่ยน ไปเป็นวงดนตรีลูกทุ่งที่นิยมกันในช่วงนั้น จึงอาจแสดงให้เห็นถึงแนวคิดที่เปลี่ยนไปของช่างหรือเจ้าของเกวียนในช่วงหลังได้ว่า มีความสนใจในเรื่องของความบันเทิงสนุกสนานมากกว่าก็ได้

ในช่วงหลังเมื่อการคมนาคมเจริญขึ้น รถยนต์ได้เข้ามามีบทบาทมากกว่า เกวียนจึงถูกใช้น้อยลง และถูกเก็บไว้ตามบ้านเรือน พ่อค้าของเก่าจึงไปซื้อเพื่อนำมาซ่อมแซมและขายไปเป็นเครื่องประดับสนาม และบางส่วนก็ถอดเป็นชิ้นเพื่อนำไปคัดแปลงทำเป็นส่วนต่างๆ ของบ้าน เช่น รั้ว หน้าต่าง ประตู หรือทำเป็นเครื่องเรือน เช่น โต๊ะ เก้าอี้ โคมไฟ เป็นต้น รวมทั้งทำเป็นศาลา นั่งเล่น ซึ่งก็ได้รับความนิยมจากคนทั่วไป จนทำให้จำนวนเกวียนเก่าลดลงอย่างรวดเร็ว และไม่พอในการนำมาคัดแปลง จึงมีช่างทำเกวียนรับทำชิ้นส่วนเหล่านี้ขึ้นมาใหม่โดยเฉพาะส่วนล้อ แต่อย่างไรก็ดีความรู้ในการทำเกวียนก็เริ่มจางจืด และมีแนวโน้มจะสาบสูญไปในที่สุด

สุดท้ายคณะผู้วิจัยหวังว่าผลการศึกษาในครั้งนี้ถึงแม้จะไม่สามารถรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องเกวียนได้ทั้งหมด เพราะเป็นการศึกษาเฉพาะในเขตภาคเหนือตอนบนเท่านั้น แต่อย่างน้อยก็น่าจะเป็นข้อมูลเกี่ยวกับเกวียนที่ผู้สนใจสามารถศึกษาค้นคว้าได้ ซึ่งทางคณะผู้วิจัยก็หวังว่าหากมีโอกาสคงจะได้ทำการศึกษาเรื่องของเกวียนในภูมิภาคอื่นต่อไปเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ของข้อมูล และจะได้เป็นองค์ความรู้ที่อยู่คู่แผ่นดินไทยตลอดไป

ข้อเสนอแนะ

สำหรับในส่วนนี้คณะผู้วิจัยได้แบ่งการเสนอข้อเสนอแนะออกเป็น 2 ส่วน คือในส่วนของการนำผลการวิจัยไปใช้ และในส่วนของการทำวิจัยในครั้งต่อไป มีรายละเอียด ดังนี้

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

จากผลการวิจัยที่ได้ สามารถนำไปใช้ประโยชน์โดยแยกเป็นประเด็นต่างๆ ได้ ดังนี้

1. แหล่งที่ทำเกวียน และช่างที่ทำเกวียน สามารถใช้ประโยชน์ในด้านเป็นแหล่งวิทยาการ ที่สามารถให้ผู้สนใจ นักเรียน นักศึกษา เข้าศึกษาหาความรู้ในเรื่องของเกวียน ได้เป็นอย่างดี

2. การวิเคราะห์องค์ความรู้ในการทำเกวียนตลอดจนความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง สามารถนำผลการศึกษาในส่วนนี้ไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ได้ คือ

2.1 ใช้เป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์องค์ความรู้ในการทำเกวียนตลอดจนความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องที่มีอยู่ในเกวียน ในภูมิภาคอื่น เช่น ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ได้

2.2 ใช้เป็นข้อมูลในการอธิบายองค์ความรู้ในการทำเกวียนตลอดจนความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องที่มีอยู่ในเกวียน เมื่อมีการจัดกิจกรรมพาผู้ที่สนใจไปศึกษาในแหล่งที่มีเกวียนจริงๆ

2.3 ใช้เป็นตัวอย่างให้เยาวชนได้ศึกษาเพื่อให้เกิดความชื่นชม ตระหนัก และเห็นคุณค่า ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีพื้นบ้านว่ามีความทันสมัย มีคุณค่าอยู่ในตัวของมันเอง และสามารถอธิบายด้วยศาสตร์ต่างๆ ได้ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคมศาสตร์หรือด้านวิทยาศาสตร์

3. ผลการศึกษาสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในด้านการศึกษา ได้แก่

3.1 ครู อาจารย์ สามารถเลือกหลักการความรู้ในการทำเกวียน ความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ได้โดยตรง หรือโดยการนำมาปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพการจัดการเรียนรู้ของแต่ละโรงเรียน หรือสถานศึกษาได้

3.2 ครู อาจารย์ใช้เป็นแนวทางในการสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีพื้นบ้านที่มีอยู่ในท้องถิ่นที่โรงเรียน หรือสถานศึกษาอยู่ และนำมาปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับการจัดการเรียนรู้ของโรงเรียนหรือสถานศึกษาได้

3.3 ครู อาจารย์สามารถใช้เป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร เช่น การพานักเรียนไปทัศนศึกษา โดยใช้แหล่งที่มีเกวียนที่เสนอไว้เป็นแนวทางเพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อหาในบทเรียนได้

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ศึกษาแหล่งที่ทำ รูปแบบของเกวียนในภูมิภาคอื่น เช่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้
2. ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะ รูปแบบ การใช้งานของเกวียนในภาคเหนือตอนบนกับภาคอื่น
3. ศึกษาเปรียบเทียบองค์ความรู้ในการทำเกวียนของภาคเหนือตอนบนกับภาคอื่น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- จารุวัตร กลิ่นอยู่. 2549. <http://www.stou.ac.th>.
- ชมพูนุท ศรีลัมพ์. 2536. **เกวียน**. การศึกษาเฉพาะเรื่อง ภาควิชาศิลปไทย คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ญาวิณีย์ ศรีวงศ์ราช, 2544. การศึกษาแนวคิดเชิงปรัชญาเรื่อง"ขวัญ"ในวรรณกรรมพิธีกรรมล้านนา.
เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นรินทร์ ศรีคำลือ. 2536. **เกวียน**. การศึกษาเฉพาะเรื่อง ภาควิชาศิลปไทย คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- บุญคิด วัชรศาสตร์. 2538. **คนเมือง อู่คำเมือง**. เชียงใหม่ ; ธาราทองการพิมพ์.
- พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. 2537. "ภูมิศาสตร์โบราณล้านนา", **ล้านนา**. กรุงเทพฯ : กองวิชาประวัติศาสตร์
- ส่วนการศึกษา โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า.
- มณี พะยอมยงค์. 2529. "วิทยาศาสตร์กับชีวิตชาวล้านนา", **30 ปีคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**.
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ .
- วีระพงษ์ แสง-ชูโต. 2544. การวิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีพื้นบ้านในทางวิทยาศาสตร์ในภาคเหนือ
ตอนบนของประเทศไทย. ปรินญาณิพนธ์ ปรินญาการศึกษาคุุฎิบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ.
- วีระพงษ์ แสง-ชูโต. 2545. การวิเคราะห์เครื่องมือทางการเกษตรพื้นบ้านในทางวิทยาศาสตร์ในภาคเหนือ
ตอนบนของประเทศไทย. งานวิจัย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สนั่น ธรรมาธิ. 2550. <http://art-culture.chiangmai.ac.th>
- สมยศ กิจคำ. 2532. "ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพภูมิศาสตร์กับพืชพันธุ์ธรรมชาติในภาคเหนือของประเทศไทย"
ล้านนา. กองวิชาประวัติศาสตร์ ส่วนการศึกษาโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า.
- สร้อยศรี อ่องสกุล. 2539. **วัฒนธรรมและการเมืองล้านนา**. กรุงเทพฯ : บริษัทต้นอ้อ แกรมมี จำกัด.
- สายทิพย์. 2545. "เกวียน"...พาหนะล้อเลื่อนยุคแรกในสยาม. **หญิงไทย ฉบับที่ 640 ปีที่ 27 ปีที่แรก**
เดือนเมษายน พ.ศ. 2545
- สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคเหนือ. 2539. รายงานสถานการณ์สิ่งแวดล้อมภาคเหนือ พ.ศ.2539. เชียงใหม่.
เอกสารเผยแพร่สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคเหนือ สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม
กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม. (อัคราณา) .
- เสนอ นิลเดช. 2539. **ศิลปสถาปัตยกรรมล้านนา**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- สิทธิ์ บุตรอินทร์. 2523. **โลกทัศน์ชาวไทยล้านนา**. เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่.
- อโศก ศรีสุวรรณ. 2542. **เกวียนเล่มสุดท้าย**. กรุงเทพฯ. บริษัท ดับเบิ้ลนายน์ พรินติ้ง จำกัด.

แหล่งเว็บไซต์ที่อ้างอิง

<http://knowledge.eduzones.com>

netdiaries.blogspot.com

www.skyscrapercity.com

<http://www.nmd.go.th/Web/c8.htm>

ill.msu.ac.th/sirindhorn/th/items/kwean

<http://share.psu.ac.th/blog/montasara/5966>

<http://www.lannaworld.com>

<http://www.mutphysics.com/physics/oldfront/71/3/index.htm>

http://www.obec.go.th/news/_develop_media/news12/songkha/Bunsert_g/sec02p02.html

<http://www.yupparaj.ac.th>

<http://j.1asphost.com/seesan/1.htm>

<http://bbs.cmvc.ac.th/archiver>

<http://lanna.mju.ac.th>

<http://kanchanapisek.or.th/kp6/BOOK3/chapter10>

<http://www.prapayneethai.com>

<http://www.thaitambon.com>

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

พระราชบัญญัติขนาดเกวียน พ.ศ. 2459

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระมกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชบัญญัติ

ขนาดเกวียน

พระพุทธศักราช 2459

มีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า ตามหัวเมืองในสยามรัฐสีมา มีเกวียนที่ใช้เป็นพาหนะในการเดินทาง และบรรทุกสินค้าเป็นประโยชน์อยู่เป็นอันมาก แต่เกวียนเหล่านั้นบางเมืองทำขนาดระหว่างล้อต่างกัน ไม่สามารถจะนำไปใช้ในทางบางเมืองได้ เป็นความลำบากขัดข้องอยู่ ทรงพระราชดำริเห็นว่า ถ้าให้เกวียนทั้งปวงมีขนาดระหว่างล้อเดินทางร่วมติดต่อกันได้ จะเป็นประโยชน์ แก่พลเมืองในการไปมาค้าขายยิ่งขึ้นเป็นอันมาก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สอบสวนได้ขนาดทางเกวียนที่มีอยู่เป็นขนาดกลางโดยมากแล้วตามหัวเมืองในพระราชอาณาจักร ว่าขนาดทางเกวียนกว้าง 1 เมตร 45 เซนติเมตร นั้นเป็นขนาดสามัญ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานปกครอง ท้องที่ชี้แจงให้เจ้าของเกวียนจัดการแก้ไขเกวียนที่ยังไม่ได้ขนาดนั้นเป็นขนาดระหว่างล้อทั้ง 2 ข้าง กว้าง 1 เมตร 45 เซนติเมตร ได้โดยมากแล้ว แต่ทรงพระราชดำริเห็นว่า ควรให้วางขนาดระหว่างล้อเกวียนไว้เสียให้เป็นหลักฐานเมื่อผู้ใดจะสร้างเกวียนใหม่ก็ดี หรือจะแก้ขนาดเกวียนเก่าที่มีอยู่แล้ว ก็ดี จะได้แก้ไขเป็นขนาดเดียวกัน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตรา พระราชบัญญัติไว้ดังต่อไปนี้

ว่าด้วยนามและกำหนดใช้พระราชบัญญัติ

มาตรา 1 พระราชบัญญัตินี้ให้มีนามว่า "พระราชบัญญัติขนาดเกวียน พระพุทธศักราช 2459"

มาตรา 2* ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ เป็นกฎหมายตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พระพุทธศักราช 2459 เป็นต้นไป * [รก.2458/-/375]

อธิบายชนิดเกวียน

มาตรา 3 เกวียนเป็นยานพาหนะประเภทหนึ่ง มีล้อ 2 ล้อ ใช้ไม้ประกอบ เป็นเครื่องผูก มีหลังคาก็ดี หรือไม่มีหลังคาก็ดี ใช้เทียมด้วยสัตว์พาหนะ เช่น โค กระบือ เป็นต้น หรือเกวียนซึ่งเรียกในท้องที่บางแห่งว่า ระแทะก็ดี รวมเรียกในพระราชบัญญัตินี้ว่าเกวียนทั้งสิ้น เว้นไว้แต่เกวียนบรรทุกอึก ชนิดหนึ่งซึ่งล้อทำด้วยเหล็กทั้งตัวหรือล้อมีเครื่องเหล็กประกอบใช้เฉพาะ ท้องที่มีถนนแล้ว เกวียนชนิดนี้เรียกว่า เกวียนล้อเหล็ก ไม่นับเข้าในประเภท เกวียนแห่งพระราชบัญญัตินี้

เกวียนต้องมีขนาดอย่างเดียวกัน

มาตรา 4 เกวียนต้องมีขนาดระหว่างล้อทั้ง 2 ล้อเท่ากันทั้งสิ้น คือวัดแต่ล้อข้างหนึ่งถึงล้ออีกข้างหนึ่ง เมื่อคุมชิดกับปะแหรกแล้ว ต้องให้ ได้ 1 เมตร 45 เซ็นติเมตร เป็นส่วนกว้างของเรือนเกวียน แต่ส่วน ขาวและ ส่วนอื่นๆ ของเกวียนนั้น ไม่จำกัด สุดแต่ผู้ทำจะให้ยาวเหมาะแก่ การใช้สัตว์พาหนะชนิดใดก็ได้ แต่เพื่อที่จะให้ เข้าใจง่ายในการกำหนดขนาดเกวียน ดังได้กล่าวมาแล้วในมาตรานี้ ให้ผู้บัญชาการปกครองท้องที่ทำตัวอย่าง เกวียนขึ้นไว้ยังที่ว่าการเล่มหนึ่ง ห้ามมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดทำเกวียนหรือใช้ เกวียนซึ่งมีขนาดระหว่างล้อทั้ง 2 ล้อผิด กับตัวอย่างและขนาดที่ได้กำหนด ไว้ในมาตรานี้เป็นอันขาด เว้นแต่เกวียนบางเล่มที่มีอยู่แล้วก่อนวันใช้ พระราชบัญญัตินี้ ซึ่งผู้ว่าราชการเมืองผู้ปกครองท้องที่จะได้ผ่อนเวลาให้ แก้ไขเปลี่ยนแปลงตามความในมาตรา 5

มาตรา 5 เมื่อได้ประกาศให้ใช้พระราชบัญญัตินี้แล้ว ถ้าปรากฏว่าผู้ใด มีเกวียนอันผิดขนาดตามที่ได้ กล่าวไว้ในมาตรา 4 ก็ให้ผู้นั้นแก้ไขเปลี่ยนแปลง เกวียนของตนเสีย ให้ถูกต้องตามความประสงค์ของ พระราชบัญญัตินี้ ภายในเวลา ที่ผู้ว่าราชการเมืองผู้ปกครองท้องที่จะได้กำหนดผ่อนผันให้ตามสมควร และให้ ผู้ว่าราชการเมืองผู้ปกครองท้องที่ออกใบอนุญาตให้ใช้ได้ชั่วคราวไว้เป็นสำคัญ แขวงเมืองใดมีกำหนดเวลาผ่อน ผันให้แก้ไขเปลี่ยนแปลงเท่าใด ให้ผู้ว่าราชการ เมือง ผู้ปกครองท้องที่เมืองนั้นประกาศให้ราษฎรทราบทั่วกัน และให้เสนาบดี ผู้ปกครองท้องที่ลงประกาศกำหนดเวลาในหนังสือราชกิจจานุเบกษาด้วย ถ้าพ้น กำหนดนั้นไป ต้องถือว่าผู้ที่มีเกวียนขนาดระหว่างล้อ 2 ล้อ ผิดจากขนาดที่ไว้ ในมาตรา 4 นั้นมีความผิด

ว่าด้วยการจดทะเบียนเกวียน

มาตรา 6 บรรดาเกวียนทั้งปวง แม้เจ้าของจะใช้หรือมิใช้ก็ตาม เมื่อยังปรากฏเป็นรูปเกวียนอยู่แล้ว เจ้าของเกวียนจะต้องนำมาจดทะเบียน และให้เจ้าพนักงานทำเครื่องหมายสำหรับเกวียน ณ ที่ที่ผู้ว่าราชการ เมืองจะได้ออกประกาศกำหนดท้องที่ที่จะจดทะเบียนให้ทราบทั่วกัน และให้กำหนด ในที่ซึ่งจะเป็นการ สะดวกที่สุดสำหรับประชาชน อย่าต้องให้เดินทางไกลเสีย เวลาทำมาหากิน ทั้งให้เจ้าพนักงานทำการจด ทะเบียนโดยรวดเร็วที่สุด เพื่อ มิให้เปลืองเวลาของเจ้าของเกวียนเกินกว่าเหตุด้วย เกวียนที่เจ้าพนักงาน ได้จด ทะเบียนทำเครื่องหมายแล้วจึงจะใช้ได้โดยชอบด้วยพระราชบัญญัตินี้ เว้นแต่เกวียนบางเล่มที่ผู้ว่าราชการ เมืองผู้ปกครองท้องที่จะผ่อนผันออก ใบอนุญาตให้ใช้ได้ชั่วคราวในระหว่างแก้ไขเปลี่ยนแปลงตามความใน มาตรา 5 นั้น

มาตรา 7 การจดทะเบียนนั้น เจ้าพนักงานต้องจดข้อความต่าง ๆ ลงในสมุดทะเบียน และใน ใบอนุญาตออกให้แก่เจ้าของเกวียนเป็นสำคัญ อย่างหนึ่ง กับต้องทำเครื่องหมายประจำที่ตัวเกวียนให้ตรงกับ สำคัญที่หมายใน ใบอนุญาตอีกอย่างหนึ่งด้วย จึงจะนับว่าเป็นอันถูกต้องชอบด้วยพระราชบัญญัตินี้ ใน การจดทะเบียนนี้ห้ามมิให้เรียกเงินอย่างใด ๆ จากเจ้าของเกวียนเป็น อันขาด

ว่าด้วยโทษ

มาตรา 8 ผู้ใดทำเกวียน หรือใช้เกวียน หรือมีเกวียนที่ผิดขนาด ดังที่ได้กล่าวไว้ในมาตรา 4 และ มาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัตินี้ก็ตี และ เจ้าของเกวียนหรือผู้ใช้เกวียนที่ไม่จดทะเบียนตามความในมาตรา 6 แห่ง พระราชบัญญัตินี้ก็ตี ผู้นั้นมีความผิดต้องระวางโทษปรับครั้งหนึ่งเป็นเงิน ไม่เกิน 20 บาท

ว่าด้วยการรักษาพระราชบัญญัติ

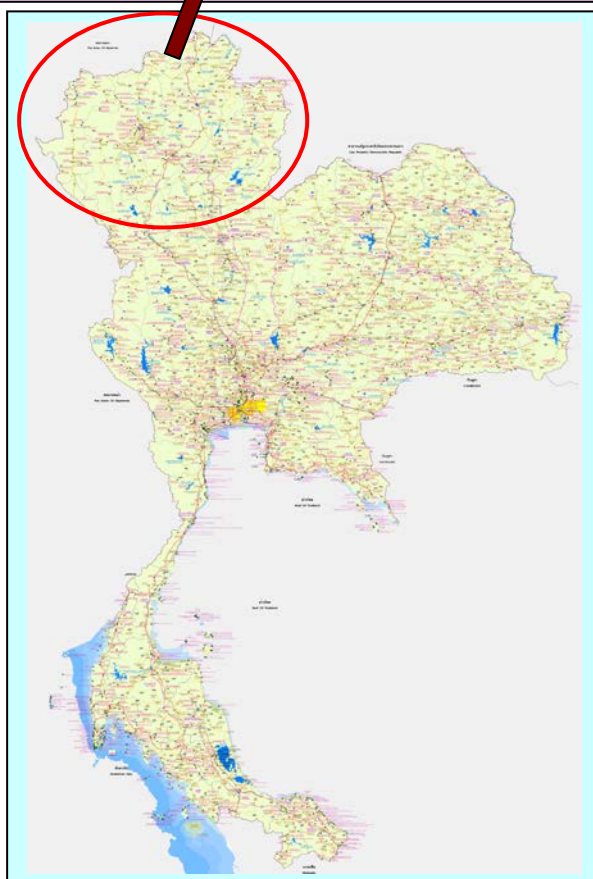
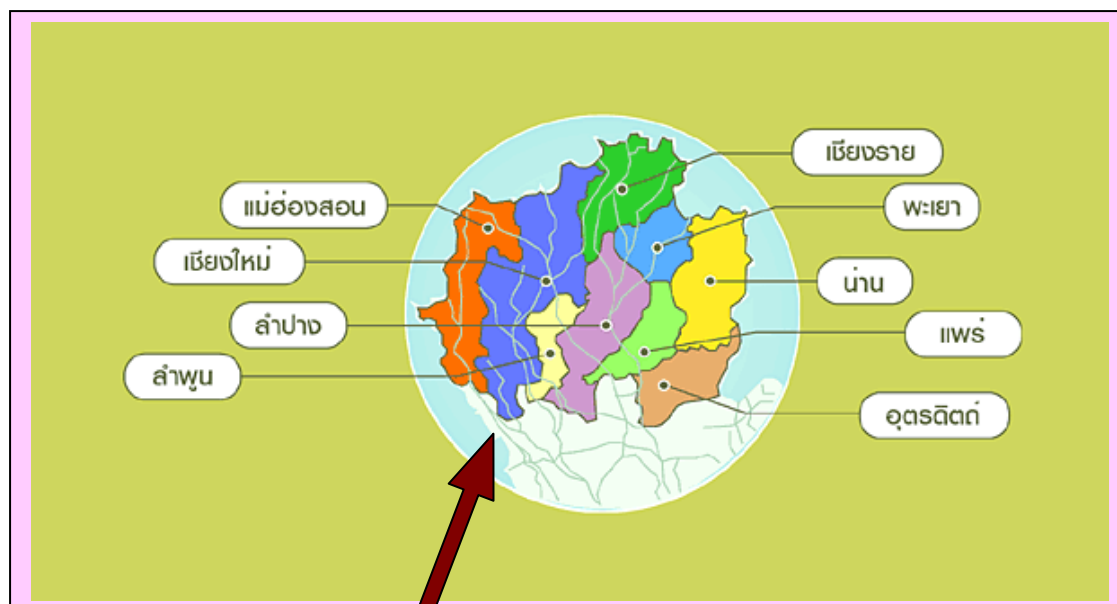
มาตรา 9 ให้เสนาบดีผู้บัญชาการปกครองท้องที่เป็นเจ้าหน้าที่ ที่จะรักษาการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ และให้มีอำนาจที่จะตั้งกฎเป็น ข้อบังคับสำหรับจัดการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติ และถ้ากฎนั้นได้รับ พระราชทานพระบรมราชานุญาต และประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษาแล้ว ก็ให้ถือว่าเป็นเหมือนส่วนหนึ่งในพระราชบัญญัตินี้

ประกาศมา ณ วันที่ 23 พฤศจิกายน พระพุทธศักราช 2458 เป็น วันที่ 1839 ในรัชกาลปัจจุบันนี้

ที่มา <http://www.baanjomyut.com/library/law/02/056.html>

ภาคผนวก ข

ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดทางภาคเหนือตอนบน 8 จังหวัด

ภาพแสดงส่วนอาณาเขตของ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน
จากแผนที่ประเทศไทย

เชียงใหม่

ลักษณะทั่วไป

นพบุรีศรีนครพิงค์ หรือ "เวียงพิงค์" ของพ่อขุนเม็งรายมหาราช ในอดีตกาล เชียงใหม่วันนี้เป็นเมืองใหญ่เป็นที่ 2 รองจากกรุงเทพฯ เป็นดินแดนแห่งความสุข ชาวเมืองมีอุปนิสัยโอบอ้อมอารี ยินดีต้อนรับ อากันตุกะด้วยอัธยาศัยไมตรีอันดียิ่ง เป็นเมืองที่งดงาม ด้วยธรรมชาติ เป็นที่ตั้ง ของพระตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์ มีโบราณสถาน อันเก่าแก่ ควรค่าแก่การคารวะ และเป็นเมืองแห่งศิลปกรรม และวัฒนธรรม อันดงาม

เชียงใหม่ มีพื้นที่ทั้งหมด 20,107.057 ตารางกิโลเมตร ซึ่งนับว่า มีพื้นที่มากที่สุด ในประเทศห่างจาก กรุงเทพฯ ประมาณ 696 กิโลเมตร แบ่งการปกครอง ออกเป็น 22 อำเภอ กับ 2 กิ่งอำเภอคือ อำเภอเมือง อำเภอหางดง อำเภอแม่แตง อำเภอสารภี อำเภอสันกำแพง อำเภอฝาง อำเภอคอกยสะเก็ด อำเภอเชียงดาว อำเภอสันทราย อำเภอฮอด อำเภออมก๋อย อำเภอพร้าว อำเภอแมริม อำเภอสะเมิง อำเภอจอมทอง อำเภอแม่แจ่ม อำเภอสันป่าตอง อำเภอแม่อาว อำเภอคอกยเต่า อำเภอเวียงแหง อำเภอไชยปราการ อำเภอแม่วาง กิ่งอำเภอแม่ออน และกิ่งอำเภอคอกยหล่อ สำหรับการเดินทางไป จังหวัดเชียงใหม่ไปได้ทั้งทางรถยนต์ โดยออกจากกรุงเทพฯ ใช้ทางหลวงหมายเลข 1 (พหลโยธิน) ถึงเชียงใหม่ระยะทางประมาณ 695 กิโลเมตร หรือทางรถประจำทางใช้เวลาเดินทางประมาณ 10 ชั่วโมง ทางรถไฟ มีรถด่วน และรถเร็ว ออกจากสถานีรถไฟ กรุงเทพฯ ทุกวัน หรือทางเครื่องบิน ใช้เวลาเดินทางประมาณ 1 ชั่วโมง

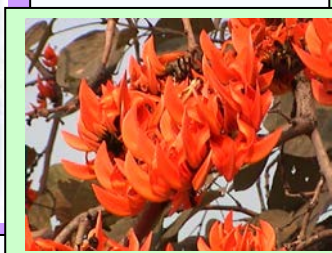
ประวัติศาสตร์

เมืองเชียงใหม่สร้างขึ้นโดยพญามังราย ในปี พ.ศ. 1839 ในชื่อ "นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่" และใช้เป็นราชธานีของอาณาจักรล้านนา ในอดีต เชียงใหม่มีฐานะเป็นราชอาณาจักร นครรัฐอิสระ ซึ่งปกครองโดยกษัตริย์ราชวงศ์มังรายตั้งแต่ พ.ศ. 1839-2101 แต่ต่อมาเชียงใหม่ได้เสียเมืองให้แก่พระเจ้าบุเรงนอง ในปี พ.ศ. 2101 และได้ถูกปกครองโดยพม่ามานานกว่าสองร้อยปี จนถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้มีการทำสงครามเพื่อขับไล่พม่าออกจากเมืองเชียงใหม่ และเชียงแสน ได้สำเร็จ โดยการนำของเจ้ากาวิละและพระยาจำป๋าน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าฯ สถาปนาเจ้ากาวิละขึ้นเป็น พระเจ้าบรมราชาธิบดีกาวิละ โดยให้ปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือในฐานะประเทศราชของสยาม และราชวงศ์ทิพย์จักราธิวงศ์หรือราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน ซึ่งเป็นเชื้อสายของพระเจ้าบรมราชาธิบดีกาวิละ ก็ได้ปกครองเมืองเชียงใหม่และหัวเมืองต่าง ๆ สืบต่อมา ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองประเทศราช และมีการจัดตั้งการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล เรียกว่า **มณฑลพายัพ** ต่อมาเชียงใหม่ได้มีการปรับปรุงการปกครอง และมีฐานะเป็นจังหวัดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2476 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงปัจจุบัน

สัญลักษณ์ประจำจังหวัด เป็นรูปช้างเผือกในเรือนแก้ว หมายถึงความสำคัญ 2 ประการของจังหวัด ช้างเผือกคือช้างที่เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ นำทูลเกล้าถวายแด่สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และได้ขึ้นระวางเป็นช้างเผือกเอกในรัชกาล ส่วนเรือนแก้วคือดินแดนที่บรรพบุรุษศาสนารุ่งเรืองสูงสุด

ดอกไม้ประจำจังหวัด: ดอกทองกวาว (*Butea monosperma* Kuntze)

ต้นไม้ประจำจังหวัด: ทองกวาว (*Butea monosperma* Kuntze)

คำขวัญ ตราประจำจังหวัด และดอกไม้ ต้นไม้ประจำจังหวัดเชียงใหม่

ภูมิประเทศ

เชียงใหม่มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดต่างๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับรัฐฉานของสหภาพพม่า โดยมีคอกยฝิปปินน้ำของคอกยคำ คอกยปกกลา คอกยหลักแตง คอกยถ้ำป่อง คอกยถ้ำว้ย คอกยผาวอก และคอกยอ่างขางอันเป็นส่วนหนึ่งของทิวเขาแดนลาว เป็นเส้นกั้นอาณาเขต

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอสามเงา อำเภอแม่ระมาด และอำเภอท่าสองยาง (จังหวัดตาก) มีร่องน้ำแม่ตื่น และคอกยฝิปปินน้ำ คอกยเรียม คอกยหลวงเป็นเส้นกั้นอาณาเขต

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอแม่จัน อำเภอเมืองเชียงราย อำเภอแม่สรวย อำเภอเวียงป่าเป้า (จังหวัดเชียงราย) อำเภอเมืองปาน อำเภอเมืองลำปาง (จังหวัดลำปาง) อำเภอบ้านธิ อำเภอเมืองลำพูน อำเภอป่าซาง อำเภอเวียงหนองล่อง อำเภอบ้านโฮ้ง และอำเภอเถี (จังหวัดลำพูน) ส่วนที่ติดจังหวัดเชียงราย และลำปางมีร่องน้ำถักของแม่น้ำกก ต้นบั้นน้ำคอกยชาง คอกยหลุมข้าว คอกยแม่ว้วน้อย คอกยวังผา และคอกยแม่โตเป็นเส้นกั้นอาณาเขต ส่วนที่ติดจังหวัดลำพูนมีคอกยขุนห้วยหละ คอกยช้างสูง และร่องน้ำแม่ปิงเป็นเส้นกั้นอาณาเขต

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอปาย อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน อำเภอขุนยวม อำเภอแม่ลาน้อย อำเภอแม่สะเรียง และอำเภอสบเมย (จังหวัดแม่ฮ่องสอน) มีคอกยฝิปปินน้ำ คอกยกิวแดง คอกยแปรเมือง คอกยแม่ยะ คอกยอังกะตุ คอกยแม่สุรินทร์ คอกยขุนยวม คอกยหลวง และร่องแม่ริค แม่ออย และคอกยฝิปปินน้ำคอกยขุนแม่ตื่น เป็นเส้นกั้นอาณาเขต

แม่น้ำสำคัญที่ไหลผ่านจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ แม่น้ำปิง แม่น้ำแดง แม่น้ำแจ่ม แม่น้ำกก แม่น้ำกวง แม่น้ำตื่น และแม่น้ำฝาง

ภูมิอากาศ

เชียงใหม่เป็นจังหวัดที่มีสภาพอากาศค่อนข้างเย็นเกือบตลอดทั้งปี มีอุณหภูมิเฉลี่ยทั้งปี 25.4 องศาเซลเซียส โดยมีค่าอุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ย 31.8 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ย 20.1 องศาเซลเซียส สภาพภูมิอากาศจังหวัดเชียงใหม่อยู่ภายใต้อิทธิพลมรสุม 2 ชนิด คือลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และลมมรสุม

เชียงราย

ลักษณะทั่วไป

จังหวัดเชียงราย จัดเป็นจังหวัดเหนือสุดของไทย เป็นเมืองที่พ่อบุญเมืองรายได้ปกครองมาก่อนที่จะมาตีลำพูน และสร้างเมืองเชียงใหม่ในภายหลัง เชียงราย มีเนื้อที่ 11,678.369 ตารางกิโลเมตร อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ 785 กิโลเมตร แบ่งการปกครอง ออกเป็น 14 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอเชียงของ อำเภอเทิง อำเภอพาน อำเภอแม่จัน อำเภอเชียงแสน อำเภอแม่สาย อำเภอแม่สรวย อำเภอ เวียงป่าเป้า อำเภอป่าแดด อำเภอเวียงชัย อำเภอ พญาเม็งราย อำเภอเวียงแก่น อำเภอแม่ฟ้าหลวง กิ่งอำเภอขุนตาล และกิ่งอำเภอแม่ลาว การเดินทางไป จังหวัด เชียงรายโดยทางรถยนต์ จากกรุงเทพฯ ระยะทางประมาณ 785 กิโลเมตร หรือเดินทาง ทางเครื่องบินก็ได้

ประวัติศาสตร์

ปรากฏในพงศาวดาร โยนกว่า พ่อบุญเมืองรายสร้างขึ้น ณ ที่ซึ่งเดิมเป็นเวียงชัยนารายณ์ เมื่อ พ.ศ. 1805 และครองราชสมบัติอยู่ ณ เมืองเชียงรายจนถึง พ.ศ. 1839 จึงไปสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นในท้องที่ ระหว่างดอยสุเทพกับแม่น้ำปิง และครองราชสมบัติอยู่ ณ เมืองเชียงใหม่จนถึง พ.ศ. 1860 จึงสวรรคตเพราะ ถูกฟ้าผ่าสำหรับเมืองเชียงรายนั้น เมื่อพ่อบุญเมืองรายย้ายไปครองราชสมบัติที่เมืองเชียงใหม่แล้ว พระราชโอรสคือ ขุนคราม หรืออีกชื่อหนึ่งว่าพระไชยสงคราม ก็ได้ครองราชสมบัติสืบต่อมา นับแต่นั้น เมืองเชียงรายนี่ขึ้นต่อเมืองเชียงใหม่ ครั้นต่อมาเมื่อแคว้นล้านนาไทยตกไปอยู่ในปกครองของพม่า พม่าได้ตั้งขุนนาง มอญคือพระยาชิตวงศาปกครองเมืองเชียงราย ซึ่งมอญก็ครองเมืองเชียงรายสืบต่อ ๆ กันมา จนถึง พ.ศ. 2329 ปีนั้น พระยาองค์กับพระยาแพร์คิดด้วยกันจะสวามิภักดิ์ต่อกรุงเทพมหานคร จึงจับเอา ปะกามณี แม่ทัพที่พม่าตั้งให้ปกครองเมืองเชียงราย เป็นเชลยแล้วนำตัวส่งลงมาถวายยังกรุงเทพมหานคร

ต่อมา พ.ศ. 2330 พม่ายกกองทัพจากแคว้นเชียงตุงลงมาตีได้เมืองเชียงแสนและเมืองเชียงราย ทัพเมืองฝางจึงเข้าสมทบทัพพม่า และทัพพม่านี่เดินทางผ่านเมืองพะเยาลงมาเอาเมืองนครลำปาง แต่ถูกไทยตีแตกพ่ายกลับไป นับแต่นั้นเมืองเชียงรายนี่ร้างไปถึง พ.ศ. 2386 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้ตั้งเมือง เชียงรายขึ้นเป็นเมืองโดยให้สังกัดเมืองเชียงใหม่ กระทั่ง พ.ศ. 2453 จึงมีพระราชบัญญัติยกเมืองเชียงรายขึ้นเป็น จังหวัด

สัญลักษณ์ประจำจังหวัด เป็นรูปช้างสีขาวยุคใหม่

ดอกไม้ประจำจังหวัด ดอกพวงแสด (*Pyrostegia Venusta* (ker) Miers)

ต้นไม้ประจำจังหวัด กาสะลองคำ (*Radermachera ignea* (Kurz) Steenis)

คำขวัญ ตราประจำจังหวัด และดอกไม้ ต้นไม้ประจำจังหวัดเชียงราย

ภูมิประเทศ

จังหวัดเชียงราย มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับประเทศสหภาพพม่า และประเทศสาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาว

ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดลำปาง และจังหวัดพะเยา

ทิศตะวันออก ติดต่อกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และจังหวัดพะเยา

ทิศตะวันตก ติดต่อกับประเทศสหภาพพม่า และจังหวัดเชียงใหม่

ภูมิอากาศ

จังหวัดเชียงรายมีภูมิประเทศเป็นป่าไม้และเทือกเขาสูง ทำให้ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมจากทะเลน้อยมาก และยังผลให้ฤดูร้อนกับฤดูหนาวมีความแตกต่างกันค่อนข้างมาก คือ ประมาณเดือน ธันวาคมของทุกปีอุณหภูมิจะต่ำมาก เฉลี่ยประมาณ 8.7 องศาเซลเซียส และในเดือนเมษายน จะมีอุณหภูมิค่อนข้างสูง โดยใน พ.ศ. 2541 เป็นปีที่มีอุณหภูมิสูงที่สุดของจังหวัดเชียงราย คือ 36.4 องศาเซลเซียส

แผนที่ท่องเที่ยวจังหวัดเชียงราย CHIANG RAI TOURIST MAP

สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
The Lao Peoples Democratic Republic

แพร่

ลักษณะทั่วไป

แพร่ ในอดีตเคยเป็นที่ตั้งของเมืองสรวงในวรรณคดี เรื่องลิลิตพระลอ แต่จากการตรวจสอบพงศาวดารโยนก และศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงพบว่าน่าจะสร้างยุคเดียวกับกรุงสุโขทัย เชียงใหม่ ลำพูน มีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น โกศัยนคร เมืองพล ซึ่งชื่อแพร่ น่าจะเพี้ยนมาจากชื่อนี้ ปัจจุบันมีเนื้อที่ทั้งหมด 6,538.598 ตารางกิโลเมตร อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ 551 กิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 8 อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอร่องขาว อำเภอลอง อำเภอสูงเม่น อำเภอวังชิ้น อำเภอสอง อำเภอเด่นชัย และอำเภอหนองม่วงไข่ สามารถเดินทางได้ทั้งทางรถยนต์และรถไฟ แต่ต้องลงที่สถานีเด่นชัยและต่อรถเข้าไปในตัวเมืองแพร่ซึ่งอยู่ห่างจากเด่นชัยประมาณ 20 กิโลเมตร และทางเครื่องบิน

ประวัติศาสตร์

พ.ศ. 1371 พญาพล หรือ พญาพละ ได้อพยพผู้คนส่วนหนึ่งลงมาจาก เมืองเชียงแสนไชยบุรีเวียงพางคำลงมาทางใต้ สร้างเมืองอยู่ริมฝั่งแม่น้ำยม เรียกว่า "เมืองพล" หรือ "พลนคร" ตามชื่อของพญาพล ผู้สร้างเมือง สมัยขอมเรืองอำนาจ เรียกว่า เวียงโกศัย ปรากฏในหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เรียกว่า เมืองแพล พญาพลได้สร้างวัดหลวงเป็นวัดแรกในปี พ.ศ. 1371 และสร้างวิหารหลวงพลไว้เป็นที่ประดิษฐานพระเจ้าแสนหลวง เป็นพระประธานเมือง และจังหวัดแพร่มีชื่อบ้านนามเมืองเต็มว่า "โกเสยชชคคพลวิชัยแพร่แก้วเมืองมูร"

สัญลักษณ์ประจำจังหวัด เป็นรูปม้ายืนมีพระธาตุช่อแฮอยู่บนหลังม้า หมายถึง นามเมือง และคณะกรรมการ จังหวัดแพร่ ได้เสนอรูปม้ายืน เป็นดวงตราประจำจังหวัด และได้นำภาพโบราณสถาน ที่สำคัญของจังหวัด ก็คือ พระธาตุช่อแฮ มาประกอบอยู่บนหลังม้าด้วย

ดอกไม้และประจำจังหวัด ดอกยมหิน (*Chukrasia velutina* Roem)

คำขวัญ ตราประจำจังหวัด และดอกไม้ ต้นไม้ประจำจังหวัดแพร่

ภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดแพร่ ส่วนใหญ่เป็นภูเขาล้อมรอบ บริเวณตอนกลางของจังหวัดมีลักษณะเป็นแอ่งที่ราบคล้ายกันกะทะเป็นที่ราบใช้เป็นที่อยู่อาศัยและทำการเกษตรกรรม

ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดส่วนใหญ่เป็นภูเขาล้อมรอบ พื้นที่ราบภายในค่อนข้างยาวรี มีที่ราบในหุบเขา 2 แห่ง คือ

- ที่ราบบริเวณพื้นที่ซึ่งอยู่ในบริเวณพื้นที่ อำเภอร้องกวาง อำเภอหนองม่วงไข่ อำเภอเมืองแพร่ อำเภอสองเม่น และ อำเภอเด่นชัย
- ที่ราบบริเวณพื้นที่ซึ่งอยู่ในบริเวณพื้นที่อำเภอทองและอำเภอวังชิ้น

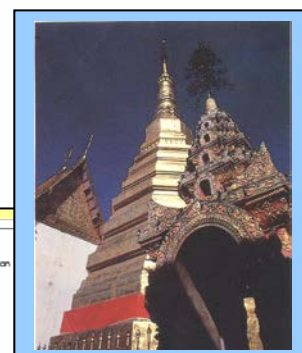
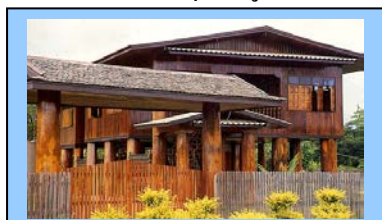
ภูมิอากาศ

จังหวัดแพร่มีภูมิอากาศแบบสะวันนา (Savanna) หรือทุ่งหญ้าเขตร้อน ลักษณะสำคัญของภูมิอากาศแบบนี้คืออากาศร้อนอุณหภูมิสูงตลอดปี ไม่มีเดือนใดที่มีอุณหภูมิลดต่ำกว่า 18 องศาเซลเซียส จะมี 3 ฤดู คือ

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคมไปจนถึงราวกลางเดือนพฤษภาคมพอฝนเริ่มโปรยปรายความร้อนก็จะลดลง ฤดูร้อนถึงแม้จะเป็นช่วงเวลานั้นๆแต่ก็ร้อนมากโดยเฉพาะเดือนเมษายนนั้นบางปี อุณหภูมิสูงถึง 40 องศาเซลเซียสทีเดียว

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมไปจนถึงเดือนตุลาคม มีฝนชุกชิวๆเดือนสิงหาคมกันยายน ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยทั้งปี 1256.4 มิลลิเมตร

ฤดูหนาว เริ่มจากเดือนตุลาคมเป็นต้นไป จนถึงเดือนกุมภาพันธ์ จะหนาวจัดในเดือนธันวาคม-มกราคม บางปีอุณหภูมิลดต่ำกว่า 10 องศาเซลเซียส

แผนที่ท่องเที่ยวจังหวัดแพร่
PHRAE TOURIST MAP

พะเยา

ลักษณะทั่วไป

จังหวัดพะเยาเดิมเป็นอาณาจักรโบราณที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งของภาคเหนือ มีประวัติการสร้างเมืองเริ่มจากพ่อขุนเงินหรือลาวเงินกษัตริย์นครเงินยางเชียงแสน จากนั้นมีกษัตริย์ปกครองเมืองสืบต่อเรื่อยมา จนกระทั่งถึง สมัยขุนลือ ได้ถูกพญาลำพู่แห่งเมืองเชียงแสน กับพญาท้าวแห่งเมืองน่านร่วมมือกันยกทัพเข้าโจมตีเมืองจนพินาศ สูญเสียอิสรภาพอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรเชียงราย และเมื่อเชียงรายมีฐานะเป็นจังหวัดหนึ่งของไทยภายหลังการเปลี่ยนแปลงการ ปกครอง พ.ศ. 2475 ก็เปลี่ยนแปลงฐานะเป็นอำเภอพะเยาจนถึงปี พ.ศ. 2520 จึงได้แยกออกจากจังหวัดเชียงราย จัดตั้งเป็นจังหวัดพะเยาขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2520

พะเยาได้รับการจัดตั้งเป็นจังหวัดโดยแยกออกจากจังหวัดเชียงราย เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2520 อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ 691 กิโลเมตร ตั้งอยู่ภาคเหนือตอนบน ห่างจากกรุงเทพมหานคร ระยะทางตามทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 1 (ถนนพหลโยธิน) ประมาณ 735 กม. มีพื้นที่ทั้งสิ้น 6,335.060 ตารางกิโลเมตรแบ่งการปกครองออกเป็น 7 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอจุน อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงม่วน อำเภอดอกคำใต้ อำเภอปง อำเภอแม่ใจ และกิ่งอำเภอภูซาง

ประวัติศาสตร์

พะเยาเป็นเมืองเก่าแก่เมืองหนึ่งในแถบลานนาไทย เดิมมีชื่อว่า ภูกามยาว หรือ พยาว มีอายุกว่า 900 ปี โดยพ่อขุนศรีจอมธรรม กษัตริย์แห่งราชวงศ์ลาวะจักรราชหริภุญนครเงินยาง เมืองเชียงแสน และเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในสมัยพ่อขุนงำเมือง ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองตามอิทธิพลของ อาณาจักรต่างๆ ที่ผลัดกันมีอำนาจในแถบนี้ จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พยาวเปลี่ยนชื่อเป็นพะเยา และรวมอยู่กับจังหวัดเชียงรายจนในปี พ.ศ. 2520 จึงได้รับการจัดตั้งขึ้นเป็นจังหวัดพะเยา

สัญลักษณ์ประจำจังหวัด รูปพระเจ้าตนหลวงวัดศรีโคมคำ

ดอกไม้ประจำจังหวัด สารภีไทย (*Mammea siamensis*)

ต้นไม้ประจำจังหวัด ไม่มี

คำขวัญ ตราประจำจังหวัด และดอกไม้ ประจำจังหวัดพะเยา

ภูมิประเทศ

สภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่ของจังหวัดพะเยา ประมาณร้อยละ 53 ของจังหวัดพะเยาเป็นที่ราบสูง และภูเขาชันซ้อน โดยมีที่ลาดเชิงเขาและที่ราบแคบๆ ประมาณร้อยละ 35 ของพื้นที่จังหวัด ส่วนที่เหลือเป็นที่ราบลุ่มและที่ลุ่ม ที่ทอดตัวไปตามลำน้ำสายสำคัญๆ ของจังหวัด มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ จังหวัดเชียงราย

ทิศใต้ ติดต่อกับ จังหวัดแพร่ น่าน และลำปาง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ลาว และ น่าน

ทิศตะวันตกติดต่อกับ จังหวัดลำปาง และเชียงราย

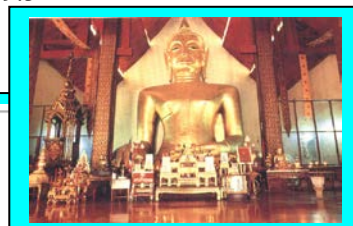
ภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศของจังหวัดพะเยา หากจำแนกตามระบบของ Koppin แล้วถือว่าเป็นภูมิอากาศแบบ Tropical Wet Dry กล่าวคือ ในฤดูหนาว จะหนาวจัดและในฤดูร้อนก็จะร้อนจัด ทำให้ฤดูกาลในจังหวัดพะเยาแบ่งออกได้เป็น 3 ฤดูกาลได้อย่างเด่นชัด ดังนี้

ฤดูร้อน อยู่ระหว่างเดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายน อากาศร้อนจัดในเดือนเมษายน อุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ยในเดือนเมษายน และอุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ยตลอดปีระหว่างปี 2539 - 2544 เท่ากับ 35.02 องศาเซลเซียส

ฤดูฝน อยู่ระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม ฝนตกหนาแน่นในเดือนพฤษภาคม สิงหาคม และกันยายน จากสถิติน้ำฝนของจังหวัดพะเยาระหว่างปี 2539-2544 มีฝนตกเฉลี่ยตลอดปีเท่ากับ 1,209.37 มิลลิเมตร มีวันฝนตกเฉลี่ย 118.33 วันต่อปี

ฤดูหนาว อยู่ระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ อากาศหนาวจัดในเดือนธันวาคมถึงเดือนมกราคม อุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ยในเดือนธันวาคม ระหว่างปี 2539-2544 เท่ากับ 9.32 องศาเซลเซียส และอุณหภูมิต่ำสุดตลอดปี ระหว่างปี 2539-2544 เท่ากับ 17.0 องศาเซลเซียส

น่าน

ลักษณะทั่วไป

น่าน เป็นเมืองเก่าแก่รุ่นเดียวกับสุโขทัย มีชื่อเรียกในสมัยล้านนาอีกชื่อหนึ่งว่า นันทบุรี คำว่าน่าน สันนิษฐานว่ามาจาก “นาง” ในภาษาจีนที่แปลว่า “ทิศใต้” มีพื้นที่ 11,472.072 ตารางกิโลเมตร อยู่ห่างจาก กรุงเทพฯ 668 กิโลเมตรแบ่งการปกครองออกเป็น 13 อำเภอ และ 1 กิ่งอำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอเชียงกลาง อำเภอทุ่งช้าง อำเภอท่าวังผา อำเภอนาน้อย อำเภอปัว อำเภอเวียงสา อำเภอแม่จริม อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอ บ้านหลวง อำเภอนาหมื่น อำเภอ สันติสุข อำเภอบ่อเกลือ และกิ่งอำเภอสองแคว การเดินทางไปยังหัวหน้าน่าน ทางรถยนต์ส่วนตัวใช้เวลาเดินทางราว 8 ชั่วโมง หรือทางรถโดยสารประจำทาง และทางเครื่องบิน

ประวัติศาสตร์

เมืองน่าน ในอดีตเป็นนครรัฐเล็ก ๆ ก่อตัวขึ้นราวกลางพุทธศตวรรษที่ 18 บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน และแม่น้ำสาขา ในหุบเขา ทางตะวันออกของภาคเหนือ

ประวัติศาสตร์เมืองน่าน เริ่มปรากฏขึ้นราว พ.ศ. 1825 ภายใต้การนำของพญาภูคา ศูนย์การปกครอง อยู่ที่เมืองย่าง (เชื่อกันว่าเป็นบริเวณริมฝั่งด้านใต้ ของแม่น้ำย่าง ใกล้เทือกเขาคอยภูคาในเขตบ้านเลี้ยว ตำบลยม อำเภอท่าวังผา) เพราะปรากฏร่องรอย ชุมชนในสภาพที่เป็นคูน้ำ คันดิน กำแพงเมืองซ้อน กันอยู่ ต่อมาพระยาภูคา ได้ขยายอาณาเขต ปกครองของตนออกไปให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยส่งราชบุตรบุญธรรม 2 คน ไปสร้างเมืองใหม่ โดยขุนนุ่น ผู้พี่ไปสร้าง เมืองจันทบุรี (เมืองพระบาง) และ ขุนฟองผู้น้อง สร้างเมืองวรรณคร หรือ เมืองปัว

ในสมัยของพญาการเมือง (กรานเมือง) โอรสของพญาผานอง เมืองปัว ได้มีการขยายตัวมากขึ้น ตลอดจน มีความสัมพันธ์ กับเมืองสุโขทัยอย่างใกล้ชิด พงศาวดารเมืองน่านกล่าวถึงพญาการเมืองว่า ได้รับเชิญจากเจ้าเมืองสุโขทัย (พระมหาธรรมราชาลิไท) ไปร่วมสร้างวัดหลวงอภัย (วัดอัมพวนาราม) จากลับเจ้าเมืองสุโขทัย ได้พระราชทานพระธาตุ 7 องค์ พระพิมพ์ทองคำ 20 องค์ พระพิมพ์เงิน 20 องค์ ให้กับพญาการเมือง มาบูชา ณ เมืองปัวด้วย พญาการเมือง ได้ปรึกษาพระมหาเถรธรรมบาล จึงได้ก่อสร้างพระธาตุแช่แห้งขึ้นที่บนภูเพียงแช่แห้ง พร้อมทั้งได้อพยพผู้คน จากเมืองปัว ลงมาสร้างเมืองใหม่ที่บริเวณพระธาตุแช่แห้ง เรียกว่า ภูเพียงแช่แห้งในปี พ.ศ. 1902 โดยมีพระธาตุแช่แห้งเป็นศูนย์กลางเมือง

เมืองน่าน มีที่มาของชื่อปรากฏในตำนานพระอัมภาคว่า " นันทสุวรรณนคร " ส่วนในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ เรียกเมืองน่านว่า " กาวราชนคร " นับว่าเป็นแคว้นของกาว อันหมายถึง ชนชาติที่อาศัยอยู่ในแคว้นน่านแต่ดึกดำบรรพ์ และในตำนานเก่าๆ เรียกเมืองน่านอีกคำหนึ่งว่า " กาวน่าน " ต่อมามีการเรียกชื่อเมืองน่านว่า " นันทบุรี " หรือ " นันทบุรีศรีนครน่าน " เข้าใจว่า เป็นยุคสมัยที่พระพุทธศาสนา และ

ภาษาบาลีเพื่องฟูในล้านนา ที่มาของชื่อเมืองน่าน มาจากชื่อแม่น้ำน่าน อันเป็นที่ตั้ง ของเมืองที่อยู่บนสอง ฟากฝั่งแม่น้ำน่าน ชื่อของเมืองน่าน ได้ปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง เรียกว่า เมืองน่าน คือ ตั้งแต่แรกตั้งเมืองใหม่ ณ ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน

เมืองน่าน แม้จะมีการเรียกชื่อใหม่ว่า " นันทบุรี " หรือ " นันทบุรีศรีนครน่าน " ซึ่งใช้กันในทางราชการ ในสมัยโบราณและศุภอักษรนามนันทบุรี เป็นนามที่ไพเราะ และมีความหมายมงคลนาม แต่ก็มีหลายพยางค์ และเรียกยาก จึงกลับมานิยมเรียก นามเมืองตามเดิมว่า " เมืองน่าน " ตลอดจนถึงปัจจุบัน

สัญลักษณ์ประจำจังหวัด รูปพระธาตุแช่แห้งอยู่บนหลัง โคอุสุภราช

ดอกไม้และต้นไม้ประจำจังหวัด เสี้ยวดอกขาว (เสี้ยวป่าดอกขาว) (*Bauhinia variegata* Linn)

คำขวัญ ตราประจำจังหวัด และดอกไม้ ประจำจังหวัดน่าน

ภูมิประเทศ

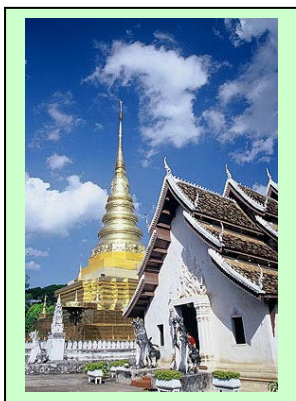
สภาพพื้นที่โดยทั่วไปของจังหวัดน่าน ส่วนใหญ่ประกอบด้วยภูเขาและป่าไม้ ซึ่งมีความลาดชันเกินกว่า 30 องศา โดยมีเนื้อที่ประมาณ 85 เปอร์เซ็นต์ ของเนื้อที่จังหวัด มีลักษณะเป็นภูเขาลูกคลื่นลอนลาด และลูกคลื่นลอนชัน พื้นที่ราบลุ่มมีเป็นส่วนน้อย ได้แก่ ที่ราบกว้างใหญ่อยู่ในลุ่มน้ำน่าน-สา ตามลำน้ำน่าน และที่ราบลุ่มแคบๆ อยู่แถบอำเภอนาน้อยตอนใต้ อำเภอท่าวังผา อำเภอปัว อำเภอเชียงกลาง และอำเภอทุ่งช้าง ภูเขาที่มีความสูงมาก ส่วนใหญ่อยู่บริเวณเขตชายแดน ติดกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ภูเขาที่สำคัญ ได้แก่ ภูเขาที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเขตอำเภอปัว เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำน่าน ภูเขาที่สูงที่สุดในจังหวัดน่าน คือดอยภูคา มีความสูง 1,980 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ในเขตท้องที่อำเภอปัว เนื่องจากสภาพพื้นที่เป็นภูเขาสูงและป่าไม้ ทำให้มีลุ่มน้ำ และแหล่งน้ำที่เป็นต้นกำเนิด ของต้นน้ำลำธารสำคัญหลายสาย เช่น แม่น้ำน่าน แม่น้ำสา แม่น้ำว้า แม่น้ำสมุน แม่น้ำหลง แม่น้ำปัว แม่น้ำกอน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีลำธารและลำห้วยจำนวนมาก ชาวบ้านจึงมักตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำ เพราะต้องใช้น้ำเพื่อการเกษตรกรรมและใช้อุปโภคบริโภค โดยมีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 7,170,045 ไร่ หรือ 11,472,076 ตารางกิโลเมตร

ภูมิอากาศ

น่านมีภูมิอากาศที่มีความแตกต่างกันของฤดูกาล โดยอากาศจะร้อนอบอ้าวในฤดูร้อน และหนาวเย็น ในฤดูหนาว โดยได้รับอิทธิพล จากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ พัดพาเอาความชุ่มชื้นมาสู่ ภูมิภาคทำให้มีผลตกชุกในเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกันยายน ซึ่งเป็นช่วงฤดูฝนและ จะได้รับอิทธิพลจาก ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ พัดพา

เอาความหนาวเย็นสู่ภูมิภาคในเดือน ตุลาคมถึงกุมภาพันธ์ และในช่วงเดือนมีนาคมถึงเมษายน จะได้รับอิทธิพลจากลมมรสุม ตะวันออกเฉียงใต้ทำให้มี สภาพอากาศร้อน จากสถิติของสถานีอากาศเกษตรร่นานในช่วง 5 ปี (พ.ศ.2546 - 2550) พบว่าอุณหภูมิต่ำสุดในเดือนกุมภาพันธ์ 2550 อยู่ที่ระดับ 9 องศาเซลเซียส และอุณหภูมิต่ำสุดในรอบ 10 ปี นั้นพบว่า ใน เดือนธันวาคมปี 2542 อากาศจะหนาว เย็นมากจนอุณหภูมิลดลงถึง 1.2 องศาเซลเซียส (วันที่ 26 ธันวาคม 2542) อุณหภูมิสูงสุดในรอบ 5 ปี พ.ศ. 2546- 2550 สูงถึง 42 องศาเซลเซียสในเดือน มีนาคม 2547

นอกจากนี้จังหวัดน่านยังมีสภาพภูมิประเทศโดยรอบเป็นหุบเขาและภูเขาสูงชันมาก ทิวเขาวงตัวในแนวเหนือใต้ทำให้บริเวณยอดเขาสามารถรับความกดอากาศสูงที่แผ่มาจากประเทศจีน ในฤดูหนาวได้อย่างทั่วถึงและเต็มที่ขณะเดียวกันที่ทิวเขาวงตัวเหนือใต้ทำให้เสมือนกำแพงปิดกั้นลมมรสุมทางทิศตะวันออก รวมทั้งยังมีระดับความสูงเฉลี่ยบนยอดเขา กับความสูงเฉลี่ยที่ผิวแตกต่างกันมากและยังมี ระดับความสูงเหนือระดับน้ำทะเล จากปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้ในตอนกลางวันถูกอิทธิพลของแสงแดดเผาทำให้อุณหภูมิร้อนมาก และในตอน กลางคืนจะได้รับอิทธิพลของลมภูเขาพัดลงสู่หุบเขาทำให้อากาศเย็นในตอนกลางคืน

แผนที่ท่องเที่ยวจังหวัดน่าน
NAN TOURIST MAP

- สถานที่ท่องเที่ยว Tourist Attractions**
1. ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวจังหวัดน่าน Ban Hua Seng, Check point ดอยหลวง
 2. อุทยานเขาค้อภูเขานันทน์ Ban Luang (Ban Luang Village)
 3. อุทยานเขาค้อภูเขานันทน์ Ban Luang (Ban Luang Village)
 4. อุทยานเขาค้อภูเขานันทน์ Ban Luang (Ban Luang Village)
 5. วัดป่าสัก บ้านนา
 6. อุทยานเขาค้อภูเขานันทน์ Ban Mai Chi Din Check point ดอยหลวง
 7. วัดป่าสัก บ้านนา
 8. วัดป่าสัก บ้านนา
 9. อุทยานเขาค้อภูเขานันทน์ Ban Mai Chi Din Check point ดอยหลวง
 10. วัดป่าสัก บ้านนา
 11. วัดป่าสัก บ้านนา
 12. อุทยานเขาค้อภูเขานันทน์ Ban Mai Chi Din Check point ดอยหลวง
 13. อุทยานเขาค้อภูเขานันทน์ Ban Mai Chi Din Check point ดอยหลวง
 14. อุทยานเขาค้อภูเขานันทน์ Ban Mai Chi Din Check point ดอยหลวง
 15. อุทยานเขาค้อภูเขานันทน์ Ban Mai Chi Din Check point ดอยหลวง
 16. อุทยานเขาค้อภูเขานันทน์ Ban Mai Chi Din Check point ดอยหลวง
 17. อุทยานเขาค้อภูเขานันทน์ Ban Mai Chi Din Check point ดอยหลวง
 18. อุทยานเขาค้อภูเขานันทน์ Ban Mai Chi Din Check point ดอยหลวง
 19. อุทยานเขาค้อภูเขานันทน์ Ban Mai Chi Din Check point ดอยหลวง
 20. อุทยานเขาค้อภูเขานันทน์ Ban Mai Chi Din Check point ดอยหลวง
 21. อุทยานเขาค้อภูเขานันทน์ Ban Mai Chi Din Check point ดอยหลวง
 22. อุทยานเขาค้อภูเขานันทน์ Ban Mai Chi Din Check point ดอยหลวง
 23. อุทยานเขาค้อภูเขานันทน์ Ban Mai Chi Din Check point ดอยหลวง
 24. อุทยานเขาค้อภูเขานันทน์ Ban Mai Chi Din Check point ดอยหลวง
 25. อุทยานเขาค้อภูเขานันทน์ Ban Mai Chi Din Check point ดอยหลวง
 26. อุทยานเขาค้อภูเขานันทน์ Ban Mai Chi Din Check point ดอยหลวง
 27. อุทยานเขาค้อภูเขานันทน์ Ban Mai Chi Din Check point ดอยหลวง

- สัญลักษณ์ Legend**
- ที่ตั้งจังหวัด Province Location
 - อำเภอ District
 - ★ สถานที่ท่องเที่ยว Tourist Attraction
 - ทางหลวง Highway
 - แม่น้ำลำธาร River/Stream
 - เส้นเขตแดนประเทศ International Boundary
 - เส้นเขตแดนจังหวัด Province Boundary

ลำปาง

ลักษณะทั่วไป

ลำปาง หรือเขลางค์นครหรือออกเสียงเป็นภาษาพูดว่า เวียงละกอน ในอดีตเป็นเมืองสำคัญสร้างมาตั้งแต่ยุคสมัยของพระนางจามเทวี มีรูปลักษณะของกำแพงเมืองเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีคันดิน 3 ชั้นเนื้อที่ประมาณ 600 ไร่ ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำวัง เป็นเมืองที่มีรถม้าเป็นสัญลักษณ์ มีวัดวาอารามที่เป็นศิลปะแบบพม่าและลานนาไทย มีโรงเรียนฝึกลูกช้าง ที่มีชื่อเสียงไปทั่วโลก

ลำปางมีเนื้อที่ 12,533.961 ตารางกิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 13 อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอเถิน อำเภอแม่พริก อำเภอเกาะคา อำเภองาว อำเภอแจ้ห่ม อำเภอวังเหนือ อำเภอแม่ทะ อำเภอสบปราบ อำเภอเสริมงาม อำเภอห้างฉัตร อำเภอแม่เมาะ และอำเภอเมืองปาน

การเดินทางมาลำปางอาจมาทางรถยนต์ส่วนตัว จากกรุงเทพฯ ใช้ทางหลวงหมายเลข 1 รวมระยะทางทั้งสิ้น 599 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 7 ชั่วโมง หรือจะใช้เส้นทางสายใหม่ จากพิษณุโลกเข้า แคนซัยและลำปางก็ได้ หรืออาจเดินทางทางรถโดยสารประจำทาง ใช้เวลาเดินทางประมาณ 7 ชั่วโมง ทางรถไฟสามารถลงได้ที่สถานีลำปาง หรือจะเดินทางโดยเครื่องบินก็ได้

ประวัติศาสตร์

จังหวัดลำปาง เป็นจังหวัดที่มีอายุเก่าแก่ไม่น้อยกว่า 1,300 ปี มีชื่อเรียกขานกันหลายชื่อ ซึ่งปรากฏหลักฐานตามตำนานต่าง ๆ รวม 11 ชื่อ ได้แก่ กุกกุกนคร ลัมกักกับปะนนคร ศรีนครชัย นครเวียงคอกแก้ว เวียงดิน เขลางค์นคร นครลำปางคำเขลาค์ อาลัมภางค์ เมืองลคร และเมืองนครลำปาง จากการที่เรียกขานกันว่า “กุกกุกนคร” แปลว่าเมืองไก่ ดังนั้น ตราประจำจังหวัดลำปาง คือ “ไก่ขาว”

จังหวัดลำปาง สร้างเมื่อ พ.ศ.1223 จากหนังสือพงศาวดารโยนกกล่าวว่า “สุพรหมฤาษี” สร้างเมืองเพื่อให้เจ้าอนันตยศ โอรสพระนางจามเทวี ครองคู่กับเมืองหริภุญชัย (ลำพูน) ให้ชื่อเมืองว่า “นครเขลางค์” ต่อมาเปลี่ยนเป็น “นครอัมภางค์” และเปลี่ยนชื่อเป็น “นครลำปาง” ในภายหลัง

ในสมัยโยนกเชียงแสน นครลำปางเคยตกอยู่ภายใต้อำนาจของขอม เคยเป็นเมืองประเทศราชของพม่าและเมืองเชียงใหม่ ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี “เจ้าทิพย์ช้าง” สามารถขับไล่พวกพม่าออกจากเมืองลำปางได้สำเร็จ จึงได้รับการสถาปนาเป็น “พระยาสุวลือไชยสงคราม” ขึ้นครองนครลำปางในปี พ.ศ.2279

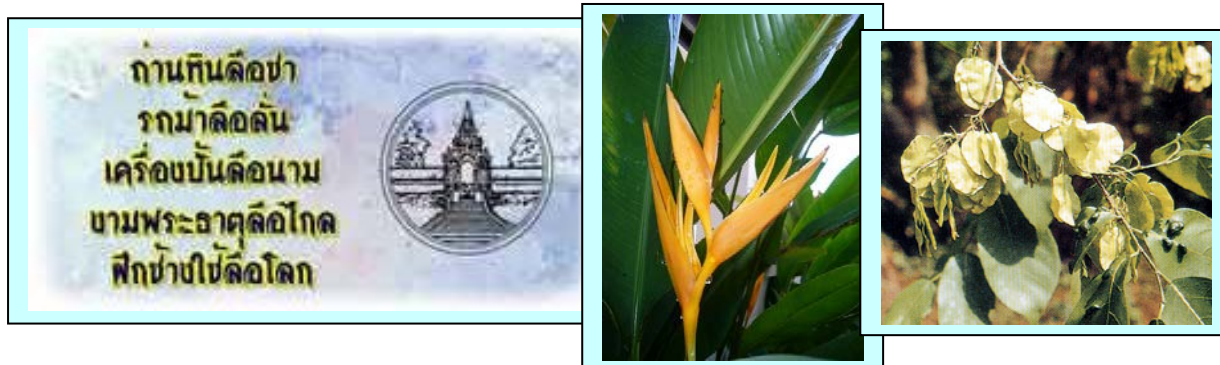
ในปี พ.ศ.2307 “เจ้าแก้วฟ้า” พระโอรสของเจ้าทิพย์ช้างได้ขึ้นครองนครลำปาง และเป็นต้นตระกูล ณ ลำปาง ณ ลำพูน รวมทั้ง ณ เชียงใหม่ ในเวลาต่อมาและมี “เจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิต” เป็นผู้ครองนครลำปางองค์สุดท้าย

จังหวัดลำปางได้ประกาศจัดตั้งเป็นจังหวัด ในปี พ.ศ.2435 (สมัยรัชกาลที่ 5) โดยขึ้นอยู่กับมณฑลพายัพ สมัยหนึ่ง (พ.ศ.2443) ต่อมาแยกเป็นมณฑลมหาสารภูธร ในปี พ.ศ.2458 ซึ่งในเวลาต่อมาได้มีประกาศยกเลิกมณฑลทั่วราชอาณาจักร ลำปางจึงมีฐานะเป็น “จังหวัดลำปาง” ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการอาณาจักรสยาม พ.ศ.2476

สัญลักษณ์ประจำจังหวัด เป็นรูปไก่อาวยืนอยู่ในซุ้มมณฑปพระธาตุลำปางหลวง

ดอกไม้ประจำจังหวัด ดอกชรรณภริกา (*Jasminum heliconia*)

ต้นไม้ประจำจังหวัด กระเจา หรือ ชะจาว (*Holoptelea integrifolia*)

คำขวัญ ตราประจำจังหวัด และดอกไม้ ประจำจังหวัดลำปาง

ภูมิประเทศ

จังหวัดลำปาง อยู่สูงจากระดับน้ำทะเล 268.80 เมตร พื้นที่มีลักษณะเป็นรูปยาวรี ภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบสูง มีภูเขาสูงอยู่ทั่วไป ทอดตัวยาวตามแนวทิศเหนือไปทางทิศใต้ของจังหวัด และในบริเวณตอนกลางของจังหวัด บางส่วนมีที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำ และตามลักษณะทางกายภาพทางด้านธรณีศาสตร์พื้นฐานวิทยา จังหวัดลำปางมีพื้นที่เป็นที่ราบล้อมรอบด้วยภูเขา มีลักษณะเป็นแอ่งแผ่นดินที่ขามและกว้างที่สุดในภาคเหนือ เรียกว่า “อ่างลำปาง” ลักษณะภูมิประเทศแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

บริเวณตอนบนของจังหวัด เป็นที่ราบสูง ภูเขา และเป็นป่าค่อนข้างทึบ อุดมสมบูรณ์ด้วยไม้มีค่า ได้แก่ พื้นที่อำเภอเมืองปาน แจ้ห่ม วังเหนือ และงาว

บริเวณตอนกลางของจังหวัด เป็นที่ราบและที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำ ซึ่งเป็นแหล่งเกษตรกรรมที่สำคัญของจังหวัด ได้แก่ พื้นที่อำเภอห้างฉัตร เมืองลำปาง เกาะคา แม่ทะ และสบปราบ

บริเวณตอนใต้ของจังหวัด เป็นป่าไม้ร้าง บางส่วนเป็นทุ่งหญ้า ได้แก่ พื้นที่อำเภอเถิน แม่พริก บางส่วนของอำเภอเสริมงาม และแม่ทะ

ภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศของจังหวัดลำปาง จำแนกตามระบบการจำแนกประเภทของอากาศของ Koppen จัดอยู่ในลักษณะภูมิอากาศแบบร้อนชื้นสลับแห้ง (Tropical wet-dry climate) นอกจากนี้ปริมาณความชื้นสัมพัทธ์

กระแสมปริมาณการระเหยและข้อมูลภูมิอากาศอื่น ๆ ที่ให้สามารถแสดงว่าอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน ซึ่งอยู่ในท้องที่ จังหวัดลำปาง จะมีสภาพร้อนชื้นสลับแล้ง

ปริมาณน้ำฝนในรอบปีมีฝนตกโดยเฉลี่ยประมาณ 1,070.5 มม. เมื่อพิจารณาจากข้อมูลในตารางและกราฟแล้วพบว่ามีการกระจายไม่สม่ำเสมอโดยจะมีฝนตกชุกในช่วงต้นเดือนกันยายน และจะมีระยะฝนทิ้งช่วงระหว่างต้นเดือนมิถุนายนถึงกลางเดือนกรกฎาคม จำนวนวันที่ฝนตกในรอบปีโดยเฉลี่ยประมาณ 112.1 วัน อุณหภูมิโดยเฉลี่ยแล้วอุณหภูมิจะสูงในช่วงฤดูร้อน (ช่วงเดือนมีนาคมถึงต้นเดือนสิงหาคม) อุณหภูมิปานกลางในช่วงฤดูฝน (ปลายเดือนสิงหาคม ถึงเดือนพฤศจิกายน) และอุณหภูมิต่ำในช่วงฤดูหนาวหรือฤดูแล้ง (ต้นเดือนตุลาคม ถึงต้นเดือนกุมภาพันธ์) โดยอุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ยประมาณ 32.8 องศาเซลเซียส ต่ำสุดเฉลี่ยประมาณ 21.9 องศาเซลเซียส และอุณหภูมิเฉลี่ยทั้งปีประมาณ 25.9 องศาเซลเซียส

จากลักษณะพื้นที่ของจังหวัดที่เป็นแอ่งคล้ายก้นกะทะ จึงทำให้อากาศร้อนอบอ้าวเกือบตลอดปี ฤดูร้อนร้อนจัด และหนาวจัดในฤดูหนาว มีอุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุด 42.70 องศาเซลเซียส เฉลี่ยต่ำสุด 10.5 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนวัดได้ 1,467.80 มิลลิเมตร ลักษณะภูมิอากาศ แบ่งออกได้เป็น 3 ฤดู คือ

ฤดูร้อน เริ่มประมาณต้นเดือน มีนาคม จนถึงกลางเดือน พฤษภาคม อากาศจะร้อนอบอ้าว ช่วงที่มีอากาศร้อนที่สุด คือ เดือนเมษายน

ฤดูฝน เริ่มประมาณกลางเดือน พฤษภาคม

ฤดูหนาว เริ่มประมาณเดือน พฤศจิกายน จนถึงเดือน กุมภาพันธ์ อากาศจะหนาวเย็น ช่วงที่มีอากาศหนาวจัด คือ เดือนมกราคม

สัญลักษณ์	Legend
⊙	ที่ตั้งจังหวัด Province Location
⊛	อำเภอ Amphoe (District)
★	สถานที่ท่องเที่ยว Tourist Attraction
✈	สนามบิน Airport
Ⓜ	สถานีรถไฟ Railway Station
—	ทางหลวง Highway
—	เขื่อนน้ำแม่ป้า Water/River
—	ทางรถไฟ Railway
—	เขื่อนน้ำแม่ป้า Water/River

ลำพูน

ลักษณะทั่วไป

ลำพูน เดิมชื่อเมืองหริภุญชัย ในตำนานกล่าวว่าพระฤๅษีวาสุเทพและพระฤๅษีสุกทันตะ ได้เป็นผู้สร้าง ขึ้นและได้อัญเชิญพระนางจามเทวีซึ่งเป็นราชธิดาของพระเจ้าลพราชแห่งเมืองละโว้ขึ้นมาครองราชย์ด้วยความ สงบร่มเย็นและมีการสืบราชวงศ์กันต่อมาถึง 49 พระองค์จนถึงพระยาญาบา ก็เสียดินแดนแก่พระยาเม็งราย ผู้สร้างเมืองเชียงใหม่ จนปัจจุบันกลายเป็นจังหวัดหนึ่งทางภาคเหนือที่มีชื่อเสียงในการผลิตลำไยที่ดีที่สุด ใน ประเทศและขึ้นชื่อว่าเป็นเมืองสาวงาม โดยเฉพาะในเขตอำเภอป่าซาง อีกทั้งมีการทอผ้าฝ้ายและไหมที่ขึ้นชื่อที่ อำเภอนี้ด้วย

ลำพูน อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ 670 กิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 7 อำเภอ กับ 1 กิ่งอำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอป่าซาง อำเภอลี้ อำเภอบ้านโฮ่ง อำเภอแม่ทา อำเภอทุ่งหัวช้าง อำเภอบ้านธิ และกิ่งอำเภอ เวียงหนองล่อง มีพื้นที่ 4,505.882 ตารางกิโลเมตร สำหรับการเดินทางไปจังหวัดลำพูนไปได้ทั้งทางรถยนต์ ส่วนตัวโดยออกเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปตามทางหลวงหมายเลข 1 (พหลโยธิน) รวมระยะทาง 670 กิโลเมตร ใช้ เวลาเดินทางประมาณ 8 ชั่วโมง ส่วนทางรถโดยสาร ประจำทางใช้เวลาเดินทางประมาณ 9 ชั่วโมง หรืออาจ เดินทางทางรถไฟก็ได้

ประวัติศาสตร์

ลำพูน เป็นเมืองโบราณ มีอายุประมาณ 1,343 ปี ตามพงศาวดารโยนกเล่าสืบต่อกันถึงการสร้างเมือง หริภุญไชย โดยฤๅษีวาสุเทพ เป็นผู้เกณฑ์พวกเม็งคนบุตร หรือ ชนเชื้อชาติมอญมาสร้างเมืองนี้ขึ้น ในพื้นที่ระหว่าง แม่น้ำสองสาย คือ แม่น้ำกวาง และแม่น้ำปิง เมื่อมาสร้างเสร็จได้ส่งทูตไปเชิญ ราชธิดากษัตริย์เมืองละโว้ พระนาม “จามเทวี” มาเป็นปฐมกษัตริย์ปกครองเมืองหริภุญไชย สืบราชวงศ์กษัตริย์ ต่อมาหลายพระองค์ จนกระทั่งถึงสมัยพระยาธิบาชิงได้เสียดินแดนปกครองให้แก่พ่อขุนเม็งรายมหาราช ผู้รวบรวม แคว้นแคว้นทางเหนือเข้า เป็นอาณาจักรล้านนา เมืองลำพูน ถึงแม้ว่าจะตกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรล้านนา แต่ก็ได้เป็นผู้ถ่ายทอด มรดกทางศิลปและวัฒนธรรมให้แก่ผู้ที่เข้ามาปกครอง ดังปรากฏหลักฐานทั่วไปในเวียงกุมกาม เชียงใหม่และ เชียงราย เมืองลำพูนจึงยังคงความสำคัญในทางศิลปะและวัฒนธรรมของอาณาจักรล้านนา จนกระทั่งสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมืองลำพูนจึงได้เข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรไทย มีผู้ครองนครสืบต่อกันมาจนถึงสมัย กรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เมื่อเจ้าผู้ครองนครองค์สุดท้าย คือ พลตรี

เจ้าจักรคำ ขจรศักดิ์ ถึงแก่พิราลัย เมืองลำพูนจึงเปลี่ยนเป็นจังหวัด มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้ปกครอง สืบมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

สัญลักษณ์ประจำจังหวัด เป็นรูปพระธาตุหริภุญไชย

ดอกไม้ประจำจังหวัด ดอกทองกวาว (*Butea monosperma* Kuntze)

ต้นไม้ประจำจังหวัด จามจุรี (*Samanea saman* Merr.)

คำขวัญ ตราประจำจังหวัด และดอกไม้ ประจำจังหวัดลำพูน

ภูมิประเทศ

จังหวัดลำพูน ตั้งอยู่ทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร ตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 11 (สายเอเชีย) เป็นระยะทาง 689 กิโลเมตร ตามทางหลวงแผ่นดินสายพหลโยธิน เป็นระยะทาง 724 กิโลเมตร และตามทางรถไฟ 729 กิโลเมตร ตั้งอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 18 องศาเหนือ และเส้นแวงที่ 99 องศาตะวันออก อยู่ในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน อยู่ห่างจากจังหวัดเชียงใหม่เพียง 22 กิโลเมตร เป็นพื้นที่ ที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นศูนย์กลางความเจริญของภาคเหนือตอนบน และอนุภูมิภาค ลุ่มน้ำโขง หรือพื้นที่ที่เสื่อมเศรษฐกิจร่วมกับจังหวัดเชียงใหม่

จังหวัดลำพูนเป็นจังหวัดที่มีขนาดเล็กที่สุดของภาคเหนือมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 4,505.882 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 2,815,675 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 4.85 ของพื้นที่ ภาคเหนือตอนบน บริเวณที่กว้างที่สุดประมาณ 43 กิโลเมตร และยาวจากเหนือจดใต้ 136 กิโลเมตร

ทิศเหนือ ติดต่อกับ อำเภอสาร์ภี อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

ทิศใต้ ติดต่อกับ อำเภอดิน จังหวัดลำปาง และ อำเภอสามเงา จังหวัดตาก

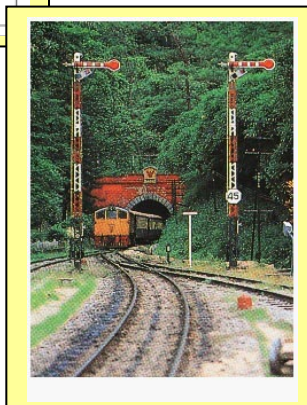
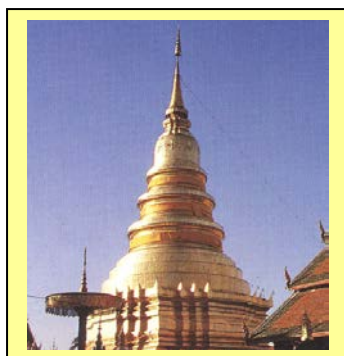
ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อำเภอห้างฉัตร อำเภอสบปราบ อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ อำเภอฮอด อำเภอจอมทอง อำเภอหางดง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

ภูมิอากาศ

จังหวัดลำพูนตั้งอยู่ในภาคเหนือ ซึ่งตามตำแหน่งที่ตั้งอยู่ในเขตร้อนที่ค่อนข้างไปทาง เขตอากาศอบอุ่น ในฤดูหนาวจึงมีอากาศเย็นค่อนข้างหนาว แต่เนื่องจากอยู่ลึกเข้าไปใน แผ่นดินห่างไกลจากทะเล จึงมีฤดูแล้งที่ยาวนานและอากาศจะร้อนถึงร้อนจัดในฤดูร้อน จังหวัดลำพูนมีสภาพภูมิอากาศแตกต่างกันอย่างเด่นชัด 3 ช่วงฤดู คือช่วงเดือนมีนาคม กับเมษายนมีอากาศร้อน ช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม จะมีฝนตกชุกเป็น

ฤดูฝน และช่วงเดือนพฤศจิกายนถึง เดือนกุมภาพันธ์มีอากาศหนาวเย็นเป็นฤดูหนาว ซึ่งฤดูหนาวและฤดูร้อนนั้น เป็นช่วงฤดูแล้ง ที่มีระยะเวลาติดต่อกันประมาณ 6 เดือน ในช่วงฤดูฝนอีก 6 เดือน นั้น อากาศจะไม่ร้อนเท่ากับ ในฤดูร้อน และไม่หนาวเย็นเท่า ฤดูหนาว คือมีอุณหภูมิปานกลางอยู่ระหว่างสองฤดูดังกล่าว

แม่ฮ่องสอน

ลักษณะทั่วไป

แม่ฮ่องสอน เมืองในหมอก เดิมเป็นชุมชนบ้านป่าไม่มีผู้ปกครอง มีความสำคัญเป็นเพียงทางผ่านของกองทัพพม่าหรือหัวเมืองฝ่ายเหนือเท่านั้น ภายหลังกบในราว พ.ศ. 2347 สมัยรัชกาลที่ 3 เจ้าเมืองเชียงใหม่ส่งคนไปคล้องช้างเพื่อฝึกงานในแถบนั้น จึงมีการสร้างชุมชนขึ้นเพื่อฝึกช้างและเจริญกลายเป็นเมืองแม่ฮ่องสอน แต่การติดต่อก็ยังยากลำบาก จนเมื่อเป็นจังหวัดในปัจจุบัน สามารถเดินทางได้สะดวกขึ้นด้วยทางรถยนต์จากเชียงใหม่ ใช้ทางหลวงหมายเลข 108 หรือทางหลวง หมายเลข 1095 เป็นเส้นทางสายใหม่ ซึ่งย่นระยะทาง ได้กว่าร้อยกิโลเมตร หากเป็นรถโดยสารประจำทางใช้เวลาเดินทางประมาณ 6-7 ชั่วโมง . แต่ถ้าเดินทางจากกรุงเทพฯ ใช้เวลาเดินทางประมาณ 13 ชั่วโมงหรืออาจเดินทางโดยทางเครื่องบินก็ได้

แม่ฮ่องสอน มีพื้นที่ทั้งหมด 12,681.259 ตารางกิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 7 อำเภอ คืออำเภอเมือง อำเภอขุนยวม อำเภอแม่สะเรียง อำเภอแม่ลาน้อย อำเภอปาย อำเภอสบเมย และอำเภอปางมะผ้า

ประวัติศาสตร์

ตำนานเมืองแม่ฮ่องสอนกล่าวว่า ในปี พ.ศ. 2374 ซึ่งตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทางแคว้นล้านนาไทย เมืองพริ่งนคร หรือเมืองเชียงใหม่ มีพระยาเชียงใหม่ มหาวงศ์ ซึ่งต่อมาได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าเป็น พระเจ้ามโหตรประเทศราชาธิบดี ได้ทราบข่าวทางตะวันตกของเมืองเชียงใหม่ ซึ่งก็คือดินแดนที่เป็นหัวเมืองแม่ฮ่องสอนในปัจจุบัน มีภูมิประเทศเป็นภูเขาสูง ป่าทึบและเป็นที่อยู่ของสัตว์ป่านานาชนิด โดยเฉพาะช้างป่าที่ชุกชุมมาก จึงมีบัญชาให้เจ้าแก้วเมืองมา ผู้เป็นญาติเป็นแม่กองนำไพร่พล นำช้างต่อหมอกควาย ออกไปสำรวจความเป็นไปของเหตุการณ์ชายแดนด้านตะวันตก พร้อมให้จับช้างป่านามาฝึกสอนใช้งานต่อไป

เจ้าแก้วเมืองมา ก็ได้รวบรวมไพร่พลช้างต่อและหมอกควายช้างออกเดินทางจากเมืองเชียงใหม่ มุ่งสู่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือลัดเลาะตามลำห้วย มุ่งสู่ภูเขาสูงสลับซับซ้อน ใช้เวลาเดินทางไม่นานนักก็เข้าสู่หมู่บ้านเวียงปายหรืออำเภอปายในปัจจุบัน ที่นี้เจ้าแก้วเมืองมาและคณะพักอยู่ช่วงเวลาหนึ่ง ก็เดินทางต่อ คราวนี้มุ่งสู่ทิศใต้ลัดเลาะตามลำน้ำปายขึ้นสู่ภูเขาสูงอีกครั้งหนึ่ง

การเดินทางช่วงนี้ใช้เวลามากกว่าเดิมก็ลงสู่แม่น้ำปายอีกครั้ง เมื่อถึงแม่น้ำปายก็พบมีชุมชนเล็ก ๆ มีผู้คนอาศัยอยู่ไม่มากนัก เป็นคนไตหรือไทยใหญ่ บริเวณหมู่บ้านติดแม่น้ำปาย มีป่าที่ราบว่างเปล่ามากมาย เห็นว่าทำเล

ที่ตั้งของหมู่บ้านนี้ดีมาก สามารถขยายให้เป็นหมู่บ้านที่ใหญ่โตได้ในภายหลังและที่อยู่ใกล้บ้านยังมีดินโป่งเป็นแห่ง ๆ มีหมู่บ้านมากินดินโป่งชุกชุมมาก เหมาะสำหรับตั้งเป็นหมู่บ้านเป็นอย่างดี

เจ้าแก้วเมืองมาจึงได้รวบรวมผู้คนที่อยู่กระจัดกระจายให้มาอยู่รวมกัน ให้มีการคัดเลือกนายบ้านเรียกว่า "เหง" ก็ได้ "นายพะกำหม่อง" คนไทยใหญ่เป็นเหง (กำนันปกครองหมู่บ้านและให้ชื่อหมู่บ้านว่า "บ้านโป่งหมู") ต่อมากลายเป็นบ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เจ้าแก้วเมืองมาพร้อมกับพะกำหม่องได้เดินทางต่อขึ้นไปทางทิศใต้ นำช้างที่คล้องไปจำนวนหนึ่งเดินทางมาถึงตัวเมืองแม่ฮ่องสอนปัจจุบัน เป็นที่เหมาะสมดี ลำน้ำไหลผ่านจากทิศตะวันออกไปสู่ทิศตะวันตกลงสู่แม่น้ำปาย และยังมีลำธารไหลขนานทางทิศเหนืออีก เห็นว่าเป็นทำเลดีเหมาะที่จะตั้งเป็นที่ฝึกสอนช้างและตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน จึงได้ตั้งคอกฝึกสอนช้างริมลำน้ำนั้น และกลายเป็นหมู่บ้านไทยใหญ่อีกแห่งหนึ่ง แต่มีผู้คนอาศัยอยู่น้อยกว่าบ้านโป่งหมู หลังจากที่เจ้าแก้วเมืองมาคล้องช้างได้มากพอควร ฝึกสอนอยู่จนเห็นว่าควรเดินทางกลับได้ จึงได้ตั้งให้ "แสนโกม" บุตรเขยของพะกำหม่อง เป็น "ก้าง" (ผู้ใหญ่บ้าน) ปกครองดูแลและตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า "บ้านแม่ฮ่องสอน" ต่อมากำว่า "แม่ฮ่องสอน" ได้เพี้ยนมาเป็น "แม่ฮ่องสอน" ส่วนลำธารอีกแห่งหนึ่งทางทิศเหนือเรียกว่า "ลำน้ำปู้" เนื่องจากพบว่ามีน้ำผุดขึ้นมาจากดิน

บ้านแม่ฮ่องสอนเจริญรุ่งเรืองเป็นลำดับมา มีชนชาวไทยใหญ่อพยพเข้ามาอยู่มากขึ้น เนื่องจากระยะนั้นประมาณปี พ.ศ. 2399 ได้เกิดจลาจลทางหัวเมืองไตฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสาละวิน ทำให้ชาวไทยใหญ่ที่รักสงบอพยพมากขึ้น ถึงปี พ.ศ. 2409 เกิดการรบกันในหัวเมืองไทยใหญ่ ระหว่างเจ้าฟ้าเมืองนาย กับเจ้าฟ้าโกห่านแห่งเมืองหมอกใหม่ เจ้าฟ้าโกห่านสู้ไม่ได้ จึงได้อพยพครอบครัวมาอยู่กับแสนโกมที่บ้านแม่ฮ่องสอน พร้อมกับภรรยาชื่อ "นางเขียว" บุตรชื่อ "ขุนโหลง" หลานชื่อ "ขุนแอ" และหลานสาว "เจ้านางนุ" และเจ้านางเม็ยะ" มาอยู่ด้วย

ถึงปี พ.ศ. 2417 บ้านแม่ฮ่องสอนกลายเป็นชุมชนใหญ่ มีผู้คนเข้ามาอาศัยจนเห็นว่าจะจัดตั้งเป็นเมืองขึ้นได้แล้ว "เจ้าอินทวิชยานนท์" เจ้าเมืองเชียงใหม่จึงได้ตั้งให้ "ชานกะเล" ชาวไทยใหญ่เป็นเจ้าเมืองคนแรกมีบรรดาศักดิ์เป็น "พญาสิงหนาทราชา" ครองเมืองแม่ฮ่องสอนใน พ.ศ. 2417 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5

ใน พ.ศ. 2433 สมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระยาศรีสหเทพปลัดทูลฉลอง กระทรวงมหาดไทย ขึ้นมาตรวจราชการ ในหัวเมืองมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ได้ปรึกษากับพระยารัตนาธิเบศร์ ข้าหลวงใหญ่เจ้าผู้ครองนครเมืองในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ จัดระเบียบการปกครองใหม่ คือรวมเมืองแม่ฮ่องสอน เมืองขุนยวม เมืองยวม (แม่สะเรียง) และเมืองปาย เข้าเป็นหน่วยปกครองเดียวกันเรียกว่า "บริเวณเชียงใหม่ตะวันตก" ตั้งที่ว่าการแขวง (เทียบเท่าเมือง) ที่เมืองขุนยวม โดยตั้งให้นายโหมคเป็นนายแขวง (แจ้งความเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 11 กรกฎาคม ร.ศ. 119)

ใน พ.ศ. 2446 ย้ายที่ว่าการจากเมืองขุนยวมไปตั้งที่เมืองยวม (แม่สะเรียง) และเปลี่ยนชื่อจากบริเวณเชียงใหม่ตะวันตกเป็นบริเวณพายัพเหนือ ในปี พ.ศ. 2453 โปรดเกล้าฯ ให้รวมเมืองแม่ฮ่องสอน เมืองยวม และเมืองปาย ตั้งเป็นเมืองจัตวาขึ้นกับมณฑลพายัพ และย้ายที่ว่าการเมืองมาตั้งที่เมืองแม่ฮ่องสอนพร้อมกับโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุรสุรราช (เปลื้อง) เป็นเจ้าเมือง (ผู้ว่าราชการจังหวัดแม่ฮ่องสอน) เป็นคนแรก พ.ศ. 2476 เลิกการปกครองที่เป็นมณฑลและตั้งเป็น "จังหวัดแม่ฮ่องสอน" บริหารราชการตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาจนกระทั่งทุกวันนี้

สัญลักษณ์ประจำจังหวัด เป็นรูปช้างในท่อน้ำ

ดอกไม้ประจำจังหวัด ดอกบัวตอง (*Tithonia diversifolia* (Hemsl.) A. Gray.)

ต้นไม้ประจำจังหวัด กระพี้จั่น (*Milletia brandisiana*)

คำขวัญ ตราประจำจังหวัด และดอกไม้ ประจำจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ภูมิประเทศ

พื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นทิวเขาสูงสลับซับซ้อน และยังคงเป็นป่าไม้ตามธรรมชาติ ที่อุดมสมบูรณ์ โดยมีพื้นที่ป่าไม้ที่เป็นป่าสงวนแห่งชาติ ประมาณ 6,976,650 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 88.02 ที่อุดมสมบูรณ์ โดยมีทิวเขาเรียงตามแนวทิศเหนือ-ใต้ ขนานกัน ซึ่งมีทิวเขาที่สำคัญ คือ ทิวเขาแดนลาว อยู่ทางตอนเหนือสุดของจังหวัด เป็นแนวแบ่งเขตแดนประเทศไทยกับประเทศพม่าสหภาพพม่า และทิวเขาถนนธงชัย ซึ่งประกอบด้วยทิวเขาเรียงขนานกัน 3 แนว คือ ทิวเขาถนนธงชัยตะวันตก เป็นแนวเขตแดนไทย - สหภาพพม่า ทิวเขาทิศตะวันออกของจังหวัด เป็นแนวแบ่งเขตระหว่างจังหวัดแม่ฮ่องสอนกับเชียงใหม่ ยอดเขาที่สูงที่สุด คือ ยอดเขาแม่ยะ อยู่บริเวณทิวเขาถนนธงชัยตะวันออก ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดในเขตอำเภอปาย ซึ่งสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 2005 เมตร

จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตั้งอยู่ทางภาคเหนือไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศไทย ระหว่างเส้นรุ้ง (ละติจูด) ที่ 17 องศา 38 ลิปดา - 19 องศา 48 ลิปดาเหนือ และเส้นแวง (ลองจิจูด) ที่ 97 องศา 20 ลิปดา - 98 องศา 39 ลิปดาตะวันออก ซึ่งห่างจากกรุงเทพมหานครมากที่สุดในภาคเหนือ มีระยะทางประมาณ 924 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 12,681.259 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 7,925,812.5 ไร่ ซึ่งใหญ่เป็นอันดับ 3 ของภาคเหนือ และเป็นอันดับ 7 ของประเทศ มีความยาวจากเหนือจรดใต้ประมาณ 250 กิโลเมตร และกว้างประมาณ 95 กิโลเมตร

ทิศเหนือและทิศตะวันตก ติดต่อกับประเทศสหภาพพม่า รวม 3 รัฐ คือ รัฐฉานตอนใต้ รัฐคะยา และ รัฐกอทูล โดยมีเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตก แม่น้ำสาละวิน และแม่น้ำเมย เป็นแนวพรมแดนกั้นระหว่างประเทศ

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก โดยมีแม่น้ำยวม และแม่น้ำเงา เป็นแนวเขตจังหวัด

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อำเภอเวียงแหง อำเภอเชียงดาว อำเภอแม่แตง อำเภอแม่แจ่ม อำเภอฮอด และ อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีเทือกเขาถนนธงชัยกลาง และเทือกเขาถนนธงชัยตะวันออกเป็นแนวเขตจังหวัด

ทุกอำเภอของจังหวัดแม่ฮ่องสอน จะมีแนวพรมแดนติดต่อกับประเทศสหภาพพม่า รวมความยาวประมาณ 483 กิโลเมตร โดยเป็นพรมแดนที่เป็นพื้นดินประมาณ 326 กิโลเมตร เป็นแม่น้ำประมาณ 157 กิโลเมตร (แยกเป็นแม่น้ำสาละวิน 127 กิโลเมตร และแม่น้ำเมย 30 กิโลเมตร)

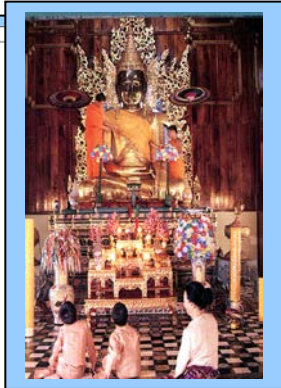
ภูมิอากาศ

จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดที่มีภูมิอากาศแบบร้อนชื้น โดยในฤดูร้อนจะมีอากาศร้อนจัด อากาศหนาวจัดในฤดูหนาว และฝนจะตกชุกในฤดูฝน นอกจากนี้จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีหมอกปกคลุมตลอดทั้งปี ทั้งนี้มีสาเหตุเนื่องจากลักษณะภูมิประเทศที่เป็นหุบเขาสูง มีพื้นที่อยู่บนที่สูงเหนือระดับน้ำทะเล ทำให้มีอุณหภูมิสูงในตอนกลางวันเนื่องจากถูกแสงแดด ส่วนในตอนกลางคืนจะได้รับอิทธิพลจากลมภูเขา ทำให้อากาศเย็นลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งเมื่อความร้อนในตอนกลางวันลอยตัวขึ้นปะทะกับความชื้นของอากาศ จึงทำให้เกิดหมอก ปกคลุม โดยทั่วไปในตอนกลางคืนสภาพภูมิอากาศจะมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนทั้ง 3 ฤดูกาล

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่ช่วงระหว่างกลางเดือนกุมภาพันธ์ - กลางเดือนพฤษภาคม จะมีอากาศร้อนอบอ้าว

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่ช่วงกลางเดือนพฤษภาคม - เดือนตุลาคม จะได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ทำให้อากาศชุ่มชื้นฝนจะตกชุกมาก ซึ่งจะมีปริมาณมากที่สุดในเดือนสิงหาคม

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่ช่วงเดือนตุลาคม - กลางเดือนกุมภาพันธ์ โดยได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและความกดอากาศสูงจากประเทศจีน อากาศจะหนาวเย็นมาก

เว็บไซต์ที่เป็นที่มาของข้อมูลเกี่ยวกับจังหวัดทั้ง 8 จังหวัด

1. th.wikipedia.org
2. www.tat.or.th/thai
3. www.thai-tour.com
4. www.geocities.com/moac_phayao2002
5. gotoknow.org
6. www.tropicalforest.or.th

คณะผู้วิจัย

1. หัวหน้าโครงการวิจัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีระพงษ์ แสง – ชูโต

Assist. Prof. Dr. Virapong Seang - Xuto

รหัสประจำตัวนักวิจัยแห่งชาติ 40-60-0143

ตำแหน่งวิชาการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ระดับ 8

หน่วยงานที่สังกัด สาขาวิชาวิทยาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

239 ถนนห้วยแก้ว ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200

หมายเลขโทรศัพท์ที่ทำงาน 0-5394-4221 โทรศัพท์มือถือ 0812878864

วุฒิการศึกษา

ระดับปริญญาเอก ปริญญาการศึกษาคุณวุฒิบัณฑิต (กศ.ด. วิทยาศาสตร์ศึกษา)

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ ภูมิปัญญาทางวิทยาศาสตร์

ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัย

1. การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำของเล่นของกลุ่ม ต.เมืองยม จังหวัดน่านที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและวิทยาศาสตร์ทุนอุดหนุนการวิจัย เงินรายได้คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปี 2550
2. การศึกษาวิเคราะห์เครื่องหีบอ้อยพื้นบ้านในทางวิทยาศาสตร์ ในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย (2547)
3. การวิเคราะห์เครื่องมือทางการเกษตรพื้นบ้านในทางวิทยาศาสตร์ ในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย (2545)

ผู้ร่วมวิจัย

1. การประมวลองค์ความรู้ในทางวิทยาศาสตร์จากของเล่นพื้นบ้านในจังหวัดเชียงใหม่และเชียงราย (2549)
2. การพัฒนาหลักสูตรต้นแบบการอนุรักษ์และฟื้นฟูผืนน้ำปิงสำหรับเยาวชน (2548)

2. ผู้ร่วมโครงการวิจัย

1. รองศาสตราจารย์สาเล่ งามคีรี

Assoc. Prof. Salee Ngamkeeree

ตำแหน่งวิชาการ รองศาสตราจารย์ ระดับ 9

หน่วยงานที่สังกัด สาขาวิชาวิทยาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

239 ถนนห้วยแก้ว ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200

หมายเลขโทรศัพท์ ที่ทำงาน 0-5394-4221

ประวัติการศึกษา

ระดับปริญญาโท Master of Arts (Science Education) Ball State University, Indiana, USA

สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ วิทยาศาสตร์ศึกษา

งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว

โครงการวิจัยการประมวลองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์จากของเล่นพื้นบ้านในจังหวัดเชียงใหม่ และเชียงราย (2549)

2. อาจารย์สุทธกัญญา ทิพยเกษร

Lect. Sutthikan Tipayakesorn

ตำแหน่งวิชาการ พนักงานมหาวิทยาลัย ตำแหน่งอาจารย์

หน่วยงานที่สังกัด สาขาวิชาวิทยาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

239 ถนนห้วยแก้ว ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200

หมายเลขโทรศัพท์ ที่ทำงาน 0-5394-4221

วุฒิการศึกษา

ระดับปริญญาโท ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (วิทยาศาสตร์ศึกษา) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
งานวิจัยที่เสร็จแล้ว

1. การประมวลองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์จากของเล่นพื้นบ้านในจังหวัดเชียงใหม่และเชียงราย (2549)